

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS

• 11 •

KRÁLOVSKÁ KANONIE PREMONSTRÁTŮ
NA STRAHOVĚ

2014

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS 14

Redakce:

Jan Pařez

Autorský kolektiv:

Ignác Antonín Hrdina, Bořek Neškudla, Jan Pařez, Pavla
Semerádová, Josef Smolka, Petr Voit

Vydala:

Strahovská knihovna, Královská kanonie premonstrátů
na Strahově, Strahovské nádvoří 1, 118 00 Praha 1

Přspěvky neprošly jazykovou úpravou

Obálka:

Dle rkp. Strahovské knihovny DA II 19 navrhl Jan Pařez
a upravil Tomáš Zethner. Na zadní straně obálky
razítko Strahovské knihovny z 2. pol. 18. stol.

Vydání: první

Náklad: 500 ks

Tisk: DUO PRESS Mnichovo Hradiště

ISSN: 1213-6514

Obsah

Úvod	xx
------------	----

I. MONASTERIALIA

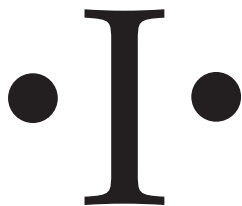
Jan Pařez: Regestář hamfeštních listin Strahovského kláštera 1511–1586	xx
--	----

II. EX BIBLIOTHECA

Petr Voit: Schönův devoční jednolist s odpustkovou funkcí a Modlitbou o ukrutném zámutku Panny Marie (Strahovská knihovna, sign. 738/zl.)	xx
Bořek Neškudla: Obnova Strahovské knihovny za opatů Jana Lohelia a Kaspara Questenberga	xx
Josef Smolka: Neznámý list Athanasia Kirchera v pražské Strahovské knihovně	xx
Ignác Antonín Hrdina: Ještě ke Šporkově návštěvě na Strahově	xx
Pavla Semerádová: Strahovský rukopis Jana Lohelia Oehlschlägela z roku 1787 o součas- ných hudebnících	xx

IV. MISCELLANEA

Jan Pařez: Nadační listina strahovského špitálu z roku 1625	xx
Bořek Neškudla: Knihovna pastora Martina Franka, otce strahovského opata Vincence Macaria Franka	xx
Obrazová příloha	xx
Seznam zkratk	xx
Spojení na autory	xx

MONASTERIALIA

Regestář hamfeštních listin Strahovského kláštera 1511–1586

Jan Pařez

V

e strahovském archivu a také v rukopisné sbírce Strahovské knihovny se dochovala z let 1511–1585/6 řada hamfeštních listin, čítající celkem 61 položek. Pouhých šest listin se dochovalo v originálu, ostatní jsou v opisech rozptýleny v úředních knihách Strahovského kláštera.

Diplomatický rozbor všech dochovaných hamfeštních listin byl již proveden v roce 2003, a to včetně pokusu o definici tohoto listinného typu.¹⁾ Pro účely předkládané edice ji zde zopakujeme: Hamfeštní listina je specifická emfyteutická smlouva, kterou pozemková vrchnost pronajímala část vrchnostenského nemovitého majetku.

Hamfeštní listiny se vydávaly ve dvou exemplářích, obě smluvní strany obdržely po jednom kusu. Byly přenosné a přecházely na nového majitele nemovitosti při dalším prodeji.

Jak bylo zmíněno výše, ve zkoumaném období se ve strahovském archivu dochovalo v originálu jen šest hamfeštních listin,²⁾ zatímco ostatní byly zapsány do klášterních úředních knih různého druhu. Většina opisů hamfeštních listin je soustředěna do dvou z nich. První je kniha inv. č. 74.³⁾ Jednalo se o všeobecnou úřední knihu, do níž byly jako do register opisovány vydané listiny, převážně hamfeštní, též privilegia cizích vydavatelů pro Strahovský klášter (šlo tedy o kopiář), a nalezneme tu i zápisy, jež bychom očekávali v gruntovních knihách. Kniha obsahovala zápisy z let 1517–1576. Níže v textu regestáře je citována jako **Registra listin** a je zastoupena 16 listinami, z nichž jedna se dochovala i v originálu. Na ni navazovala (a časově se ní částečně překrývala) registra hamfeštních listin z období od roku 1566 do 1589. I tato kniha sloužila k písemnému zachycení dokumentů nejrůznější povahy, přičemž rozhodující (převládající) agendou byly hamfeštní listiny. Proto knihu charakterizujeme jako **Hamfeštní registra**.⁴⁾ V nich se nalézají opisy 35 listin, z nichž tři se dochovaly v archivu v originále. Opisy 4 listin (jedna se dochovala v originálu) byly vloženy do první gruntovní knihy z let 1521–1577 pro strahovské vsi a část městečka Štěchovic.⁵⁾ Zde je citována jako **Gruntovní kniha**. Další tři listiny se nacházejí ve viničné pozemkové

1) **Pařez, J.:** *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století (1510–1586)*, Sborník archivních prací 53, 2003, s. 307–523, tam na s. 330–343.

2) NA, ŘP Strahov, listiny č. 186, 226, 250, 251, 253, 254.

3) NA, ŘP Strahov, kniha inv. č. 74. Srv. **Pařez, Diplomati-ka a správa**, s. 321–322.

4) NA, ŘP Strahov, kniha inv. č. 4205. Srv. **Pařez, Diplomati-ka a správa**, s. 322–324.

5) NA, ŘP Strahov, kniha inv. č. 75. Srv. **Pařez, Diplomati-ka a správa**, s. 320–321.

knize z let 1563–1596, kterou si Strahovský klášter vedl pro vinice nejen ve svém bezprostředním okolí (Strahov, Petřín), ale také v Šárce.⁶⁾ Dále je tento pramen citován **Viničná kniha**.

Jiná, pozdější kniha sloužící k zápisům o viničích, byla založena opatem Janem Lohelem až v roce 1591 a vedena, byť v poslední fázi sporadicky, dalších sto let. V ní se objevují opisy dvou hamfeštních listin, které svým vznikem daleko předcházely Lohelův opatský úřad. Dnes je tato kniha součástí rukopisné sbírky Strahovské knihovny, kam byla patrně zařazena některým ze strahovských bibiotékářů, kteří byli zároveň i archiváři kanonie.⁷⁾ V registru je na ni odkazováno jako na **Lohelovu viničnou knihu**.

Patrně nelze předpokládat, že předkládaný registář zachycuje všechny strahovské hamfeštní listiny, které se dochovaly do současnosti ať už v originále, nebo v opisu. Pomineme-li jistou pravděpodobnost jejich výskytu v archivech jiných historických institucí a úřadů, především v knihách úřadu perkmistra hor viničných a v městských knihách pražských měst,⁸⁾ zůstává ještě otevřená možnost zachování v aktovém materiálu Strahovského kláštera. Tam i po proběhnutí nových manipulací jsou v některých případech archiválie vztahující se k dominikálnímu majetku řazeny ve složkách retrospektivně a to na základě starší evidence. Kupř. majetkové záležitosti (kupní smlouva, apod.) řešené v 18. století mohou ve složce obsahovat celou transakční historii nebo její části v podobě jak originálů, tak opisů. Takový výzkum je však možno pouze spojit s dalšími, především pořádacími či inventarizačními činnostmi.

6) NA, ŘP Strahov, kniha inv. č. 160. Pařez, *Diplomatika a správa*, s. 326.

7) SK, sign. DG III 29. Srv. Ryba, B.: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze. Díl III*. Praha 1979, č. 1630, s. 380–381.

8) Srv. Pařez, J.: *Vinice Strahovského kláštera ve středověku a v raném novověku*, in: *Trpké býti zdá se? Vín a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku*. K vydání připravil J. Kilián, s. 31–43, tam na s. 38–39.

Regestář hamfeštních listů Strahovského kláštera

- 1511 listopad 11. Strahov

1. Opat Kašpar a konvent Strahovského kláštera pronajali pole před klášteřem (za Pohořelcem), tj. 20 strychů půdy, urozeným Václavovi Skopci, Jiříkovi Špánovi ze Svojojovic, Janovi a Václavovi z Vítěnce, samotnému opatovi, pražským měšťanům a osadníkům z Pohořelce Šimonovi od Bílého lva, Václavovi Tonišovi staroměstskému, Šimonovi komorníkovi Votíkovi ze Záduba, Václavovi Fortnovi z Malé Strany, Janovi Tarvarkovi, Matějovi na Pohořelci, Miskovi, Jiříkovi kováři z Pohořelce, Václavovi z Pohořelce, Zikmundovi ševci z Hradčan a jejich potomkům na 80 let pod plat 10 grošů z jednoho strychu ročně, aby tam založili vinice a šafrance.
(NA, ŘP Strahov, listina č. 186; opis Registra listin ff. 8r–9v)
- 1515 březen 18. Strahov

2. Opat Kašpar a konvent kláštera na Strahově pronajali Jiříkovi, jircháři z Nového-Města pražského, jeho manželce Kateřině a synovi Jiříkovi až do konce jejich života štěpnici, zvanou Střešovická, ležící vedle poustky Buřinského a Vaňkovy vinice pod ročním platem 4 kop míšeňských grošů, splatných na sv. Martina pod pokutou 2 grošů za každou týdenní prodlevu.
(Gruntovní kniha, pp. 191–2)
- 1516 červenec 22. [Strahov]

3. Opat Kašpar a konvent Strahovského kláštera pronajali měšťanu Starého Města pražského Mikulášovi Kaprovi a jeho dědicům čtyři strychy vinice na Brusce, kterou koupil od malostranského měšťana Jiříka Pivovarského, za 1 kgm, a loučku, která leží proti této vinici, a kterou koupil malostranského měšťana Jakuba Želého, za 20 míšeňských grošů, vše splatné na každoročně na sv. Martina pod pokutou 2 míšeňských grošů za každou týdenní prodlevu.
(Lohelova viničná kniha, ff. 49r–50r)
- 1518 listopad 11. [Strahov]

4. Opat Antonín a konvent Strahovského kláštera pronajali na 15 let pražskému měšťanovi Janovi apatékáři a jeho manželce Anně vinici, ležící nad vinicí pana Ješka Črvenky, o rozloze 1 a půl strychu pod ročním platem 10 míšeňských grošů za každý strych, splatným na sv. Martina.
(Registra listin, f. 47v)
- 1519 [Strahov]

5. Opat Antonín a konvent Strahovského kláštera pronajali Šimonovi Sekerovi ze Starého Města pražského kus dvoriště, kde postavil zeď a místo pod pavlačí za 7 kop grošů míšeňských a roční úrok 16 míšeňských grošů, splatných na sv. Martina.
(Registra listin, ff. 47v–48r)

6. 1519 [Strahov]
Opat Antonín, převor Jan, podpřevor Ondřej a konvent Strahovského kláštera přenechali na 12 let poddaným v klášterní vsi Mnetěš poplužní dvůr tamže, který vykoupili od předchozího nájemce Mikuláše ze Čtiněvsi, a to za placení kolektivní platby 30 kop grošů českých ročně, splatných ve dvou termínech na sv. Jiří a na sv. Havla.
(Registra listin, f. 43)
7. 1520 prosinec 4. [Strahov]
Opat Antonín a konvent Strahovského kláštera pronajali šest strychů vinice, zvané Pitanská, ležící mezi paní Annou pána rožmberského domu z jedné a paní Bětou, vdovou a měšťankou Menšího Města z druhé strany děkanovi pražského kostela Janovi z Horšovského Týna pod ročním platem 1 kopa grošů míšeňských, splatným na sv. Martina.
(Registra listin, f. 48)
8. 1525 listopad 28. [Strahov]
Opat Antonín a konvent Strahovského kláštera pronajali pole ležící na Bruskách vedle Šárky pražskému měšťanovi Mikulášovi Vinopalovi pod plat 30 kop grošů českých, splatný na sv. Martina.
(Registra listin, f. 49v)
9. 1527 duben 8. [Strahov]
Opat Jan, převor Jakub a konvent Strahovského kláštera pronajali na 15 let Dorotě, manželce Šimona Šíchy a budoucím držitelům vinici o rozloze 5 strychů, ležící na týncem vedle majetku panny Anny ze Strabochovic a vladky Jana Byšického z Byšic za ročním platem 10 grošů za strych a dva groše navíc splatným na sv. Martina pod pokutou 2 groše za týdenní prodlevu.
(Gruntovní kniha, pp. 205–7)
10. 1531 listopad 11. [Strahov]
Opat Jan a konvent kláštera Strahovského pronajali na 20 let malostranskému měšťanovi Vojtěchovi Petrželkovi, jeho manželce Regině, dětem a dědicům dědinu a roli na Brusce vedle našich dědin a dědin Šarků z Dejvic pod plat a úrok 30 grošů českých, splatných na sv. Martina. Při neplacení pokuta 1 groš český týdně.
(NA, ŘP Strahov, listina č. 226; opis Gruntovní kniha, p. 193)
11. 1534 červen 16. [Strahov]
Opat Jan, převor Jakub a konvent Strahovského kláštera vysadili vladykovi Tomášovi z Pařelic vinici ležící v Brusce mezi vinicemi Johanese komorníka a Jana Šlerty tesaře pod ročním platem 15 grošů míšeňských splatných na sv. Martina. Za každý týden neplacení pokuta 1 český groš.
(Gruntovní kniha, pp. 194–195)

12. 1538 leden 25. [Strahov]
Opat Václav, převor Jan a konvent Strahovského kláštera pronajímají na 12 let Jiříkovi od sv. Ducha, obyvateli Starého Města, a jeho manželce a pronajali od sv. Michala z Opatovic a jeho manželce vinici na Petříně za Šteflovou vinicí pod ročním platem 20 grošů míšeňských, splatných na sv. Martina.
(Registra listin, f. 13)
13. 1538 listopad 10. Strahov
Opat Václav, převor Jan a konvent Strahovského kláštera pronajali na 12 let malostranské sousedě Markétě Hanzlové vinici a štěpnici v Brusce naproti božím mukám pod roční plat 40 grošů míšeňských, splatných na sv. Martina.
(Registra listin, ff. 14r–15r)
14. 1540 leden 2. [Strahov]
Opat Václav, převor Jan a konvent Strahovského kláštera pronajali staroměstskému měšťanovi vladykovi Martinovi z Vlkova od Zlatých křížů kus pole proti strahovskému lomu nad vinicemi Duchka Dvorského a staroměstského měšťana Jana Jeníčka pod roční plat 9 grošů, splatný na sv. Havla.
(Registra listin, ff. 10r–11r)
15. 1541 duben 9. [Strahov]
Opat Václav a konvent Strahovského kláštera pronajali na 55 let vinici Lichvice nad Střešovicemi i s lisem vladykovi Voldřichovi Humpolcovi z Prostiboře. Ten má platit za strych 15 grošů míšeňských. Voldřich Humpolec zmiňovanou vinici vlastnil již předtím na základě hamfeštu z roku 1495, která byla původně vydána pro Mikuláše ze Skúr a jeho manželku Kateřinu, ale z původních 14 strychů má jen 11, neboť tři obhospodařuje Václav Vápenský. Proto, až se tyto 3 strychy vrátí zpět, vše bude opět pronajato na řečenou dobu a pod řečenými podmínkami Humpolcovi. V případě nezaplacení budou opat a konvent uvedeni opět do držby, dokud nebude zapláceno.
(Hamfeštní registra, ff. 60v–62r)
16. 1542 červen 19. [Strahov]
Opat Václav, převor Jan a konvent Strahovského kláštera pronajali na 15 let Havlovi Korandovi a jeho manželce Kateřině starou poustku na Petříně, ležící proti klášterním dědinám pod roční plat 16 grošů míšeňských, splatných na sv. Martina a sankcí 2 groše pokuty za každý promeškaný týden.
(Registra listin, f. 21)
17. 1548 září 13. Strahov
Opat Jan Muth a konvent Strahovského kláštera pronajali na 40 let Duchkovi šenkýři u Hronů a jeho manželce Kateřině čtyři strychy vinice na Petříně nad Strahovem za plat 5 grošů českých za strych, splatných na sv. Martina.
(Registra listin, ff. 24r–25r)

18.

1548 [Strahov]

Opat Jan Muth a konvent Strahovského kláštera pronajali na 40 let maloměstské měšťance vdově Bětě 8 strychů vinic na Petříně pod roční plat 5 grošů českých za každý strych. Úrok je splatný na sv. Martina.

(Registra listin, ff. 48v–49r)

19.

1554 květen 3. Strahov

Opat Vít Theofil a konvent Strahovského kláštera pronajali pole a dědiny u dvora ve Střešovicích malostranskému měšťanovi Matějovi kováři na dláždění, jeho ženě Anně a dědicům a nástupcům na 50 let za roční plat 90 grošů českých, splácených po 46 groších na sv. Havla a sv. Jiří. Při neplacení je za každý týden prodlevy pokuta 1 groš.

(Hamfeštní registra, ff. 82r–83v)

20.

1554 červen 28. [Strahov]

Opat Vít Theofil, převor Jan a konvent kláštera Strahovského vysadili Václavu Mamrovi, jeho manželce Kateřině a jejich dědicům dvůr, poustku a krčmu ve Vysokém Újezdci pod purkrechtním ročním platem 3 kopy 15 grošů českých, splatným na sv. Havla a Jiří. Václav Mamra s manželkou dostávají právo volné dispozice i možnost kdykoli odejít. Při neplacení úroku se opat může opět uvázat v držbu. Jakýkoli držitel listu má pak stejná práva jako Václav Mamra.

(Viničná kniha, ff. 25r–27v)

21.

1556 listopad 7. [Strahov]

Opat Jan a konvent Strahovského kláštera prodali Jindřichovi Hřebeckému z Krchleb a jeho dědicům na 60 let vinici v Pitanci ležící, která začíná proti klášteru a klášterním vratům a pokračuje až k vinicím a strychům, které předtím držel Jan Dražský z Draš (a jež jsou nyní pana Michala Keka), a „pustliny neboli haldy někdy kamenem zděláním a dobejváním“ o rozloze 7 strychů, po 10 grošů míšeňských za jeden strych, splatné v ročních splátkách na sv. Martina

(Hamfeštní registra, ff. 46r–48v)

Pozn: insert v listině z 18. 6. 1568.

22.

1557 květen 3. Strahov

Opat Jan a konvent Strahovského kláštera pronajali Bartoňovi Polákovi kus poustky vedle Jana Kulhánka směrem na Dejvice za 2 a půl kopy grošů míšeňských, aby tam rozdělal vinici. Roční plat 22 bílých grošů je splatný na sv. Martina.

(Registra listin, f. 44v)

23.

1557 září 8. Strahov

Opat Jan a konvent Strahovského kláštera pronajali Martě, vdově po Jindřichovi z Úhoňic, loučku u Holonoh, kterou mělo předtím pronajatu její manžel, pod plat 44 grošů českých, splatných po částech na sv. Jiří a sv. Havla.

(Registra listin, f. 45)

24. 1559 prosinec 18. [Strahov]
Opat Jan a konvent Strahovského kláštera prodali kus dědiny za Bruskou vedle cesty do Šárky podél vinice Bartoše Poláčka z jedné a vinicí Matěje Bubna a Janka Kulhánka z druhé, a dvěma klášterními ze třetí strany knězi Zikmundovi Boleslavskému, arcidiákonovi a kazateli pražského kostela za hotových 75 k grošů míšeňských a pod plat 12 grošů za každý strych pole, splatný v ročních splátkách na sv. Martina.
(Registra listin, ff. 4v–6r)
25. 1560 květen 1. [Strahov]
Opat Jan a konvent Strahovského kláštera pronajali na 80 let měšťanovi Starého Města pražského mistru Jakubovi Rokycanskému jinak Srnovcovi z Varvažova díl vinice na Staré Brusce se štěpníci o rozloze 4 strychy, ležící před klášterem mezi vinicemi Slámovskou a Ručníkářskou pod roční plat 15 grošů míšeňských za strych, splatných na sv. Martina.
(Registra listin, ff. 25r–26v)
26. [1555–1560]
Opat Jan, převor Kryštof a konvent Strahovského kláštera vysazují mlýn ve Štěchovicích mlynáři Havlovi.
(Hamfeštní registra, ff. 62v)
Pozn.: počátek nedokončeného hamfeštu.
27. 1561 květen 15. [Strahov]
Opat Jakub ze Šternovic a konvent na vlastní žádost strahovského úředníka Martina Hrabniského jinak Martinovského pronajali téměř na 50 let vinici o rozloze 4 strychy a k tomu pustinu od starodávna k ní patřící, ležící nad Petřínem nad klášterem, která kdysi náležela malostranskému měšťanu Janu Hronovi, mezi vinicemi staroměstského měšťana Jakuba Vopřelky, a Víta, kováře na dláždění, pod ročním platem na sv. Martina po 10 groších z každého strychu. Při neplacení se může opat, konvent nebo úředník uvázat do držby až do složení peněz. Hrabniský se má starat o vinici způsobem, který je běžný podle práva viničního okolo Prahy.
(Hamfeštní registra, ff. 71r–73r)
28. 1562 říjen 10. Strahov
Opat Jakub ze Šternovic pronajal Davidovi Jokišmanovi z Malejova a v Krči na 50 let dvůr v Úhonicích s veškerými nábytky, s dědinami, loukami, potoky a robotami, s právem rybolovu, za roční svatomartinský plat padesát strychů žita, vánoční plat 1 kopu strychů ovsa a deset strychů hrachu pražské míry, 4 vozy sena a 3 vozy otavy i s transportem do kláštera. Navíc Jokišman obdržel právo užívat les od cesty Na kosti až k cestě Lučice. Protože dvůr potřebuje opravy, pokud to budoucí držitelé účetně prokážou, bude jim vyplacena náhrada.
(NA, ŘP Strahov, listina č. 254)
Pozn: insert v listině císaře Maxmiliána vydané ve Vídni 25. 5. 1574.

29.

1562 říjen 5. Strahov

Opat Jakub ze Šternovic a konvent Strahovského kláštera pronajímá Davidovi Jokišmanovi z Franštejna v Úhonicích ke dvoru, který si již dříve pronajal, 15 kop záhonů polí (7 na Úhelnicí, 2 kopy 40 záhonů na Kelku, 1 kopu 50 záhonů na Kuklovské, 3 kopy 30 záhonů podle farářských dědin za 5 grošů českých z každého záhonu, dále louku pod Ptíci za 2 kopy míšeňských grošů, háj řečený Chajenský 1 kopu míšeňských grošů, vše splatné na sv. Havla. V případě neplacení se premonstráti opět uvedou do držby.

(Viničná kniha, ff. 32r–34r)

30.

1566 únor 14. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic pronajal Vítovi Sládkovi z Pohořelce a jeho manželce Anně na 30 let starou vinici na Petříně, ležící z jedné strany pod břehem za staroměstským měšťanem Jiříkem Kobercem, z druhé Matoušem Kovářem za roční úrok 10 grošů míšeňských splácený na sv. Martina.

(Hamfeštní registra, ff. 24r–25r)

31.

1566 červen 19. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic pronajal Řehořovi jinak Gregoriánovi z Šonova, komorníku od desk zemských a jeho manželce Anně, bydlícím na dláždění nad Menším Městem Pražským na 100 let vinici na Brusce mezi vinicemi staroměstského měšťana Zikmunda Zoubka a Burianem Ručníkářem za roční úrok 1 kopa a 5 grošů míšeňských splácený na sv. Martina.

(Hamfeštní registra, ff. 26r–27r)

32.

1566 červen 23. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic pronajal Janovi jinak Hendrychovi Dražarovi a jeho ženě Barboře z pražského zámku na 100 let zahradu na Brusce mezi hradčanským měšťanem Adamem Kozlem a Matesem Tesařem za roční úrok 40 grošů míšeňských splácený na sv. Martina.

(Hamfeštní registra, ff. 25r–26r; Viničná kniha, ff. 35r–36v)

33.

1566 červen 24. [Strahov]

Opat Strahovského kláštera Jakub ze Šternovic pronajal na 100 let zahradu na Brusce mezi zahradami hradčanského měšťana Adama Kozla a Matesa Tesaře Janovi Hendrychovi z Pražského hradu, manželce Barboře a dědicům za roční plat 40 grošů míšeňských, splatných na sv. Martina, pod pokutou 2 groše za každý týden prodlevy.

(Lohelova viničná kniha, ff. 50v–51r)

34.

1566 srpen 24. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic pronajal na 50 let dvorské dědiny okolo Horoměřic sousedům za půlroční úrok 27 grošů míšeňských z každé čtvrti čili 3 kop záhonů, splácených na sv. Jiří a sv. Havla a to následujícím osobám: Matoušovi rychtáři 9 kop záhonů, Antoňovi jinak Hotlovi 6 kop záhonů, Matějovi Brychtovému 3 kopy záhonů.

(Hamfeštní registra, ff. 28v–29r)

35.

1566 prosinec 21. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic pronajal na 50 let dědiny okolo Ouhonic sousedům za roční úrok 20 grošů míšeňských z každé kopy záhonů splácených na sv. Havla a to následujícím způsobem: Janovi Hrubému, rychtáři, kopu záhonů ležící nad lukami, dvacet záhonů ležících mezi stezkami k Ptícům a čtyřicet záhonů na Modrým; Vítovi Zavornovi kopu záhonů Na klíně, 45 záhonů nad lukami; Václavovi Moravci kopu záhonů na Klíně a 35 nad lukami; Janovi Vlachýmu dvě kopy záhonů na Klíně, 1 kopu záhonů na Úhelnici a 30 záhonů nad lukami; Jakubovi Harovi kopu záhonů na Klíně, 30 záhonů nad lukami a 30 záhonů k Drahelcům; panu Kundrátovi kopu záhonů na Klíně; Vondrovi Strejčkovi 52 záhonů za horou k chýňským dědinám; Vávrovi Kostrounkovi kopu záhonů na Klíně; Pavlovi Šedivému 3 kopy záhonů.

(Hamfeštní registra, ff. 27v–28r)

36.

po 1566 [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent oznamují, že jim pan Mistr Jakub z Varvažova, císařský apelační rada, ukázal listinu, kterou dostal od opata Jana, předchůdce Jakuba. Tento hamfešt potvrzuje, že Jakub dostal 4 strychy vinice se štěpničkou a trávníčkem na staré Brusce včetně práva dispozice, to vše za plat vyměřený předešlým listem, totiž 1 kopa grošů ročně na sv. Martina pod pokutou vyměřenou od starodávna právem hor viničných.

(Hamfeštní registra, f. 32v–33v)

37.

1567 únor 6. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic pronajal vinici na Brusce ležící mezi staroměstským měšťanem Matesem Brnířem a panem Mistrem Jakubem z Varvažova malostranskému měšťanovi Janovi Moudrému, jeho manželce a budoucím za roční plat 40 grošů míšeňských splácených na sv. Martina pod pokutou 2 groše za každý týden prodlevy, a kdyby to neplnili, může se opat ujmout gruntu a dát ho komukoliv jinému.

(Hamfeštní registra, ff. 29r–30r)

38.

1567 únor 7. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic dal dědičně vinici na Brusce, ležící mezi Bartolomějem staroměstským měšťanem Rottenfeldem Ručníkářem a gruntem náležícím k záduší panny abatyše Sv. Jiří na Pražském hradě malostranskému měšťanovi Adamovi Wernarovi jinak Cukrmanu, jeho manželce Kateřině a budoucím za roční plat 2 kopy a 30 grošů míšeňských placených na sv. Martina pod pokutou 2 groše míšeňské za každý týden prodlevy.

(Hamfeštní registra, ff. 30r–31r)

39.

1567 červen 24. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka vysadili vinici v Šárce (před lety 50 v Šárce byly pouze lady a žádné vinice) a to takto: v prvním položení Nad křížem u stezky horoméřické k rozdělení vinice Janovi Chramostovi 5 větelů, Janovi Vraždovi kuchařovi 1 strychu, Jírovi Drvoštěpovi 1 str. a větel, Jírovi Hrbkovi 1 str., Janovi Horskému 1 str. a větel, Martinovi Kotkovi 1 str., Jakubovi Kadaňskému jinak Černému 2 str. a větel, Janovi Šáreckému 1 str. a větel, Wolfovi Hliňákovi 2 str. a větel, Pavlovi Krejčímu 5 str., Petrovi Černého synu 3 str., Jiříkovi Kartnýři 3 str.; v druhém položení pod

dolejším rybníkem u horoměřické cesty Matějovi Kožišníkovu 2 str. a v., Jírovi Malému 3 v., Janovi z Ruzyně 1 str. a v., Vondrovi Branému 4 str. a v., Martinovi Mickovi 1 str. a v., Jírovi Vopec (?) 1 str., Brožovi Kožišníkovu 2 str. bez půl větele. Linhartovi Zumrovi 2 str., Václavovi Šafaříkovi 1 str., Vavřincovi Radkovcovi 1 str., Jírovi Žiškovi 2 str. a v., Janovi Libochovskému 2 str., Janovi Chroustkovici, Vavřincovi Vrabcovi 2 str. a v., Jakubovi Hlaváčovi 1 str., Janovi jinak Janotovi 5 str.; v třetím položení nad hořejším rybníkem u nebušické cesty Janovi Žebráckému 4 str., Václavovi Koblížkovi 3 str., Adamovi vod Mníška 4 str.; ve čtvrtém položení tak řečeném v Starých vinicích Jakubovi Bečváři 3 str., Janovi Holomkovu z Vokovic 5 str., Janovi šenkýři 2 str., Janovi Peksovi 1 str. a v., Jírovi Peksovu zeti 1 str. a v., Pavlovi 2 str., Tomášovi Hrubému 3 str., Petrovi Zvoníkovi 2 str.; v pátém položení v Slánských horách Janovi Boháčovi 5 str., Vítovi Šmídovi 4 str., Jakubovi Šmídovi 2 str., Jakubovi Kadaňskému 1 str. a v., Bartoňovi Štěrbovi 3 str. a v., Vítovi Strakovi 3 str., Martinovi Šenkýři 4 str., Šebestovi 3 str., Janovi Vraždovi 3 str., Vavřincovi Auborkovi 1 str., Janovi Hlíňákovi 1 str., Martinovi Šenkýři 6 str.; v šestém položení v rovinách Volfovi Hlíňákovi 3 str. a v., Vaňkovi Žezulkovi 1 str., Martinovi Chrudimskému 1 str., Václavovi Drvoštěpovi 2 str. a v., Janovi Chramostovi 2 str. a v., Štěpánovi Bakaláři 3 v., Martinovi Švehnáři 1 str. a v., Havlovi jinak formanu z Horoměřic 1 str. spolusousedům a měšťanům měst pražských, jejich manželkám dětem a budoucím. Budou platit ze strychu vyměřeného úřadem perkmistra hor viničných 12 grošů placených na sv. Martina, nejpozději však do 2 neděl po sv. Martinu. Při nedodržení se musí platit pokuta 2 groše týdně a při nedodržení tohoto po první obsílce perkmistrovským úřadem nebo úřadem kláštera Strahovského se může klášter uvázat do držby a nakládat s vinicí jako se svou vlastní. Stejně tak, jestliže by držitelé vinice nevzdělávali (tzn. musí rozdělovat viniční křovi, vysazovat štěpy a opatřit vinici náležitými hradbami podle obyčeje perkmistrovského úřadu), pak jim bude pomoci úřadu viničného i perkmistra hor viničných vinice odňata. Držitelé mohou nakládat s vinicí jak svou vlastní (zcizovat, dědit) s tím, že povinnosti a plat přechází na dalšího držitele. Tyto osoby nesmějí udělat škodu na klášterních vinicích ani v lese pod pokutou propadnutí svého gruntu. Držitelé mají mezi sebou žít beze sporů a v lásce a případné spory má řešit perkmistrovský úřad a perkmistr.

(Hamfeštní registra, ff. 33v–36v)

40.

1567 červen 29. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka vysadili na klášterním gruntu Brusce vinici mezi panem Mistrem Jakubem z Varvažova a Gregoriánem z Šonova, komorníkem od desk zemských, Burianovi Ručníkáři, který bydlí na dláždění nad Menším Městem pražským, jeho manželce Anně a budoucím za roční úrok 40 grošů míšeňských splatných na sv. Martina nebo ve dvou nedělích po něm, pod pokutou 2 groše za týdenní prodlevu. Kdyby se neplatilo po první obsílce, pak se statku znovu ujme klášter prostřednictvím úřadu perkmistra hor viničných.

(Hamfeštní registra, ff. 31v–32r)

41.

1567 červenec 4. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent dali dědinu tzv. Hacířskou, ležící na klášterních gruntech v Starém Hlubokém, robotnému Petrovi jinak Vocáskovi z Loděnic a jeho dědicům na 20 let od data tohoto listu pod pololetním platem 30 grošů míšeňských, splatným na sv. Jiří a pak dalších 30 grošů na sv. Havla. Pokud Petr nebude platit a nebude se o ni starat, může ji dostat někdo jiný.

(Hamfeštní registra, ff. 37r–38v)

42.

1567 prosinec 6. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka vysadili vinice na klášterních gruntech v prvním položení v Oboře mezi panem Michalem Štohlem a staroměstským měšťanem Eliášem Šmukýřem, v druhém položení na Skalce mezi knězem Zikmundem, arciděkanem kostela pražského a Bartolomějem jinak Polákem Voldřichovi Haklovi, pekaři na pražském zámku, jeho manželce Marii a dědicům pod platy: 15 grošů míšeňských z vinice v Oboře a 26 grošů míšeňských z vinice na Skalce splatných od sv. Martina dvě neděle pod pokutou 2 groše za týdení prodlevu v placení.

(Hamfeštní registra, ff. 37v–39r)

43.

1567 prosinec 12. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka vysadili vinice na Brusce mezi Bruskou z pravé a z druhé strany staroměstským měšťanem Volfem Kloboučnickem, malostranskému měšťanovi Melicharovi Oriesovi, jeho ženě Marianě a dědicům za plat 45 grošů míšeňských splatných na sv. Martina a v následujících dvou týdnech pod pokutou 2 grošů za každý promeškaný týden.

(Hamfeštní registra, ff. 39r–40v)

44.

1568 leden 25. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka prodali panu Davidovi z Koldnperku jinak Hroznovi, měšťanu Menšího Města pražského, jeho ženě Anně a dědicům kus zahrady v Střešovicích, ležící pod střešovickou klášterní vinicí (na šířku vinice od rohu vinice až k cestě a zdi dolejší) za 80 kop, splatných po 1 kopě grošů míšeňských na sv. Martina během 80 let. Inzerováno předkupní právo opata za 60 kop. Kdyby se o ni držitel nestaral, může se zahrada vrátit zpět ke klášteru.

(Hamfeštní registra, ff. 40v–42r)

45.

1568 červen 18. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka na místě konventu oznamují, že strahovský opat Jan a konvent prodali Jindřichovi Hřebeckému z Krchleb a jeho dědicům na 60 let od data listu za roční splátky po 10 groších míšeňských za jeden strych na sv. Martina vinici v Pitanci, která leží proti klášteru a klášternímm vratům dál až k vinicím a strychům, které předtím držel Jan Dražský z Drašť (a jež jsou nyní pana Michala Keka), a „pustliny neboli haldy někdy kamenem zděláním a dobejváním“ o rozloze 7 strychů, listem roku 1556, který byl potvrzen v úterý po sv. Valentinu 1564 na pana Michala Keka z Švarcnpachu císařského baušrejbera, Juditu, jeho manželku a dědice. Michal a jeho manželka předstoupili před opata a požádali ho, aby jim tuto vinici vysadil, neboť do ní hodně investovali a přitom měli málo užitku. Což opat učinil a prikázal platit za tuto vinici a dále za další vinice Michalovy a Jeronýma Šmukýře pod platem 10 kop za strych. Dále mu povoluje vést vodu z kláštera rourami s tím, že se má šetřit, aby klášter neměl škodu. Sankce za neplacení, nejpozději do dvou nedělí od termínu, je uvázání se ve statek opatem.

(Hamfeštní registra, ff. 46r–48v)

46. 1568, srpen 27. Strahov
 Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka vydávají Davidovi Jokišmanovi z Frankštejna list, kterým potvrzují pronájem majetků u dvora a dalších nemovitostí v Úho-
 nicích, vysazené hamfeštem z 5. října 1562, který ztratil.
 (NA, ŘP Strahov, listina č. 250; Hamfeštní registra, ff. 144r–148r)
47. 1569, březen 31. Strahov
 Opat Jakub ze Šternovic, převor Václav Pecka a konvent pronajali kus pole za střeš-
 ovickým dvorem vedle pole malostranského měšťana Pavla Bítka obyvatelům Nového
 Města pražského Gabrielovi a jeho manželce Barboře na vysazení vinice za roční plat
 8 grošů míšeňských, splatný na sv. Martina pod pokutou za neplacení 2 míšeňské gro-
 še za každý promeškaný týden.
 (NA, ŘP Strahov, listina č. 251)
48. 1569 srpen 24. [Strahov]
 Opat Jakub ze Šternovic a konvent vyhlašují, že mezi mnohými dluhy byl také dluh
 opata Jana, který zastavil dědiny a role Jiříkovi Velíkovi z Šonova. Kvůli finanční situaci
 však nebylo možno je vyplatit, ale Mikuláš Andres jim půjčil hotových 70 kop českých
 grošů. V téže výši pak z vděku Jakub a konvent zastavují Andresovi, jeho manželce
 Kateřině a dědicům na 18 let následujících 8 kop záhonů rolí a dědin, které leží: 5 kop
 53 záhonů pod Pískovým vrchem vedle dědin střešovického krčmáře, 1 kopu záhonů
 nade střešovickým dvorem za vinicí Tomáše Bilda, 1 kopu 7 záhonů hnojných na klíně
 vedle Kokly, dejvického kněze. Splácet se bude na sv. Jiří a na sv. Havla po 2 kopách,
 tedy po 4 kopách. Sankce za neplacení spočívá ve zpětném se uvázání ve statku.
 Pokud by po 18 letech nezaplatili opat a konvent dlužnou částku, pak by věřitelé
 mohli být uvedeni v statek bez platu klášteru a užívat ho až do zisku 75 kop.
 (Hamfeštní registra, ff. 42r–44v)
49. 1570 květen 30. [Strahov]
 Opat Jakub ze Šternovic a převor Václav Pecka na místě konventu vysadili Vondře-
 jovi Vackovi a jeho ženě Markytě kus dědiny, která leží za klášterním střešovickým
 dvorem na Písečném vrchu vedle cesty, které jde k břevnovským mezníkům, totiž po
 jedné straně vedle vinice Tomáše Bilda a z druhé, kde vrch začíná, o rozloze 3 kop or-
 ných záhonů a kus lady vedle břevnovských rolí z jedné a z druhé strany vedle cesty,
 která jde od střešovického dvora k veleslavínským mezím, za sumu 50 kop grošů
 míšeňských a roční plat 1 kopu míš. Ta bude splácena na sv. Jiří a Havla po po 30 gro-
 ších. Za neplacení v termínu je pokuta 2 grošů týdně.
 (Hamfeštní registra, ff. 149r–151r)
50. 1570 červen 26. [Strahov]
 Opat Jakub ze Šternovic a konvent prodali staroměstskému měšťanovi Duchkovi
 Dvorskému a jeho ženě Anně a dědicům zahradu na Pohořelci, ležící „jdouc od Hradu
 po pravé ruce na klášterních gruntech“ mezi domy Kateřiny Jindrové a Víta sládky
 Hanygara za plat 1 kopa ročně, splatný na sv. Martina. Kdyby se držitel o zahradu
 nestaral, může být opat uveden do držby.
 (Hamfeštní registra, ff. 44v–46r)

51.

1570 červenec 30. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a všechen konvent vydávají hamfeš na žádost horoměřických robitných Matouše rychtáře, Matouše Štípáka, Adama Ubryka, Antonína Hotta a Matěje Brychtů na pronájem dědin od pustého horoměřického dvora, které drží. Držitelé a rozlohy jsou následující: Martin Mamingar z Lokhu a v Horoměřicích 3 kopy záhonů, Matouš rychtář 9 kop záhonů, Matouš Štípák 15 kop záhonů, Adam Ubryk 12 kop záhonů, Antonín Hott 6 kop záhonů, Matěj Brychtů 4 kopy záhonů. Zavázali se platit vyšší plat na sv. Jiří 5 kop gr. čes. a na sv. Havla 3 kopy gr. čes. Především ale povoluje Martinovi Mamingarovi z Lokhu, jeho manželce Julianě z Vítence a dědicům s dvorskými a jinými dědinami, lukami, rybníčkem koupeným od Pavla Šáreckého (jehož předek Jan Zpupnej jej koupil od předešlých opatů) volnou dispozici, ale pod původním platem. Co se týče 3 záhonů mimo předešlou koupi, kterých se ujal od Strážovského dvoru, z těch mají odevzdávat nahoře psaní mimo starobylý plat po 8 grošů českých tak, aby plat těch 5 kop grošů vsi Horoměřicím vycházel.

(Hamfeštní registra, ff. 48v–50r)

52.

1570 srpen 21. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent vysadili dědinu na Petříně u kláštera, kudy se jezdí pro kámen do skály Vítovi Škodovi, měštěninu města Hradčan, pod podmínkou, že bude dobrým hospodářem, aby grunt neopouštěl, aby se s ostatními hospodáři dobře srovnával, aby úhory zoral a vyvezl hnoje, aby svým semenem osil a na svůj groš sklídl. Sám si ponechá 2 mandele a 1 mandel odevzdá klášteru. Pokud by neplnil závazek, bude mu půda odňata. Co nezoře, to musí splatit opatovi „podle uznání dobrých lidí“. Když se po uplynutí 21 let nedomluví s vrchností na prodloužení, musí hamfeš vrátit.

(Hamfeštní registra, ff. 52r–53r)

53.

1570 srpen 22. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent vysadili dědiny proti střešovické krčmě, jmenovitě 1 kopy 8 záhonů, tak jak mezníky ukazují až k rolím Adamčiným, malostranskému měšťanu Balcarovi Henychovi, jeho ženě Agátě a dědicům na 21 let od data listiny pod podmínkou, že bude dobrým hospodářem, aby grunt neopouštěl, aby se s ostatními hospodáři dobře srovnával, aby úhory zoral a vyvezl hnoje, aby svým semenem osil a na svůj groš sklídl. Sám si ponechá 2 mandele a 1 mandel odevzdá klášteru. Pokud by neplnil závazek, bude mu půda odňata. Co nezoře, to musí splatit opatovi „podle uznání dobrých lidí“. Když se po projití 21 let nedomluví s vrchností na prodloužení, musí hamfeš vrátit.

(Hamfeštní registra, ff. 53v–54v)

54.

1570 září 8. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent prodávají malostranskému měšťanovi Šimonovi Králíčkovi, jeho manželce Anně a dědicům vinici na gruntu kláštera, která se jmenuje Pitanská a leží před klášterem mezi Michalem, písařem jeho císařské milosti, a Vitem sládkem z Pohořelce pod plat 40 grošů míšeňských na sv. Martina. Sankce: za neplacení v termínu (2 neděle po sv. Martinovi) 2 groše týdně a poté navrácení držby opatovi. Kdyby nebyla vinice obdělávána, bude navržena klášteru.

(Hamfeštní registra, ff. 50r–51v)

55.

1571 květen 24. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic vysadil na žádost (kterou dokumentoval hamfeštem na 30 let od Víta Theofila) Vítovi Kostibulovi, měšťanu města Hradčan a jeho dědicům kus pole ležící napravo mezi skalami a starým lomem, kudy se jede na Petřín, pod platem 16 grošů míšeňských splatných na sv. Martina a 2 nedělí. Pokuta za neplacení činí 2 groše týdně, při následném neplacení bude nemovitost odebrána.

(Hamfeštní registra, ff. 55r–56v)

56.

1572 srpen 11. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent prodali dvůr ve Střešovicích s vinicí, pustou zahradou a polem proti střešovické cestě. Pozemky začínají u travné cesty, která jde ke vsi Dejvicím (4 kopy záhonů), odtud k západní straně od klášterního pole 2 kopy záhonů, pod vrchem Ouví 30 záhonů za 500 kop grošů míšeňských malostranskému měšťanovi Jiříkovi Retychovi z Albendorfu, jeho manželce Anně a dědicům. Spláčet bude ročně po 50 kopách až do vyplnění trhové částky. Po závavku koupili klášterští mlýn v Šárce pod rybníkem. Dvůr prodán pod plat 3 kopy grošů míšeňských na sv. Havla. Kdyby Jiřík neplatil, klášter se uváže ve statek a bude ho užívat jako vlastní.

(NA, ŘP Strahov, listina č. 253; Hamfeštní registra, ff. 56r–58v)

57.

1576 duben 30. [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic a konvent vysadili Rozině z Regeru, vdově po Michalovi Stohlovi z Dejnova zahradu na gruntu kláštera nad Petřínem mezi zahradami Davida Pekaře a kostela sv. Vavřince, kterou kdysi dostal Stohl od pana Bořity z Martinic za 40 kop grošů míšeňských (každá za 70 krejcarů) a roční plat 1 kopu, splatný na sv. Martina. Když nebude platit, bude opat a konvent užívat zahradu jako vlastní až do zaplacení.

(Hamfeštní registra, ff. 59r–60r)

58.

1578 [Strahov]

Opat Jakub ze Šternovic vysadil o rozloze 6 strychů a 1 větele ležící nad vinicí mezi vinicemi Lukáše z Perestu a Pavla Žďárského z Kocmačova oboustranně Petrovi Hoffmanovi, bydlícímu v Menším Městě pražském, a jeho dědicům na 80 let pod ročním platem 1 kopa 4 groše míšeňské, splatným na sv. Martina a pokutou 2 groše za každý týden neplacení. Pokud by nezaplatil ani pokutu, uváže se v držbu opat. Nový držitel se musí starat o vzdělávání vinice. K tomu ještě opat přidává kus pole o rozloze 2 záhonů, ležící vedle cesty, která jde od kdysi strahovského střešovického dvora do vsi Břevnova, aby mohl udělat hráz k vinici za roční svatomartinský plat 6 grošů míšeňských.

(Hamfeštní registra, ff. 64r–65r)

59.

1583 červen 18. Strahov

Opat Matěj Gehell, převor Jan Lohel a konvent kláštera na Strahově pronajali Anýžce Bínové z Kněževísky 9 kop záhonů polí od klášterního dvora, které již užívá, na 25 let, přičemž má zaplatit za těchto 25 let 100 kop grošů míšeňských a 20 strychů pšenice a to tak, že při vydání listu 60 kop grošů míšeňských a 20 strychů, na příštího sv. Jiří 12 kop grošů míšeňských a pak až do splacení celé částky po 12 kop grošů míšeňských v týž termín. Při neplacení se může klášter uvázat zpět do držby do složení částky.

(Hamfeštní registra, ff. 69r–70v)

60.

1585 květen 5. Strahov

Opat Matěj Gehell, převor Jan Lohel a konvent kláštera na Strahově pronajali klášternímu poddanému Matoušovi Stránskému z Kněževsi doživotně pole na klášterních gruntech nad Kněževsí za 120 kop grošů míšeňských.

(Hamfeštní registra, f. 66)

61.

[1585–6 Strahov]

Opat Ondřej Verner, převor Jan Lohel a konvent kláštera Strahovského pronajali Michalovi Šafářovi, jeho ženě Magdaleně a dětem pole o rozloze 1 strychu na Petříně pod ročním platem 9 pražských grošů splatných na sv. Martina.

(Hamfeštní registra, ff. 67r–68r)

Summary:

Jan Pařez

Calendars of emphyteutic deeds by the Strahov Canonry, 1511–1586.

The list of emphyteutic deeds is presented including their short summary from the period specified. In Czech, these deeds are called *Hamfešt* deriving from German *Handfest*. It was a legal document by which the landlord was renting a part of the estate, e.g. farm, field or mill. Two copies of the record were made, one for each party. The deeds were tied to the property and when

it was sold, they were transferred to the new owner.

Only six original deeds survive, copies of further fifty six are scattered among various legal papers of the Strahov monastery. The *Hamfešt* records help us to understand long term strategy and husbandry of the monastery in the 16th century.

Translated by Tomáš Kleisner

EX BIBLIOTHECA

Schönův devoční jednolist s odpustkovou funkcí a Modlitbou o ukrutném zámутku Panny Marie (Strahovská knihovna, sign. 738/zl.)*)

Petr Voit

Abychom mohli lépe poznat význam textově-obrazového jednolistu s názvem *Modlitba o ukrutném zámутku* [tj. zármutku] *Panny Marie*, který ve dvou exemplářích objevila a roku 1999 popsala Hedvika Kuchařová,¹⁾ musíme se nejprve zaměřit na jeho genetické paralely. Předlohou třebaže vzdálenou může být gotický deskový obraz ve Fritzlaru, vzniklý okolo 1400.²⁾ Jednou z časově bližších variací je jazykově německý jednolist patrně z roku 1515, tištěný v norimberské tiskárně Hieronyma Hölzela (zemř. 1532?).³⁾ Horní polovinu tohoto plakátu zabírá silně psychologizující dřevorez 395 × 236 připisovaný norimberskému umělci Wolfu Trautovi (ca 1486–1520).⁴⁾ Dřevorez zpodobuje polopostavy Krista a Panny Marie v ikonografických typech *Imago pietatis* a *Mater dolorosa*. Ruce neoblečeného Krista jsou tak jako při zobrazení zvaném *Ecce homo* bez stop po hřebec. Pravicí klade na otevřenou ránu ve svém boku a levicí se iluzivně přidržuje dřevorezového rámu, jehož nápis „ASPICE QVI. TRANSIS: QVIA. TV. MIHI. CAVSA. DOLORIS“ (Pohlédni, kdož procházíš kolem, neboť ty jsi příčinou mé bolesti) vybízí pozorovatele ke kontemplaci. Napravo od trnám korunovaného Krista stojí Panna Maria. Její ruce jsou bezmocně zkříženy na prsou v místě, kudy proniká meč bolesti. Obličje obou protagonistů, pokryté vcelku bohatou šrafurou, směřují k sobě, aby si utrpení vyjevili navzájem (Kristův pohled sleduje meč a Mariin je upřen na krvácející ránu v synově boku).

*) Tato stať vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P 12 Historie v interdisciplinární perspektivě (podprogram Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách).

1) **Kuchařová, H.:** *Zpráva o nálezu českého jednolistu*, in: Baďurová, A. (ed.): *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové*, Praha 1999, s. 203–212.

2) **Zimmermann, A.:** *Jesus Christus als „Scherzensmann“ in hoch- und spätmittelalterlichen Darstellungen der bildenden Kunst: eine Analyse ihres Sinngelhalts*, [Halle/S.–Wittenberg 1997], s. 211–212. Na desce je zpodoběn Bolestný Kristus, nástroje umučení a nápis „Intue[n]s arma xp[ist]i deuote dice[n]do ter[ra]te[r] n[ost]re et in dem aue m[aria] habet a p[er]p[et]u[am] in[n]oc[ent]io IIII an[n]os, a p[er]ro III, a leone III an[n]os a slanc[em]o gl[or]io XL dies i[n] d[ur]ge[n]ciarum“. Zmiňovaná disertace je dostupná pouze na <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/dissts/Halle/Zimmermann1997.pdf> vyhledáno 27. 6. 2014.

3) **Schilling, M.:** *Bildpublizistik der frühen Neuzeit. Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatt in Deutschland bis um 1700*, Tübingen 1990, s. 256–257, 402. **Scribner, R. W.:** *Wolf Traut, Imago pietatis und Mater dolorosa*, in: Geissmar, Chr. (ed.): *Glaube Hoffnung Liebe Tod. Von der Entwicklung religiöser Bildkonzepte*, Klagenfurt 1996, s. 368–369. **Heiser, S.:** *Andenken, Andachtspraxis und Medienstrategie. Das Wiener Heiltumbuch von 1502 und seine Folgen für das Wittenberger Heiltumbuch von 1509*, in: Tacke, A. (ed.): *Ich armer sundiger Mensch. Heiligen- und Reliquienkult am Übergang zum konfessionellen Zeitalter*, Göttingen 2006, s. 228–229.

4) **Rauch, Chr.:** *Die Trauts. Studien und Beiträge zur Geschichte der nürnbergischen Malerei*, Strassburg 1907, s. 69–70 datuje jednolist už do roku 1513. *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts ca. 1400–1700*, vol. VII Albrecht and Hans Dürer (ed. Scheller, R. W. et al.), Amsterdam 1962, s. 214. **Geisberg, M.:** *The German single-leaf woodcut 1500–1550* (ed. Strauss, W. L.), vol. 4, New York 1974, č. 1361. *Deutsche Einblattholzschritte 1500 bis 1700. Digitale Bibliothek [CD-ROM]*, Berlin 2003, č. 3674.

Pozadí scény tvoří nástroje Kristova umučení, na něž zprava plive miniaturizovaná hlavička Žida.

Na tento dřevorez tematicky navazují veršované promluvy Krista a Panny Marie o vzájemné bolesti. Autorem původně latinských, zde však do němčiny přeložených veršů z konce 15. století je humanista Sebastian Brant (1457/58–1521).⁵⁾ Verše v souznění s výtvarným námětem i latinským napomenutím vyčítaly čtoucímu nevděk za Kristovu oběť a apelovaly na odstranění hříchů neboli viny vůči Bohu. Pod dvousloupcovým dialogem, rozděleným dřevorezovou listou norimberského umělce Hanse Springinkleehe (1490/95–1540?),⁶⁾ přichází trojřádkový prozaický text. Ten funkci Hölzelova devočního jednolistu rozšiřuje na způsob indulgencie, která umožňovala za určitých podmínek odpustit (zahladit, zkrátit) takzvané časné tresty za spáchané hříchy.⁷⁾ Trojřádkový text, nelíšící se příliš od nápisu deskového obrazu ve Fritzlaru,⁸⁾ zní: „Welcher mit andacht peycht v[nd] si[ehet] rewigem hertzen anschawet die waffen der barmhertzigkeyt Christi. Erlangt von Pabst Leo drey Jar | | Vnd von Dreyssig Pabsten yetlichem Hundert tag. Vnd von hundred Achtvndzwaintzig Bischouen yetlichem Viertzig tag. So[lche]= | | [zeit]lichen Ablas bestetiget hat Innocentius der Vierd. In dem Concilio zu Leon. Vnd hat darzu geben Zwayhundert tag Ablas. Gedruckt durch Hieronym[us] Hölztel.“⁹⁾

Papeže Lva bychom mohli s ohledem na vročení jednolistu ztotožnit se Lvem X. (1513–1521), který hned po volbě vyhlásil velkou odpustkovou kampaň „ad instar“ čili s cílem financovat dostavbu svatopetrské baziliky ve Vatikánu.¹⁰⁾ Avšak identifikace s ním je naprosto vyloučena takřka totožným nápisem na výše vzpomenutém deskovém obrazu ve Fritzlaru, který se papeže Lva I. [I.] dovolává už okolo roku 1400. Trojřádková formule Hölzelova jednolistu se pojí se jménem papeže Lva I. Velikého (440–461), ale pouze faktivně, jak dokládají i jiné, z dnešního pohledu smyšlené odpustky velkých papežů pozdní antiky (Silvester) a raného středověku (hlavně Řehoř Veliký). Na rozdíl od historicky reálných formulářových listů (*litterae indulgentiales*) s dodatečně vpisovaným datem, jménem komisaře odpustkové kampaně a jménem kajícího směřoval tento typ jednolistu obrazem i modlitbou k širší, časově nepodmíněné podpoře lidové zbožnosti.¹¹⁾ Bez problému si lze představit, že stejně jako jiné devoční grafiky nahradil drahou tabulovou malbu a zdobil stěny příbytků.

- 5) **Zarucke, Fr. (ed.):** *Sebastian Brant: Narrenschiff*, Darmstadt 1964, s. 177.
- Heitz, P. – Schultz, F. (edd.):** *Flugblätter des Sebastian Brant*, Strassburg 1915 žádnou verzi tohoto jednolistu neuvádějí.
- 6) **Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts ca. 1400–1700**, vol. LXXV/1 Hans Springinklee (ed. Schoch, R.), Ouderkerk/I. 2010, s. 28.
- 7) **Eisermann, F.: Ablassegebete**, in: Wachinger, B. et al. (edd.): *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 11, Berlin–New York 2004, sl. 4–7.
- 8) **Magin, Chr.: Ablassinschriften des späten Mittelalters**. Dostupné pouze na <https://rep.adw-goe.de/bitstream/handle/11858/00-001S-0000-0001-CC1F-9/Magin-Ablassinschriften.pdf?sequence=1> vyhledáno 27. 5. 2014.
- 9) Český překlad: Kdo se zbožně vyzpovídá a hledí [na tento obraz] s lítostným srdcem, spatří zbraně Kristova milosrdenství. Dosáhne od papeže Lva [I.] tři roky a od třiceti papežů po stu dní od každého. A od sto osmadvaceti biskupů po čtyřiceti dnech od každého. Takový časný [= částečný, neplnomocný] odpustek potvrdil Inocenc IV. na koncilu v Lyonu [roku 1245] a přidal k tomu dvě stě dní odpustků. Vytisknuto Jeronýmem Hölzlem (za konzultaci k odpustkové praxi děkuji prof. JUDr. Ignáci A. Hrdinovi OPraem a dr. Janu Hrdinovi z Archivu hl. m. Prahy).
- 10) **Paulus, N.: Geschichte des Ablasses am Ausgang des Mittelalters**, Darmstadt 2000, s. 148–153 průběh kampaně Lva X. v Evropě. K ohlasům kampaně u nás viz **Hasilová, H. – Hrubá, M. – Myšíčka, M.: Libri civitatis II. Rejstříkstavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě 1517–1519**, Ústí nad Labem 2006, s. 25–31; **Myšíčka, M.: Sbírka na obnovu farního kostela P. Marie v Mostě**, in: Homolka, J. (ed.): *Gotické umění a jeho historické souvislosti 2*, Ústí nad Labem 2003, s. 213–227.
- 11) **Dünninger, H.: Zur Klärung der Begriffe „Gnadenbild“ und „Gnadenstätte“**, *Jahrbuch für Volkskunde* NS 9, 1985, s. 51–91.

II.

Výše zmíněný Trautův dřevořez adaptoval o několik let později norimberský grafik Erhard Schön (1491–1542). Krista i Pannu Marii však nezobrazil polopostavami, nýbrž v úplných figurách s rukama zkříženými na prsou. Zatímco horní část Mariiny postavy zůstala dle Trautovy předlohy zachována, Kristus – opět v souladu se zobrazovacím typem Ecce homo – je oděn královským pláštěm a ve zkřížených rukou, na nichž jsou patrné rány od hřebů, drží důtky a třtinovou metlu. Oproti předloze několik nástrojů Kristova umučení přibýlo: kopí, rozžatá lucerna a stvol rákosu. Zprava plivající hlavička se přestěhovala do náznaku nebe mezi oba protagonisty a vegetabilní loubí, jež celý výjev původně rámovalo, bylo nahrazeno architektonickým portálem à la Springinklee, ovšem bez latinského nápisu.

Pokud se podařilo zjistit, tato verze s rekonstruovaným rozměrem ca 263 × 263 je doložena pouze dvěma strahovskými nesterpně seřázanými exempláři s *Modlitbou o ukrutném zámurku Panny Marie* (v obrazové příloze je značím písmeny A B).¹²⁾ Odborná kunsthistorická literatura eviduje až mladší otisky tohoto štočku, avšak již vyčerpaného a nadto kastigovaného.¹³⁾ Mimo to je podchycena ještě jedna nová verze, přinášející zjednodušenou adaptaci výřezu.¹⁴⁾

Pod nadpisem *Modlitba o ukrutném zámurku Panny Marie* a dřevořezem Erharda Schöna přichází dvousloupově otištěná orace „*Rozpomeň se, prosím, ó nejsla[d]ší matko a paní světa ...*“. Hedvika Kuchařová podle tiskové rotundy jednolist správně přiřkla Hölzteleově dílně.¹⁵⁾ Je známo, že s Hölztem během roku 1518 spolupracoval jako překladatel a nakladatel Jan Mantuán Fencel (ca 1485–1544/45).¹⁶⁾ Tento plzeňský humanista stál pravděpodobně i za vydáním strahovského jednolistu, neboť celou oraci nacházíme v jeho českém překladu katolické modlitební knihy *Hortulus anime*. Překlad, v němž se sešly portréty světců a světic od Erharda Schöna, Hanse Springinkleeho a

- 12) *Strahovská knihovna*, sign. 738/zl. Tento jednolist s Schönovým dřevořezem a *Modlitbou* neeviduje ani odborná kunsthistorická literatura ani **Harms, W. (ed.):** *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhundert*, vol. I–VII, Tübingen 1985–2005.
- 13) *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts*, vol. XLVIII Erhard Schön (ed. Schoch, R.), Rotterdam 2000, s. 132 uvádí rozměr 265 × 265. **Geisberg, M.:** *The German single-leaf woodcut*, vol. 3, New York 1974, č. 1075 uvádí rozměr 261 × 265. *Deutsche Einblattholzschmitten*, č. 3245 uvádí rozměr 261 × 265. **Strauss, W. L.:** *The Illustrated Bartsch* [TIB], vol. 13 (Commentary) Erhard Schoen, Niklas Stoer, New York 1984, s. 253 uvádí rozměr 265 × 265. Vyradováním zmizely plivající hlavička, lampa, rákos a meč namířené k Mariinu srdci. Ačkoli se dostupné otisky evidují s mírně odchýlenými rozměry, důkaz totožnosti štočku poskytuje stopa po razuře (místy znatelný obrys meče) a nedokončená razura (zbytek spodního okraje lampy u Mariina pláště). Zda byl i takto zjednodušený štoček doplněn nějakým textem, nevíme, poněvadž se zachovaly pouze (vystřižené?) grafiky.
- 14) *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts*, vol. XLVIII, s. 133. **Strauss, W. L.:** *The Illustrated Bartsch* [TIB], vol. 13, s. 254. Tento Schönův grafický derivát vznikl už z nového štočku. Jde o zrcadlově obrácenou postavu Krista, který stojí u sloupu a v rukou zkřížených na prsou drží metlu a důtky. Postava trpící Marie chybí. Zúžená plocha štočku 230 × 104 dovolila jen úzký průhled do krajiny se třemi ovci v popředí. Monogram Lukáše Cranacha st. (okřídlený dráček) byl vřezán až dodatečně.
- 15) **Kuchařová, Zpráva o nálezu**, s. 208–209. **Voit, P.:** *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*, BS 10, 2011, s. 105–202, zvl. 120–121, 127–128 (dvě rotundy), 148 (švabach). Dostupné též na <http://eprints.rclis.org/17922/> vyhledáno 20. 5. 2014. Do téže dílny se hlásí také plná iniciála s perlami ve volném prostoru ca 12 × 12 R(Ozpomeň), kterou zastihujeme v Hölzteleově českojazyčné produkci 1511–1518.
- 16) **Voit, P.:** *Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století*, *Documenta Pragensia* XXIX, 2010, s. 389–457. Dostupné též na <http://eprints.rclis.org/17962/> vyhledáno 20. 5. 2014.

Wolfa Trauta, tiskla roku 1520 opět Hölzelova dílna.¹⁷⁾ Poněvadž jsou oba unikátní strahovské exempláře oříznuté, můžeme text, jehož zachovanou část transliterovaně zpřístupnila Hedvika Kuchařová, díky jazykově českému Hortulu doplnit¹⁸⁾ a opravit.¹⁹⁾

Zbývá jen konstatovat, že střední Evropou se od roku 1498 až do poloviny 16. století šířila bez větších textových změn více než stovka latinských a německých edicí tohoto Hortulu. *Oratio ad beatam virginem Mariam* bylo standardní součástí všech starších latinských vydání, do nichž jsem měl možnost nahlédnout.²⁰⁾ Nejde tedy o Mantuánovu interpolaci, s jakou se setkáváme v případě modliteb k zemským patronům, vložených do textu nad standardizovaný rámec (sv. Ludmila, Václav, Vojtěch a Zikmund). *Oratio ad beatam virginem Mariam* však rokem 1520 z české literatury nevymizelo. Jeho doslovná verze byla převzata rovněž do odlišné redakce Zahrádky z roku 1636.²¹⁾

Vrátíme-li se ke strahovskému jednolistu, nutno ještě dodat, že pod orací byl menším švabachem natištěn ještě vysvětlující dodatek, z něhož se však na obou strahovských exemplářích zachovalo jen nestejně velké dvouřádkové torzo: „Ktoz tuto Modlitbu nabożnie rzieka przed obrazem ... [lito]stiwee Ten obdrzug od ...“. I přes neúplnost tohoto dodatku je zjevné, že máme před sebou českou parafrázi odpustkové formule Hölzelova německého jednolistu ca 1515.

III.

Skutečnou funkci strahovského jednolistu vytyčila už v nálezové zprávě Hedvika Kuchařová,²²⁾ nicméně potvrdit ji umožnila až komparace s intaktní německou obdobou, která oživuje jeden ze středověkých typů devočního obrazu.²³⁾ Tak získáváme vůbec poprvé vědomost o nejstarší zachované jazykově české odpustkové devocionálii. Zatímco Trautův německojazyčný jed-

17) *Hortulus anime. Zahrádka duše*, [Nürnberg, Hieronymus Hölzel] post 3. X. 1520 (Knihopis 3171), fol. LIXa-LIXb [= H4a-H4b] s textem odpustkové modlitby „Rozpomeň se, prosím, ó nejsladší matko a paní světa ...“ (Praha: Knihovna Národního muzea, sign. 25 F 8). Dostupné též na <http://db.knihopis.org/l.dll?cll~P=3202> vyhledáno 20. 5. 2014. O Hölzelově autorství tisku viz Voít, *Role Norimberku*, s. 406. O ilustračním cyklu viz Oldenbourg, M. C.: *Zwei tschechische Hortuli animae mit Nürnberger Illustrationen*, Philobiblon 12, 1968, s. 105-112 a Oldenbourg, M. C.: *Hortulus animae [1494]–1523, Bibliographie und Illustration*, Hamburg 1973.

18) Kuchařová, *Zpráva o nálezu*, s. 206–207. Zde podáváme transkribované znění textové složky strahovského jednolistu, rekonstruované dle fol. LIXa-LIXb Hortulu anime (všechny emendace jsou vyznačeny kurzívou): Modlitba o ukrutném zámátku Panny Marie, kterýž jest měla stojící pod křížem. Rozpomeň se, prosím, ó nejsladší matko a paní světa na to přeslavné stání, kterýmž jsi přistala svému nejmilejšímu synu na kříži visícímu, i prosím, přiveď k paměti myšlenie srdce tvého a tvé nevinné duše žalosti, kteréž jsi toho času měla, když jest ten tvojoj jednorozený Syn obětován byl na svatém kříži. Rozpomeň se, že jest všechno za hříšníky trpěti ráčil, z nichžto já prvotní sem, neb on smrti svú zaslúžil jest, abych byl bratrem jeho. Protož nepohrzej, najmilostivější matko, abych i já neměl býti synem tvým. K tobě se, ó jedinká naděje všech hříšníkův, utíkám, plné máje doufání. Tobě sebe samého i všechny nedostatky své porúčím. A tebe za matku i obranu nade všechny jiné svaté vyvoluji a žádám, neraciž, milostivá matko, mne biedného hříšníka opustěti pro mé mrzké a přílišné prohřešení. A neroď mne zamietati od milosrdenství tvého pro toho, kterýž jest pro milování mé před tebou nahý a trýzněný ráčil na kříži zavěšen býti. Jenž s Otcem i s Duchem svatým kraluje na věky. Amen.

19) Za zmínku stojí jedna koruptela a tři odchylky (*H* = Hortulus, *M* = Modlitba): ROzpomeň gse *H* | ROzpomeň se *M* – žadam *H* | žádá *M* – Neračiž mie mi lostiwa matko *H* | neraciz milostiwa matko mne *M* – tryznicy *H* | tryznieny *M*.

20) Lyon 1511 (Oldenbourg 1973 č. 38), Lyon 1513 (Oldenbourg 1973 č. 45), Lyon 1516 (Oldenbourg 1973 č. 62), Norimberk 1518 (Oldenbourg 1973 č. 79).

21) *Hortulus animae, to jest Zahrádka duše*, Praha, Jan Bylina 1636 (Knihopis 3176), s. 188–189 [= H10b-H11a] (Praha: Strahovská knihovna, sign. BA III 29). Dostupné též na <http://db.knihopis.org/l.dll?cll~P=3207> vyhledáno 20. 5. 2014.

22) Kuchařová, *Zpráva o nálezu*, s. 207.

23) Noll, Th.: *Zu Begriff, Gestalt und Funktion des Andachtsbildes im späten Mittelalter*, Zeitschrift für Kunstgeschichte 67, 2004, s. 297–328.

nolist ca 1515 obrazem a textem vnímateli předkládá míru bolesti obou protagonistů christologicky (resp. s důrazem na Kristovu oběť), český jednolist podporuje zejména modlitební prosbou mariánský kult. Pokud budeme předpokládat, že i kastigovanou verzi Schönova dřevorezu, z níž zmizel Mariin meč a několik dalších detailů Kristova umučení, provázela v dalším vydání táž prosba, pak akcent na všech sedm bolestí Panny Marie získal univerzálnější rozměr. Pro další souvislosti, o nichž se zmíníme níže, je důležité, že domácí tištěná literatura mariánský kult připomenula poprvé roku 1498 díky tiskaři Mikuláši Bakalářovi z Plzně. Těžko však říci, nakolik český jednolist symbolizoval odpor k Lutherovým protiodpustkovým aktivitám roku 1517. Lze předpokládat, že byl určen měšťanským vrstvám. Podpora zbožnosti formou devočních a pověrečných tisků se však časem přesunula mezi méně vzdělané venkovské publikum, kde přetrvávala hluboko do 19. století.²⁴⁾

Jednolist byl vyrobenarci mimo území Čech v prozatím katolickém Norimberku, avšak pro české katolíky, zejména v Plzni, a zapadá tak do náboženského klimatu katolických částí Čech v době těsně před reformací. Z Plzně též pocházel předpokládaný iniciátor vydání, humanista Jan Mantuán Fencel. Výrobu můžeme zasadit mezi rok 1518, kdy tento Plzeňan napojený na Hölzelovu dílnu střídal z Norimberka vypuzeného exponenta jednoty bratrské Mikuláše Klaudyána, a rok 1520. Tehdy byla dokončena a vydána česká verze Hortulu, z níž pochází modlitební prosba jednolistu. Podzimem 1520 však Hölzel výrobu jazykově českých děl na nátlak norimberské městské rady ukončil a nadále se angažoval jen dvěma liturgickými bohemiky (Obsequiale Pragense 18. X. 1520, Diurnale Pragense 3. III. 1523).

Počet výtisků, které Hölzel někdy během 1518–1520 pro české zákazníky vyrobil, neznáme. Víme však, že zakázku se nepodařilo rozprodat, neboť její remitenda byla po několika letech přeprodána knihvazačům. Svědčí o tom na Strahově chovaný první svazek souborného vydání Jeronýmových dopisů, na jehož obě předešlé byly dva exempláře jednolistu nepotíštěnou stranou vylepeny.²⁵⁾ Raně renesanční vazba vznikla nejpozději koncem první třetiny 16. století patrně v Čechách. Použitý váleček s pětilístkovou květinou a váleček s portrétními medailóny však v elektronickém katalogu vazeb EBDB evidován není.²⁶⁾

Formou vydání jediná dosud známá textově-obrazová analogie strahovského jednolistu pochází pravděpodobně z Brna konce 15. století. Zpracovávala výtvarný námět Mše sv. Řehoře, který byl doplněn německou odpustkovou formulí téhož typu jako na mladších Hölzelových jednolisticích.²⁷⁾

24) **Večerková, E.:** *Pověrečné kra-
mářské tisky ve sbírce Etnografic-
kého ústavu muzea v Brně*, in: Bě-
halová, Š. (ed.): *Tiskárny a tisky*
19. století. Sborník příspěvků
z celostátní konference pořá-
dané při příležitosti 200. výro-
čí založení jindřichohradecké
Landfrasovy tiskárny, Jindři-
chův Hradec 1998, s. 84–92, zvl.
89 cituje takřečený List z nebe,
který v 19. století téměř stejný-
mi slovy jako starý jednolist
s *Modlitbou* upozorňoval: „*Ten-
to list má moc takovou, že když ho
kdo čte, neb poslouchá, sto dnů
odpuštěv obdrží. ...*“.

25) **Hieronymus, S.:** *Opus epistola-
rum* (ed. Erasmus Rotteroda-
mus et al.), vol. 1–3, Basel,
Johann Froben 1524 (SK, sign.
HJ VIII 24). Komplettní edice,
vydáváná Johannem Frobe-
nem 1524–1526, měla 10 dílů
(VD16 H 3483, dostupné též
na [https://opacplus.bib-bvb.de/TouchPoint_touchpoint/
start.do?SearchProfile=Altbe-
stand&SearchType=2](https://opacplus.bib-bvb.de/TouchPoint_touchpoint/start.do?SearchProfile=Altbestand&SearchType=2) vyhle-
dáno 20. 5. 2014).

26) Dostupné na [http://www.hist-
einband.de/](http://www.hist-einband.de/) vyhledáno 20. 5.
2014.

27) **Tobolka, Z. V.:** *Tisky 15. věku
o jednom listu na území Českoslo-
venské republiky*, Pra-ha (1928),
č. 57 s vřezanou signaturou
Johanna zu Prün. **Roth, G.:**
*Die Gregoriusmesse und das
Gebet „Adoro te in cruce pen-
dentem“ im Einblattdruck*, in:
Honemann, V. (ed.): *Einblatt-
drucke des 15. und frühen 16.
Jahrhunderts. Probleme,
Perspektiven, Fallstudien*,
Tübingen 2000, s. 277–324, zvl.
294–295, č. 11.

Jak ukazuje průzkum našich archivů, latinsky tištěné odpustkové formuláře se v katolických oblastech Čech začaly hojně využívat asi od přelomu 80. a 90. let. Šlo však výhradně o produkty německých tiskáren.²⁸⁾ Příznivější postoj k formulářovým indulgentiím zachovávaly prokatolické tiskárny v Brně a Olomouci ca 1492–1501. Zdá se, že nejstarší odpustkový list z Čech tiskl katolík Mikuláš Bakalář v Plzni 1508.²⁹⁾

28) **Boldan, K.:** *Odpustková kampaň na Chebsku v letech 1481 až 1483 a typografické jednolisty*, in: Hrdina, J.–Boldan, K. (edd.), *Knihtisk, zbožnost, konfese v zemích Koruny české doby poděbradské a jagellonské. Colloquia mediaevalia Pragensia*, 2014 (v tisku).

29) **Borsa, G.:** *Dosiaľ neznáma Bakalárova latinská tlač*, in: Kohút, L. (ed.), *Mikuláš Bakalár Štefina. Štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni*. Bratislava 1966, s. 100–103.

Summary:

Petr Voit

Schön's devotional indulgence print with the Prayer of tremendous sorrow of Our Lady (Strahov Library 738/zl.).

Although Ms Hedvika Kuchařová has discovered and described two copies of this print with text and image in 1999, it has not become known in bibliographies and art history books, yet. Under the title *Prayer of tremendous sorrow of Our Lady* there is a large wood-engraving by Erhard Schön from Nuremberg. It depicts full figures of Christ and Virgin Mary called Imago pietatis and Mater Dolorosa. Supplication „Recall, please, the sweetest Mother and Lady of the World ...” is at the bottom, printed in two columns. Based on the type of letters, Hedvika Kuchařová has attributed the poster to the printing house of Hieronymus Hölzel in Nuremberg. Jan Mantuán Fencel collaborated with Hölzel in 1518 as translator and producer. This learned man from Plzeň has probably inspired production of the print from Strahov library. The complete supplication from the print is to be found in his Czech translation of Catholic book of prayers Hortulus anime. Also this translation was again printed by the Hölzel's workshop in 1520 and there are portraits of saints by Erhard Schön, Hans Springinklee and Wolf Traut there.

The supplication is alternated with an independent text which has been roughly clipped. We shall only be able to reconstruct it when a similar generic copy is found. This could be a print in German also made in the Hölzel's workshop probably in 1515. The upper half of this poster is taken by a wood-engraving attributed to Nuremberg artists Wolf Traut. Half fi-

gures of Christ and Virgin Mary are the same iconographic types used by Schön. This image is followed by versed dialogue between Christ and his Mother about mutual sorrow composed by humanist Sebastian Brant. Two columns of the dialogue are followed by three lines of prose:

„Welcher mit andacht peycht v[er]n[e]nd si[ch] h[er]tzen rewigem hertzen anschawet die waffen der barmhertzigkeyt Christi. Erlangt von Pabst Leo drey Jar || Vnd von Dreyssig Pabsten yetlichem Hundert tag. Vnd von hundert Achtvndzwaintzig Bischouen yetlichem Viertzig tag. So[lche]= || [zeit]lichen Ablass bestetiget hat Innocentius der Vierd. In dem Concilio zu Leon. Vnd hat darzu geben Zwayhundert tag Ablass. Gedruckt durch Hieronym[us] Hölzel.“

There was a similar explanation note printed in smaller German types under the prayer of the rare Strahov print: „Ktoz tuto Modlitbu naboznie rzieka przed obrazem ... [lito]stiwee Ten obdrzug od ...” (He who says this prayer piously in front of the image ... regretfully, he receives from ...). Despite the larger part of the text cut off, it is obvious that we have here a Czech version of the indulgence forms of the German Hölzel's print from about 1515. Comparing Czech and German versions shows that this sort of print helped to remit or shorten canonical penance if certain condition were met. The combination of image and prayer supported Catholic devotion.

Translated by Tomáš Kleisner

Wien dē klagbaren leyden vñ mutleyden chaft: vñ feiner würdigen muter Marie. G. Brant.

[illegible]

Waldemar inda beyde vñ eenigen dertien aufstae: die wasser der karolin geyet: geschiff, Erlange den Daff 20 drey Jre.
 Den een dreyßig Dafften andern fünften tag. Und verfuhrer: Alderzwarzig Schifzum selbigen Tugentag. So
 lche Affas zefingeten Jnnemehr die Vier. Jndem Conill zu Lieg. Und hie daz ein gelin Schifzumbert tag Alder.
 Sider durch Schifzumbert tag Alder.

[illegible]

தேர்வுக்குறிப்பு: இரண்டாம் பதிப்பு.

Obr. 1. Dřevořez Wolfa Trauta s verši Sebastianiana Branta. Nürnberg, Hieronymus Höltzel ca 1515 (repro viz poznámka 4).

Obr. 2. Dřevořez Erharda Schöna s Modlitbou o ukrutném zámátku Panny Marie.
[Nürnberg, Hieronymus Höltzel 1518–1520] (Strahovská knihovna, sign.
738/zl. – exemplář A).

Obr. 3. Dřevořez Erharda Schöna s Modlitbou o ukrutném zámucku Panny Marie. [Nürnberg, Hieronymus Hölzel 1518–1520] (Strahovská knihovna, sign. 738/zl. – exemplár B).

Obr. 4. Dřevořez Erharda Schöna v kastigované podobě (repro viz poznámka 13).

Príspevek k transferu Erasmoda spisu *De civilitate morum puerilium* do českého písennictví 16. století

Jan Pišna

Sledování recepce děl Erasma Rotterdamského v českém prostředí je námětem, kterým se literární věda a příbuzné filologické či historické vědy zabíraly po téměř jedno a půl století s různými výsledky, častokrát až protichůdnými.¹⁾ V nedávné době docházelo k revizi předchozích, dosti optimistických soudů a upozorňovalo se na skutečnost, že Erasmoda díla náležela sice k oblíbeným, ale více než beletrií se čtenářský zájem ubíral nábožensko-mravoučnou literaturou či praktickými lingvistickými příručkami. To značně kontrastuje s dřívější domněnkou, že pokud byla čeština prvním vernakulárním jazykem, do něhož byla *Chvála bláznivosti* zásluhou Řehoře Hrubého z Jelení přeložena, tak se dílu dostalo celospolečenského přijetí.²⁾ Dnes víme, že byl určen úzké sociální skupině představených Starého Města pražského a text zaležel v rukopise, nešířil se ani knihtiskem a plynule se na něj nenavázalo.

Erasmodo dílo sice nebylo v českém intelektuálním prostředí prvních tří desetiletí 16. století neznámé, ale jeho přijímání a začleňování do obecných literárních struktur a následné všeobecné čtenářské povědomí přicházelo v několika stupních a stádiích, která nastínil již Jaroslav Kolár ve své studii *Erasmodská recepce v české literatuře předbělohorské* v roce 1987, v níž také shrnul poznatky starší odborné literatury.³⁾ Nelze pominout, že se v nich prolínají jednak individuální zájmy intelektuálů – jednotlivců, jednak snahy obecně prospěšné, řekněme především pedagogické, s důrazem na morální kultivaci mládeže, potažmo veškeré společnosti. Proto vidíme jako žádoucí se v následujícím bádání zaměřit na taková díla, která byla v českém prostředí opakovaně vydávána a u nichž je patrný a alespoň v náznacích postižitelný vývoj recepce. Ale zároveň se chceme pokusit o zpřesnění předchozích soudů a náhledů.

Nejen z těchto důvodů jsme se rozhodli přistoupit k úvahám nad osudy adaptace praktické příručky slušného chování *De civilitate morum puerilium*,⁴⁾ kterou Erasmus sepsal a dokončil za pobytu ve Freiburgu im Breisgau v březnu roku 1530 a věnoval ji mladému Jindřichu Burgundskému (1519–1532).⁵⁾ Vzápětí vyšla příručka tiskem u Frobenia v Basileji,

1) Nejnověji starší literaturu shrnuje Nejeschleba, T. – Makovský, J. (edd.): *Erasmodo dílo v minulosti a současnosti evropského myšlení*, Brno 2012. Z literárněhistorického hlediska je podstatné zmínit článek Kolár, J.: *Erasmodská recepce v české literatuře předbělohorské*. In *Návraty bez konce*, Brno 1999, s. 174–180; z knihovnědného hlediska problematiku zpracovávala Bohatcová, M.: *Erasmus Rotterdamský v českých tištěných překladech 16. – 17. století*, ČNM, 1986, s. 43–44. Novodobý český překlad spisu *De civilitate morum puerilium* je publikován v Chlup, O. a kol.: *Hlasatel humanistických a mírových myšlenek*, Praha 1958. Kritické vydání spisu připravil Bieraire, Fr.: *Operi omni Desiderii Erasmi Roterodami. Ord. I., tom. 8.*, Brill – Leiden – Boston 2013, s. 299–341.

2) Pražák, E.: *Řehoř Hrubý z Jelení*, Praha 1964, s. 44–50.

3) Kolár, J.: *Návraty bez konce*, Brno 1999, s. 174–180.

4) VD 16 E 2186.

5) Wenzelburger, K. Th.: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB), Band 3., Leipzig 1876, s. 618 (heslo Burgund, Adolf von).

s nímž Erasmus i po odchodu z Basileje nadále spolupracoval. Krátce po basilejském prvním vydání se kniha dočkala vydání ještě téhož roku v Norimberku,⁶⁾ Lipsku,⁷⁾ Kolíně nad Rýnem.⁸⁾ Zároveň se začalo upravovat pro didaktické účely. Jednu z prvních úprav provedl Gilbert de Longueil (1507–1543) tím, že přidal pasáže o způsobném chování ve škole, která korespondovala a rozvíjela výklad Erasmových doporučení.⁹⁾ Erasmův text byl roku 1531 přeložen do němčiny a vydán tiskem.¹⁰⁾ Velké obliby dosáhlo přepracování do obvyklé formy otázek a odpovědí Reinharda Loricha Hada-maria (1510–1564) v latinské a německé jazykové mutaci.¹¹⁾

Zdá se, že do českého prostředí příručka *De civilitate morum puerilium* proniká velmi záhy po svém uvedení. Ještě roku 1530 zásluhou Jana Petříka z Benešova, který ji přeložil na žádost Václava ze Zhoře jako *Knížky Erasma Rotterdamského o utěšených mravích dítek*. Bylo-li původní dílo poprvé tištěno v březnu 1530, Petřík měl text k dispozici takřka okamžitě a svůj překlad zakončil na den sv. Marty, tedy 29. 7. 1530, do sborníku si jej zapsal až roku 1534. Ve studii, která se Petříkově rukopisnému sborníku věnovala, jsme upozornili na skutečnost, že je více než pravděpodobné, že překlad mohl vyjít tiskem v některé z pražských oficín mezi lety 1534 až 1537,¹²⁾ s určitou jistotou lze uvažovat o tiskárně Pavla Severina,¹³⁾ s nímž katolík Petřík v té době spolupracoval na vydání několika svých překladů (patrně nejen) pro luterána Ondřeje Ungnada ze Suneku.¹⁴⁾

Petřík sám Erasmovo dílo velmi dobře znal, sledoval ho, četl ho, cíleně z něj překládal takové tituly či pasáže, které následně zapojoval do své pedagogické činnosti. Z těchto pohybů překládá *Colloquia selecta* pod názvem *Poctivé a nábožné rozmlouvání dítek*,¹⁵⁾ úryvek z *Institutio principis christiani*¹⁶⁾ a v neposlední řadě také různé modlitby.¹⁷⁾ Máme tedy co dočinění s osobností nanejvýš obeznámenou nejen s Erasmovým dílem, ale i s rozhledem po dobovém humanisticky zaměřeném písemnictví v Evropě. Kde tato Petříkova záliba měla své prameny? Pokud si uvědomíme, že Petřík studoval na vídeňské univerzitě ve stejné době, kdy tu stále ještě působili Celtisovi žáci, netřeba zdlouhavě dokazovat, že takový návyk práce s nejnovější literaturou mu byl samozřejmostí. Otázkou nadále zůstává, jakými cestami si díla zahraničních humanistů opatřoval. Zdali udržoval korespondenční styky se svými přáteli ze studií, které využíval k nákupu a posílání knih (tedy obdobným způsobem, jak to svého času dělal Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic), nebo byl domluven s nějakým obchodníkem či knihy cíleně objednával pro knihovnu svých pánů, kterou následně také využíval? Bez jakýchkoliv dokladů to vše prozatím zůstává pouhými hypotézami a dohady.

Vraťme se však k Petříkovu překladu a jeho textologickému srovnání s originálem. Stručně vyjádřeno, pokusíme se stanovit, jakým způsobem Petřík přistupoval k originálu,

6) VD 16 E 2192.

7) VD 16 ZV 24951.

8) VD 16 E 2189.

9) VD 16 E 2189.

10) VD 16 E 2291, 2292.

11) VD 16 E 2257, ZV 27333, E 2262, E 2263, E 2221 a další. Jen v letech 1537 až 1600 je evidováno 13 známých a dochovaných vydání.

12) Pišna, J.: *Rukopisný sborník Jana Petříka z Benešova z fondu Strahovské knihovny* (v tisku).

13) Voit, P.: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, Praha 2013.

14) Pišna, J.: *Vliv Ondřeje Ungnada ze Suneku na rozvoj knižní kultury*, *Knihy a dějiny* 18/19, 2011–2012, s. 60–80.

15) Knihopis č. 2363, nezjištěn žádný výtisk, není znám ani rukopis.

16) [Rukopisný sborník Jana Petříka z Benešova], SK, sign. DG V 21, fol. 110v–111v.

17) Pišna, J.: *Rukopisný sborník Jana Petříka z Benešova z fondu Strahovské knihovny* (v tisku).

jaká je míra věrnosti jeho textové reprodukce a jaké byly snahy postihnout specifika originálu. Předně musíme vyjít z určitého dobového překladatelského úzu a možností tehdejší češtiny reprodukovat v mnoha ohledech jedinečnost původního Erasmova textu. Že to byla pro české překladatele práce nelehká, na to poukázal ve svém článku o Velenského překladu *Rukověti křesťanského rytíře* Bořek Neškudla.¹⁸⁾ Překladatelé často naráželi na složité řešitelnou překážku v podobě antické kulturní tradice, s níž museli obeznámit neznalé čtenáře, zvláště ty uvyklé užívat jen vernakulární jazyk a neznalé latiny. Tyto zjevné kulturněhistorické difference například Velenský řešil přidáním poznámkového aparátu. Druhý problém nastával s tlumočením odlišných dobových kontextových souvislostí, jako jsou například jména panovníků, historických událostí dané země, šlechticů či méně známých učenců apod., o nichž ani tuzemský čtenář, ale především ani překladatel nebyvali informováni.

Při porovnávání textu Petříkova překladu s textem originálu nelzáme často amplifikace či explicitace.¹⁹⁾ Petřík si byl patrně dobře vědom toho, že hlavním důvodem, proč knihu překládá, je její všeobecný pedagogicko-výchovný potenciál. To byl také jeden z důvodů, proč Petřík, správně chápající význam Erasmových doporučení, záměrně rozšiřuje v titulu práce věkovou hranici čtenářů („Ne toliko mládenečkům, ale i lidem věku dospělého užitečný“), pro které je text přímo určen. Proto některé nadbytečné informace původního textu záměrně redukuje. Např. v Erasmově dedikaci vynechává jméno Johana Crucia, vychovatele a učitele mladého Jindřicha Burgundského, a v překladu textu ponechává jen „*znamení-tého mistra a mladosti tvé učitele*“. Obdobně se chce vyhnout výrazu svobodné nauky (*liberales disciplinas*), které generalizuje pouze slovem *učení*. O několik odstavců dále překládá *artes liberales* jako „svobodná učení“.²⁰⁾ Je zajímavé, že ve stejném souvětí záměrně vypouští zdlouhavý výčet zvířecích heraldických figur. Podobných příkladů bychom v celém textu našli desítky (např. vynechání zmínek z antické historie, jmen filosofů apod.). Na druhé straně se setkáme i s ojedinělými příklady explicitace (např. u slova *polypus* dokládá, že se jedná o mořskou rybu). Evidentní snahy text redukovat lze vysvětlit tím, že Petřík nepovažoval za nutné překládat celý text doslovně. Naopak můžeme sledovat, jak se ho snaží přizpůsobovat projekci modelového čtenáře. Tomuto zřeteli podřizoval také zčeštění Erasmova díla, tedy stručně, jasně a zřetelně podchytit jádro sdělení a čtenáři jej srozumitelně přetlumočit bez zbytečných stylistických figur a topoi.

Rukopis Petřík opatřil několika marginálními poznámkami. Doplnil hlavně tematické názvy odstavců, v nichž se pojednává např. o očích, obočích, čele, nose apod. Jen několik se jich věnuje nějakému intertextuálnímu přesahu a srovnání (např. na 91v se latinsky odvolává na Erasmova kolokvia, na 96v odkaz na bibli). Specifický případ rozšíření textu nalezneme

18) Neškudla, B.: Český překlad Erasmovy *Rukověti křesťanského rytíře*, BS 10, 2011, s. 91–104.

19) Knittlová, D. a kol.: *Překlad a překládání*, Olomouc 2010; Levý, J.: *Česká teorie překládu*, díl I., díl II., Praha 1996; Levý, J.: *Umění překládu*, Praha 1983.

20) SK, sign. DG V 21, ff. 86r.

na fol. 103r, kde Petřík naváže citací z jiného díla, konkrétně z listu Aenease Silvia Piccolominiho, v němž porovnává učené a neučené lidi. Petřík tento citát graficky vyděluje a připojuje poznámku *in margine*: „Toto jest přeloženo“.²¹⁾

Pokud bylo Petříkem tímto způsobem přeloženo a následně i vydáno dílo *Colloquia selecta* (vydáno asi roku 1534),²²⁾ nelze se divit tomu, že v relativně krátké době se látky nově zhostil patrně Sixt z Ottersdorfu.²³⁾ Edice *Rozmlouvání velmi utěšené* z roku 1538 byla opatřena krátkou leč pregnantně výstižnou předmluvou, vstupující na pole tehdejší teorie překladu a snažící se obhájit překladatelův přístup k řešení lexikologických diferencí mezi latinou a češtinou, „neb v takových věcech ne tak vlastnost slov, jako rozum jích šetřiti jse má“.²⁴⁾ Není pochyb o tom, že Sixt zde měl na zřeteli poučené a vzdělané publikum, znalé stylistické vytrbenosti latinského originálu, a předpokládal zároveň možné námitky proti zvolenému překladatelskému postupu.²⁵⁾

Již jsme zmínili, že Erasmusova příručka se dočkala nekolikerého přepracování, z nichž se u nás dostalo opakovaně pozornosti právě adaptaci Reinharda Loricha Hadamaria.²⁶⁾ Poprvé byla tiskem uvedena tiskárnou Jana Günthera a překladu se zhostil Pavel Aquilinas Vorličný († asi 1569), jehož spolupráce s Güntherovou tiskárnou, pokud je nám známo, začala už roku 1548.

Nebylo to ani poprvé a ani naposled, co se Aquilinas programově přihlásil k Erasmovým pedagogickým myšlenkám a upřednostnil jeho edice učebnic, budované na platformě morálních schémat mravní obrody křesťanstva skrze mládež. Ve stručnosti alespoň zmíníme, že v druhé polovině padesátých let musela vzniknout Aquilinatova česká adaptace *Dicta graeciae sapientium* a *Catonis disticha*, které až do konce století tvořily společně s Melanchthonovou latinskou gramatikou z roku 1560 základní texty pro výuku latiny prvních ročníků partikulárních škol. Nejstarší bibliografické záznamy ukazují, že tiskem obě příručky vyšly roku 1558, byť o dochování exemplářů nemáme žádnou povědomost.²⁷⁾

Aquilinatův přístup k textu předlohy *Civilitas morum* je jasně čitelný. Snaží se přinést budoucímu žactvu správný český převod latinských otázek a odpovědí. Proto lze jeho překlad považovat za velmi věrný, místy až přímo doslovný, často až na samotné hranici srozumitelnosti češtiny. Snaha po věrném vyložení v některých případech opět přivádí Aquilinata k tomu, aby sáhl k amplifikaci některých vyjádření.

Překladatel do tisku české adaptace dodal několik paratextů. Po vzoru básně *Ad lectorem* Gerarda Geldenhauria,

21) Petřík má zde patrně na mysli překlad Mikuláše Konáče z Hodišкова *Enea Silvia poety o štěstí i divný i užitečný sen* z roku 1516 (Knihopis č. 13887).

22) Informace o vydání Knihopis přebírá na základě údajů z *Jungmanna* (IV, 735a), což bude pravděpodobně bibliografický údaj poskytnutý Zlobickým (nebo možná zprostředkovaně Ribayem).

23) Bohatcová, Erasmus Rotterdamský v českých tištěných překladech, s. 43–44; Voit, Český knihtisk, s. 405.

24) Bohatcová, Erasmus Rotterdamský v českých tištěných překladech, s. 44; Voit, Český knihtisk, s. 50.

25) Knihopis č. 2362.

26) Kromě německého a českého překladu je v naší středoevropské oblasti důležité přihlídnout k edicím v Polsku. Zde byla Hadamariova adaptace přeložena Sebastianem Fabianem Klonowicem již roku 1540 (dále 1542, 1548, 1579, po roce 1603 a 1674). Viz Ptáková, W.: *Nieznanie XVII-wieczne wydanie „Dworstwa Obyczajów Dobrych (Civilitas Morum)” Erazma z Rotterdamu w przekładzie Sebastiana Fabiana Klonowicza*, in: Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej (usp. Ignacy Zarebski), Krakow 1966, roč. 17, s. 29–34. Nejnověji o vztahu polského a ruského překladu Bragone, M. Ch.: *De civilitate morum puerilium Эразма Поттеподамского в России*, in: Eighteenth-Century Russia: Society, Culture, Economy : Papers from the VII International Conference of the Study Group on Eighteenth-Century Russia, Wittenberg 2004, Berlin, 2007, s. 191–206.

27) Knihopis č. 1477, 1880.

zařazené na rubu titulního listu původního latinského textu, složil Aquilinas latinskou báseň *Ad juventutem* (odlišná od stejnojmenné básně, která byla vydávána u Aquilinatovy adaptace Melanchthonovy latinské grammatiky).²⁸⁾ Krom toho jsou po zakončení samotného textu naučení přidány tři modlitby a tři Aquilinatovy básně (*Precatio ad Deum, Veni sancte spiritus, Hymnus matutinus* včetně paralelního českého překladu jako *Píseň ranní*).²⁹⁾

Günther vydal tisk s největší pravděpodobností opakovaně. Jediný nám známý úplný exemplář (B) pochází z Güntherovy olomoucké dílny a nese dataci 1556. Ale z dochovaných písemných pramenů lze vyčíst, že patrně existovalo ještě jedno vydání, o něco málo starší a spadá do Güntherovy éry prostějovské officíny (tedy mezi lety 1545 až 1554). V soupisu knih povolených roku 1567 biskupem Vilémem Prusinovským olomouckému tiskaři Fridrichu Milichthalerovi nalézáme přímo odkaz: *Civilitas morum Erasmi Roterodami Latinae et Boemicae, Prostannae apud Johannem Gunterum*.³⁰⁾ Údaj z povolení později převzal Jungmann do *Historie literatury české* a z něj následně excerpoval také *Knihopis*.³¹⁾ Z druhé poloviny roku pochází Prusinovského povolení brněnskému knihkupci Fridrichu Schrympfovi, v jehož seznamu figuruje *Civilitas morum Erasmi* bez dalších bližších bibliografických údajů.³²⁾ Mohlo se jednat o některou z Güntherových edic, ale také jen o zahraniční dovoz.

Dnes máme povědomost o třech zachovaných tiscích této edice a pro zjednodušení jej nadále budeme popisovat podle místa uložení a edice pod písmeny (B, C, D). Jediný úplný a datovaný exemplář (B) se nachází ve sbírkách mnichovské *Die Bayerische Staatsbibliothek*. Patrně o něco mladší bude dochovaný neúplný exemplář z cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě (C). Poslední neúplný exemplář (D) pochází z drážďanské *Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek*. Na základě typografického srovnání jednoznačně docházíme k závěru, že nejsou shodné (oproti informacím, které uvádí *Knihopis* a Bohatcová) a že každý dochovaný exemplář pochází z jiné tiskárny.

Mnichovský úplný exemplář (B) náleží bezesporu do dílny Jana Günthera. Byl vyzdoben na titulní straně čtvercovým titulním dřevorezem krácejícího krále s žezlem a jablkem s velkým písmenem X a vročením 1554 a na poslední potištěné stránce nad impresem se nalézá čtvercový moravský zemský znak nesený dvěma andílky.

Vyšebrodský exemplář (C) lze na základě typografických charakteristik připsat do produkce tiskárny Jana Kantora Hada.³³⁾ Titulní strana obsahuje obdélníkovou vinětu zobrazující pod stromem sedícího panovníka a před ním dva stojící muže (ilustrace v exempláři je kolorována). Text zcela odlišné sazby je zachován pouze po prvních

- 28) Pišna, J.: *Typografický popis tisků české adaptace Melanchthonovy latinské grammatiky*, Bibliotheca Antiqua 2012, (usp. Krušínský, R.) Olomouc 2012, s. 205–216.
- 29) Pišna, J.: *Neznámé básně Pavla Aquilinata Vorličného* (v rukopisu, dosud nepublikováno).
- 30) Voít, P.: *Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knih-tisku a literární historie*, Příspěvky ke knihopisu 5, Praha 1987, s. 103.
- 31) Jungmann, J.: *Historie literatury české*, Praha 1849, s. 166 (IV 668f).
- 32) Voít, P.: *Moravské prameny*, s. 114.
- 33) Voít, P.: *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*, BS 10, Praha 2011, s. 105–202. Za ověření typografické příslušnosti tisku laskavě děkuji P. Voítovi.

devět otázek oddílu O hře (po složku D), nevíme tedy, zdali byly součástí vydání také všechny modlitby a Aquilinatovy básně a nejvíce postrádáme poslední stránku pravděpodobně nesoucí impresum a dataci tisku. Dobře patrná příbuznost sazby obou tisků nasvědčuje tomu, že Kantorova tiskárna měla předlohu v Güntherově tisku a napodobovala ho, což ve svém důsledku vedlo k mylnému určení Knihopisem i Bohatcovou jako edici Güntherovou.

Drážďanský exemplář (D) vykazuje zcela odlišnou typografii a na základě vlastnických přípisů z roku 1600 předpokládáme, že vznikl v průběhu posledního desetiletí 16. století. Tím, že postrádáme titulní list s datací a nakladatelskými údaji, lze jen těžko soudit, v které české či moravské tiskárně vznikl. Taktéž nevíme, zdali na rubu titulního listu byla Aquilinatova báseň *Ad juventutem*. Ze srovnání s úplným exemplářem také vyplývá, že do edice nebyly pojaty Aquilinatovy básně *Precatio ad Deum* a *Veni sancte spiritus*, kdežto závěrečná báseň *Hymnus matutinus* ano (ačkoliv nemá český text vysázen paralelně, nýbrž samostatně za latinským textem). Drobné úpravy doznala také jazyková stránka českého převodu, např. v psaní spřežek (např. počem = počem apod.), v hláskových skupinách (bejti = býti, kejvati = kajvati apod.). Zajímavým rysem je přesné dodržení interpunkce podle Güntherovy či Kantorovy edice. K typografické charakteristice tisku patří užití ozdůbky ve tvaru žaludu, kterou sazeč pravidelně kladl před jednotlivé nadpisy oddílů apod. V neposlední řadě jsou pro tisk příznačné i dvě stránkové lišty uvozující počátek i závěr hlavního textu (Güntherova a Kantorova edice žádnou lištu nepoužívá).

O tom, že se Erasmusově knize dostalo v pedagogických kruzích náležitého ocenění, získáváme doklad ještě na konci šedesátých let 16. století. V rozšířené edici Collinovy tříjazyčné učebnice *Libellus elementarius in lingua latina, boiémica et germanica* z roku 1569,³⁴⁾ která vycházela už od padesátých let 16. století,³⁵⁾ nalezneme na úplném konci tisku desetistránkový výtah z Erasmova spisu pod názvem *Civilitas morum ex Erasmo Roterodamo aliisque collecta per M. Thomam Mitem, pro Ioanne Georgio filiolo suo*. Tomáš Mitis z Limuz (1523–1591) excerpoval pro svého syna pouze stručné návody, kterak se slušně chovat, oblékat, vystupovat a mluvit. Eliminoval tím jakýkoliv výklad či doporučení a následně vše koncentroval do jednoduchých latinských, českých a německých vět (přičemž řádek s českým textem je typograficky zvýrazněn rubrikou). Výchozí prací mu mohla být jednak původní latinská edice Erasmova spisu, ale spíše se lze přiklonit k tomu, že Mitis užil a komparoval několik tisků různých jazykových mutací zároveň. V úvahu tedy přichází nejen edice latinsko-německá Gilberta de Longueuil nebo Reinharda Loricha Hadamaria, ale také Aquilinatova latinsko-česká edice.

Shora uvedené příklady, opřené o komparaci jednotlivých adaptací s originálem a navzájem mezi sebou, nám podávají střípky svědectví o tom, jak různorodé mohou být cesty zahraničního textu do národní literatury. Ačkoliv můžeme předpo-

34) *Knihopis* č. 1574.

35) *Knihopis* č. 1572a, 1573, porovnej s č. 6183.

kládat, že Erasmův spis byl již krátce po svém vydání v roce 1530 v kruzích místních vzdělců a humanistů znám, nevyplyvá z toho, že by jeho zčeštění proběhlo na humanistické bázi. Petříkova metoda překladu se těmito striktně filologickými pravidly převodu textu neřídila, byť musíme zdůraznit, že Petřík sám sledoval zcela podobné cíle, jaké o několik desetiletí později přiměly k překladu Aquilinata, neboť ten již záměrně nesáhl po původním Erasmově latinském textu, nýbrž po Hadamariově upravené příručce podle tehdejších pedagogických náhledů, primárně určené dětskému čtenáři. Stejně pracoval s textem také Tomáš Mitis, vytvářející stručný seznam nejzákladnějších konvenčních příkladů slušného chování pro svého syna, jímž doplnil kompendiální soubor učebnic Matouše Collina.

Závěrem se ještě vraťme k posloupnosti jednotlivých edic. Petříkovo první vydání z druhé poloviny třicátých let, jehož text (A) je dochován ve strahovském rukopisném sborníku, zůstalo po dvě desítky let průkopnický osamocený. V padesátých letech se situace proměnila především zásluhou a prací nastupující generace Collinových spolupracovníků a žáků, do níž právě Aquilinas bezesporu patří. Různými adaptacemi učebnic, příruček, osvědčených didaktických postupů, přejímáním pedagogických programů (např. Melanchthonovy reformy školství), rozšířením kulturních vzorů a autorit přispívali k pozvednutí do té doby ustrnulého utrakvistického školství a k zavádění zásad humanistického vzdělání. Dochované tři exempláře tří vydání Erasmovy příručky, v kontextu dalších obdobných školních příruček, také prokazují určitou životnost, sahající až před práh 17. století, kdy se situace začala proměňovat a melanchthonské koncepci začala konkurovat jiná pojetí učebních postupů (především Rameho výchovný program a úpravy učebnic). Bibliografické zmínky v listinných pramenech povolovacího řízení biskupa Prusinovského nás oprávněně vedou k domněnce, že *editio princeps* Aquilinatovy adaptace mohl Günther vytisknout již mezi lety 1548 (kdy začala spolupráce s Aquilinatem) až 1554 (kdy odešel do Olomouce). Dochovaný exemplář (B) z roku 1556 bude tedy nejspíše až druhé vydání. Obliba edice pravděpodobně zapříčinila vznik patisku (C) v padesátých letech 16. století, v oficině Jana Kantora Hada. Tím, že v časovém rozmezí od konce padesátých let až k samému sklonku 16. století nemáme dochované žádné jiné edice kromě exempláře (D), ještě neznamená, že nebyla žádná edice realizována, popřípadě že se od používání Erasmova spisu ustoupilo. Každopádně v inkriminovaném mezidobí na konci šedesátých let 16. století byl jeho odkaz v pedagogických kruzích stále živý a vytvářela se potřeba jej stále zapojovat do pedagogické praxe, což je právě příklad digestu Tomáše Mitise.

Prameny:

- A. Knizky Erasma Rotterodamske[ho] O vtiessemých mrawích ditek, kterak se hned z mladosti k tomu westi gmadij, aby cznostnie ziwij byly... In [Rukopisný sborník bakaláře Jana Petříka z Benešova].

Rkp. ex., Praha, SK, sign. DG V 21. ff. 85r–103v.

- B. CIVILITAS MORVM ERASMO AVtore, in succinctas, & ad puerilem aetatem appositas quaestiones, Latinas & Boiemicas, digesta. Mrawnost obyčeguow od Erazma sepsaná/ w krátké Otázky/ a wěku dětinské[mu] přijemné/ Latinské y České/ pogatá. Impressum Olomucij, apud Ioannem Guntherum. Wytisštěno w Holomúcy v Jana Günthera. M. D. LVI. [=1556].

Úplný ex., München, BSB, sign. Res/L. lat. 489.

- C. CIVILITAS MORVM ERASMO AVTHORE, IN SVCCINCTAS, ET AD puerilem aetatem appositas quaestiones, Latinas et Boiemicas digesta. Mráwnost byčeguow od Erazma sepsaná/ w krátké Otázky/ a wěku Dětinskému přijemné/ Latinské y České/ pogatá. [Praha], [Jan Kantor Had], [po 1544 až do 1572].

Neúplný ex. [text jen po složku D], Vyšší Brod, Cisterciácký klášter, sign. 55 3/2.

- D. [Civilitas morum Erasmo...], [S. l.], [s. n.], [před 1600].

Neúplný ex. [chybí tit. list a poslední stránka složky A], Dresden, SLUB, sign. Phil. C. 853. d.

- E. LIBELLVS ELEMENTARIVS IN LINGVA Latina, Boiémica, & Germanica, pro nouellis Scholasticis. Knjžka Začátkůw w Jazyku Latinském Českém a Německém pro nowé Ziačky. Ein grunt Buchlein in Lateinischer Behmischer vnd Teuscher sprach fur die neuen Schulerlein. ADDITAE SVNT ETIAM CANtiones sacrae cum hymnis Prudentij ante & post cibum. Item, Leges quaedam & Ciuilitates morum. Excvsus Pragae per Ioannem Gitczinum, sumptibus M. Georgij Nicolai Brunensis, ciuis Pragensis apud Taulum, pro Schola sua priuata. Anno Domini M. D. LXIX. [=1569]

Úplný ex. Praha, NK ČR, sign. 45 G 50.

Summary:

Jan Pišna

Contribution to the reception of Erasmus's *De civilitate morum puerilium* in Czech literature of the 16th century.

The article focuses on Czech adaptations of *De civilitate morum puerilium* published in 1530. There are translations by Jan Petřík of Benešov, Paul Aquilinus Vorličný and an extract by Tomáš Mitis of Limuz. The Petřík's translation (A) was made as soon as 1530, briefly after the publication of the original. He tried to reduce the text to bare minimum, omitting flowery style and topoi of Erasmus. It is likely that Petřík later had this translation printed by Pavel Severin in Prague, some time between 1534 and 1537.

Pavel Aquilinus Vorličný was translating from an adaptation of Erasmus's book by Reinhard Lorich Hadamarius. It was first printed by Jan Günther in Prostějov, some time between 1548 and 1554. That can be

deduced from the licence for bookseller Fridrich Milichthaler given by Bishop Prusinovský in 1567. The second edition (B) was printed by Günther in Olomouc in 1556. Additional two specimen of the book (C) are attributed to the printing house of Jan Kantor Had in Prague, because of their typography. Specimen (D) comes from unidentified printing press of the end of the 16th century. Its first page is missing. The extended edition of a tri-lingual school book *Libellus elementarius in lingua latina, boiémica at germanica* from 1569 includes at the very end a ten-page summary of Erasmus's book. It was originally made by Tomáš Mitis of Limuz for his son.

Translated by Tomáš Kleisner

Obnova Strahovské knihovny za opatů Jana Lohelia a Kaspara Questenberga

Bořek Neškudla

S

trahovská knihovna – vznik a vývoj sbírky
před nástupem Jana Lohelia

„*Monasterium sine libris, est sicut civitas sine opibus, castrum sine numeris, coquina sine suppellectili, mensa sine cibis, hortus sine herbis, pratum sine floribus, arbor sine foliis.*“ Dnes již klasický citát z Ecova románu vyjadřuje, jak nezbytná byla knihovna v životě středověkého kláštera. Klášterní komunita pro svou existenci a konání svých povinností potřebovala přinejmenším liturgické knihy a Bibli. V prvotní výbavě klášterů také bývala řádová statuta a spisy církevních Otců. U premonstrátů, jejichž řehole vycházela z řehole sv. Augustina, je pravděpodobný také častější výskyt Augustinových spisů, jako *Consuetudines*, *Vyznání* a dalších. Například v inventáři, který je připojen k zakládací listině wiltenského kláštera z roku 1140, je uvedeno 8 knih, z nich je ovšem 7 liturgických (2 mešní knihy, *Lectionarium cum evangeliiis*, jeden dvou-svazkový *Liber matutinalis* pro chórovou modlitbu, jedno *Ordo episcopalis*, jedno *Benedictionale* a jeden graduál) a pouze jediná je neliturgická (*Excerptum Ivonis*, sbírka kanonistických textů Ivona z Chartres).¹⁾

Premonstráti neměli prvořadý zájem shromažďovat knihy a dbát na všeobecnou učenost, jako jiné soudobé řády. Studium knih bylo jen vedlejší činností odvozenou od jejich hlavního úkolu, jímž byla pastorační, misijní a kazatelská činnost.²⁾ Přesto již v prvních desetiletích působení řádu vzešli z jejich středu významní teologové Filip z Harvengu nebo Anselm z Havelbergu. Z odkazu zakladatele řádu sv. Norberta zahrnují premonstráti meditaci a kontemplaci nad Božím slovem do aktivní složky svého působení, což bylo v souladu i s augustinovskou řeholí.³⁾ Od prvních desetiletí své činnosti kladli velký důraz na *lectio divina*, důkladný způsob přijetí Božího slova. Metodu nejprve rozpracoval Origenes a díky sv. Ambrožovi ji přijal za svou i sv. Augustin. Spočívala nejen v samotné četbě Písma svatého, ale i v jeho prožití meditací, modlitbou a kontemplací.

Základ strahovské knižní sbírky nepochybně tvořily knihy přinesené, případně opsané z předloh z mateřského kláštera v porýnském Steinfeldu. Fond se postupně rozrůstal, především díky činnosti strahovského skriptoria.⁴⁾ První nejstarší vrstvu

1) Neuhauser, W.: *Geschichte und Bedeutung der Wiltener Bibliothek*, in: Stift Wilten: 850 Jahre Praemonstratenser Chorherrenstift Wilten. 2. Aufl., Innsbruck 1988, s. 272.

2) Grassl, W.: *Culture of Place: An Intellectual Profile of the Premonstratensian Order*, Nordhausen 2012, s. 2.

3) „Operentur a mane usque ad sextam, et a sexta usque ad nonam vacant lectioni, et ad nonam reddant codices, et, postquam refece- rint, sive in horto, sive ubicumque necesse fuerit, faciant opus usque ad horam lucernarii.“ *Regula S. Augustini*, *Disciplina monasterii* 3.

4) Pražák, J.: *K existenci strahovského skriptoria*, DP 10, 1990, 51–57.

strahovské knižní sbírky datoval J. Pražák paleografickým výzkumem k polovině 12. století.⁵⁾ Dnes jsou tyto svazky částečně rozptýleny. V pražské kapitulní knihovně jsou uloženy dva svazky Augustinova *De civitate Dei* z takzvaného Hildebertova kodexu (rukopis signatura A 21/1; A 21/2), v Národní knihovně v Praze *Homiliae in Ezechielem* Řehoře Velikého (signatura XIII F 2) a ve fürstenberské knihovně na Křivokláte zloemek Augustinových *Enarrationes Psalmorum* (signatura I a 17) s výklady k žalmům 39–50, který patrně tvořil celek se strahovským kodexem DF III 2. Na samotném Strahově je dodnes uložen rukopis *Moralii* Řehoře Velikého⁶⁾ a šesté a sedmé knihy *Enarrationes Psalmorum* Augustina Aurelia.⁷⁾ Vznik řečených kodexů spadá nejspíše do funkčního období opata Geza (1143–1149), který byl v úzkém kontaktu se zakladatelem strahovské kanonie olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem, případně opata Erlebolda (1149–1175).⁸⁾

Mateřský klášter ve Steinfeldu poskytl Strahovu první řeholníky a nejspíš i základní knihovní fond. Klášter jen stěží mohl nabídnout něco, co sám neměl, proto můžeme jako určité vodítko k rané strahovské knižní výbavě použít soupis knih knihovny kláštera ve Steinfeldu z 12. století.⁹⁾

Přepis inventáře knihovny kláštera ve Steinfeldu z 12. století:

- Libri huius sancte ecclesie
1. Vita sancti Augustini.
 2. Augustini Consuetudines canonicorum libri VI [et regula sancti Augustini in uno sup. lin.]
 3. Soliloquia Augustini II° libri. De natura et origine animae Ius Sermo de decore cordis. De bono coniugali I^{us}. De bona viduitate Ius. De sancta virginitate Ius. De adorando Deo Ius in uno volumine.
 4. Augustinus De catezizandis rudibus libri II°. De famosissima questione: deus cui vult miseretur et quem vult indurat. De magistro I^{us}. Unde malum I^{us}. De libero voluntatis arbitrio II° in uno volumine.
 5. Augustinus de V heresibus. De gratia et libero arbitrio in I^o volumine [sup. lin.]
 6. Augustinus ... comitem et aliquid sermones et enchiridion in uno volumine.
 7. Gregorius Secunda pars moralium
 8. Liber super Ezechielem
 9. Pastoralis curae II°.
 10. Excerpta de moralibus. Sentencie excepte de veteri testamento Liber de conflictu viciorum atque ut. in uno volumine.
 11. Epistole Iheronimi. Ieronimus ... de hebraicis questionibus et de mansionibus israhelitici populi.
 12. Paterius
 13. Rhabanus de veteri testamento in uno volumine.
 14. et unus de ordinibus.
 15. Micrologus.
 16. Penitenciale

5) **Pražák, J.:** *Z počátků Strahovské knihovny*, Str 13, 1974, s. 170.

6) SK, sign. DG III 16 (pars prima) a DB III 3 (pars secunda et tertia), původně ve dvou samostatných svazcích.

7) SK, sign. DF III 2, původně také dva svazky. Pražák odhadoval celkový počet svazků ještě vyšší než je dnes známo a připisoval jim domácí původ. Vlastnické poznámky ze 13. století, psané stejnou rukou na těchto doložených exemplářích, jsou jedny z nejranějších dokladů knihovnické činnosti u nás. **Pražák, J.:** *Pozůstatky Strahovské knihovny 12. století*, Strahovská knihovna 5–6, 1970–1971, s. 59–66.

8) Dějiny rukopisné sbírky Strahovské knihovny obsahuje předmluva k edici **Brodský, P. – Pařez, J.:** *Katalog iluminovaných rukopisů strahovské knihovny*, Praha 2008.

9) Z kodexu MS. theol. 226 městského archivu v Kolíně nad Rýnem vydal **Becker, G. H.:** *Catalogi Bibliothecarum Antiqui*, Hildesheim 1895, č. 98, s. 217–218.

Šestnáct položek katalogu zřejmě označuje jednotlivé kodexy. Nejpočetnější jsou díla řádového patrona sv. Augustina s pěti kusy. K nim jako šestý můžeme připočítat první položku seznamu (*Vita*), kterou můžeme identifikovat jako *Confessiones*, jejichž přítomnost v řádové knihovně je nanejvýš pravděpodobná. Třemi svazky (*Moralia*, *Liber super Ezechielem* a *Paterius*) je zastoupen Řehoř Veliký, dvěma Rhabanus Maurus. Pozoruhodné je, že v seznamu není uveden žádný exemplář Bible a z knih liturgické povahy je uveden pouze penitenciál. Soupis zřejmě zahrnuje pouze knihy uložené jinde než v *armariu* vedle vstupu do kostela.

Pro nás je podstatná shoda u dvou položek steinfeldského soupisu s doloženými rukopisy strahovskými, konkrétně Řehořových komentářů k Ezechielovi a *Moralii*. Naopak profilová díla Augustinova se v obou knihovnách zcela míjejí. Například ve steinfeldském fondu není uvedena *De civitate Dei*, kterou naopak strahovská knihovna vlastnila. Jestliže nejstarší dochované strahovské rukopisy vznikly přímo na Strahově, částečná shoda naznačuje, že mohly být pořízeny opisem ze steinfeldských vzorů dovezených pro ten účel do strahovského skriptoria a po dokončení opisu byly vráceny zpět vlastnickému klásteru.¹⁰⁾ Nelze samozřejmě otrocky převzít steinfeldský katalog jako podklad pro fond knihovny dceřinného Strahova, ale je to velmi cenný obraz rané knihovny mladého premonstrátského řádu a odráží jeho nejnutnější potřeby v zakladatelském období. Vzhledem k profilujícímu významu svatého Augustina můžeme téměř s jistotou říci, že přinejmenším jeho *Vita*, *Consuetudines* s řeholními statuty a snad i *Soliloquia* byla součástí věna pro dceřinný klášter.

Pro další vývoj fondu strahovské knihovny jsme odkázáni jen na sporadické údaje v pramenech. Jarlochova kronika z počátku 13. století se zmiňuje o knihách, které byly součástí strahovské sbírky. Jedná se patrně o *Listy Ivonovy*, jejichž text byl k dispozici v Milevsku v době Jarlochova působení a které patrně měly předlohu ve starším strahovském kodexu.¹¹⁾ Jarloch zaznamenal i horlivou četbu prvního želivského opata Gotšalka, který přišel na Strahov s prvotní premonstrátskou komunitou.¹²⁾ Z předhusitské doby ještě máme zprávu o Flaviových *Antiquitates Judaicae*, které si ze Strahova vypůjčil markrabě Jošt.¹³⁾ Z pohusitské doby víme, že opat Jan Starůstka z Hranic (1470–1486) pořídil v roce 1472 rukopis *Hieronymus super Isaiam*.¹⁴⁾

Další informace o strahovských knihách přichází až z poloviny 16. století. V inventáři Strahovského kláštera z 23. dubna 1555, který nechal sepsat opat Vít Teofil (1550–1555), jsou uvedeny následující liturgické knihy uložené v kostele: sedm misálů, dva velké antifonáře, velký graduál, dva speciální misály, tři žaltáře a dvě agendy. „Starodávne“ teologické knihy konventu se nacházely v kapli sv. Anny v panském pokoji a v almaře umístěné v komoře

10) Praxe půjčování knih mezi kláštery za účelem pořízení kopie byla ve středověku běžná. Z premonstrátského prostředí máme například doloženo vzájemné vypůjčování knih mezi kláštery Wilten a Stams. **Neuhauser**, *Geschichte und Bedeutung*, s. 273.

11) **Hlaváček, I.**: *Dva příspěvky k dějinám našich knihoven předhusitské doby*, ČNM, řada historická 150, 1981, s. 25–36; doplněná verze: **Hlaváček, I.**: *Knihy a knihovny ve středověku* (Studie k jejich dějinám do husitství), Praha 2005, s. 120–135, tam na s. 123–125.

12) Konkrétně zmínil evangeliař a spisy Bernarda z Clairvaux a také pravděpodobně Gotšalkova kázání. *Fontes rerum Bohemicarum* II/2, s. 495.

13) **Hlaváček, I.**: *K problematice knižní kultury v Brně v předhusitské době*, in: *Brno mezi městy střední Evropy*. Sborník studií, úvah a sdělení (edd. Zřídka Veselý, F.–Peša, V.), Brno 1983, s. 181–185; doplněná verze: **Hlaváček**, *Knihy a knihovny*, s. 261.

14) SK, sign. DF III 4.

u přední světničky byly uloženy „*lepší a přední knihy in theologia*“.¹⁵⁾ Počet knih v poslední konkrétní zprávě o knihovně před nástupem Jana Lohelia nebyl uveden.

Pro rekonstrukci stavu knihovny, v jakém ji našel Jan Lohelius, si musím pomoci nepřímými důkazy. Přibližnou odpověď na otázku množství knih zodpovíme pomocí analogie s jinými klášterními sbírkami, o nichž jsou údaje známy. Pohled do studií týkajících se počtů knih v německém a rakouském prostředí ukazuje, že v průběhu 16. století tamější klášterní knihovny obsahovaly přibližně mezi jedním stem až tisícem svazků.¹⁶⁾

Představy o počtu knih v rádech stovek jednotek jsou lákavé, ale nesmíme se jimi dát svést, především kvůli specifické situaci českých zemí, kde katolické kláštery, včetně Strahova, utrpěly škody v průběhu husitské revoluce. Jednorázová ztráta by ovšem byla nahraditelná a překonatelná, zejména pro klášter s postavením Strahova, pokud by instituce mohla dále pokračovat ve svém životě v původním prostředí. V Čechách ovšem vítězství utrakvismu příliš nepřálo rozvoji či obnově katolických institucí. Po husitské revoluci se katolické řeholní instituce v utrakvistických Čechách, pokud přímo nezanikly, dostaly do hlubokého útlumu.

Strahovský klášter přežíval na hraně zániku, protože přišel o pozemkový majetek. Personální stav konventu se udržoval v řádu jednotlivců. Nejhlubší krize přišla za opata Jakuba ze Šternovic (1560–1579), světského kněze, který nakládal s klášterním majetkem značně nešetrně. Prodeji klášterního majetku tehdy jistě neunikly ani cennější knihy konventní knihovny. Nepříznivá ekonomická situace kláštera v 15. a zejména v 16. století sotva dovolovala nákup nových knih ve velkém množství, a to i s přihlédnutím k tomu, že zavedením knihtisku knihy jako zboží podstatně zlevnily. Vzhledem k existenčním problémům nemůžeme předpokládat ani rozsáhlou opisovačskou činnost a musíme počítat s tím, že nejnужnější knihy pro konventní potřeby byly převážně doplňovány jen příležitostně a nesystematicky. Růst klášterních knižních sbírek jako výraz protireformačního vzepětí, který můžeme pozorovat jinde, je pro Strahov až do nástupu Jana Lohelia nemyslitelný. Další významnou motivací pro rozšiřování klášterní sbírky byla návaznost na vzdělávací proces. Mnohé z knihoven se rozrostly zejména díky studiu řádových členů na univerzitách. Stejně tak byla poptávka po knihách podnícena vlastní školou při konventu, ať už pro řádový dorost nebo pro příchozí mládež. Ani jedna z těchto podmínek se v pohusitském období nevztahuje na Strahov. Studium na pražské univerzitě bylo pro řádové členy vyloučené z konfesních důvodů a studium na vzdálenějších katolických akademiích bylo ekonomicky neúnosné. Vlastní škola přesahovala rámec možností kláštera a ani není v době pohusitské doložena.

Proto se přikláním spíše k opatrnějšímu odhadu počtu knih na Strahově. Výchozí bod pro kvantitativní analogii musíme hledat v údajích z přelomu 14. a 15. století, tedy před vypuk-

- 15) Pařez, J.: *Každodenmost v klášteře premonstrátů na Strahově v polovině 16. století*, FHB 17, 1994, s. 110; *týž*, *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století (1510–1586)*, SAP 53, 2003, s. 457.
- 16) Například klášter augustiniánů-kanovníků v Rebdorfu ve Francii na konci 15. století vlastnil přes 1000 svazků. Knihovna augustiniánského kláštera sv. Tomáše v Lipsku při sekularizaci roku 1543 obsahovala 375 svazků především exegetické a homiletické literatury. Cisterciáci z kláštera Alzelle u Nossen často navštěvovali lipskou univerzitu a jejich knihovna díky tomu byla poměrně rozsáhlá (960 titulů k roku 1514). Minoritský klášter v Linci sestavil katalog v roce 1469 po obnově kláštera zničeného požárem roku 1442 (63 kodexů). Františkáni u sv. Emmrama v Rezně měli 86 svazků v roce 1347. Minoritský klášter v Norimberku měl dle katalogu z roku 1448 celkem 277 rukopisů. Dominikánské konventy čítají také stovky svazků (ve Vídni v katalogu z roku 1490 kolem 985 svazků, ve Špýru se k roku 1525 uvádí 410 svazků, v Lipsku roku 1514 kolem 930 titulů. **Buzas, L.**: *Deutsche Bibliotheksgeschichte der Neuzeit (1500–1800)*, Wiesbaden 1976, s. 55–72.

nutím husitské revoluce, protože podmínky pro následné výrazné zlepšení stavu knihovny nebyly příznivé. Vhodnější nežli zahraniční příklady jsou v tomto případě analogie místní. Knihovna benediktinů v Břevnově vlastnila v době předhusitské odhadem přes sto knih,¹⁷⁾ inventář knihovny třeboňských augustiniánů z roku 1415 vykazuje na 300 knih, malostranští augustiniáni měli k roku 1418 celkem 166 knih. Z pohusitského období máme údaj o 195 knihách u cisterciáků na Zbraslavi.¹⁸⁾ Přibližně v tomto rozmezí, tedy přibližně jednoho až tří set knih, se mohla v této době pohybovat i knihovna kláštera strahovského. V následujících přibližně 150 letech se ovšem sbírka knih spíše ztenčovala, v lepším případě stagnovala. Odhaduji proto, že strahovská knihovna měla v době nástupu Jana Lohela ve svém fondu několik desítek, nanejvýš jedno sto svazků, převážně rukopisů. Vysoký počet nenaznačuje ani údaj ze zmíněného strahovského inventáře opata Teofila z roku 1555. Množství knih ani nevyžadovalo samostatnou místnost v prostorách konventu. Velká většina tohoto původního fondu potom ovšem musela být odvezena švédskými vojáky nebo zanikla v dalších letech, protože se z něho dochovaly jen zlomky.

Konkrétní knihy, které byly na Strahově v době nástupu Jana Lohelia do opatského úřadu, můžeme určit jen s velkou opatrností. Samozřejmě byly liturgické knihy, o nichž mluví inventář, které ovšem rychle podléhaly opotřebení a s jejichž nedostatkem se potýkal sám Lohelius i jeho nástupci. Z nejstarší vrstvy rukopisů, pocházejících ze strahovského skriptoria, si můžeme být jisti jen exempláři, které jsou dodnes ve fondu, tedy Augustinovým *Enarrationes in Psalmorum* a dvěma díly Řehořových *Moralíí*.¹⁹⁾ Čtvrtým nepochybným rukopisem je komentář sv. Jeronýma k Izaiášovi, pořízený opatem Starústkou v poslední čtvrtině 15. století.²⁰⁾ Dále součástí fondu mohly být další patristické spisy, pomůcky pro kazatelskou činnost a hagiografické texty, biblické texty a výklady. Protože jsme si již jednou pomohli analogií s knihovním fondem mateřského kláštera, pokusíme se najít oporu i ve známých knihách kláštera dceřinného, konkrétně Milevska. Výzkum provedený Ivanem Hlaváčkem odhalil několik kodexů, které tomuto klášteru patřily.²¹⁾ Protože mezi nimi byly také knihy historické a kroniky, můžeme předpokládat, že knihy tohoto žánru byly součástí i strahovské sbírky.

Tištěná produkce se na Strahově před nástupem Jana Lohelia vyskytovala spíše vzácně. S jistotou víme o jediném titulu, Canisiově *De Maria Virgine*²²⁾ s provenienčním označením strahovského opata Matthiase Gehella z roku 1579. V úvahu připadají ještě 2 svazky prvotisků²³⁾ a čtyři svazky starých tisků²⁴⁾ označené vlastnickou značkou Lohelovou a letopočtem 1595, kdy začala obnova knihovny, bez jiného provenienčního označení. Pokud nebyly čerstvě zakoupeny, mohly by to být knihy z původního fondu, které byly pouze převázány a označeny supralibros.

17) **Hlaváček, I.:** *Přispěvky k starším dějinám knihovny břevnovského kláštera (Od nejstarších dob husitství)*, in: *Knihy a knihovny v českém středověku (studie k jejich dějinám do husitství)*, Praha 2005, s. 49.

18) **Hlaváček, I.:** *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, in: *AUC. Philosophica et historica. Monographia*. Praha 1966, s. 129.

19) Provenienční záznam ze 13. století má podobu: „*Iste liber est ecclesie montis Syon que et Strahov dicitur*“ a je na *Enarrationes* (SK, sign. DF III 2) a na druhém dílu *Moralíí* (SK, sign. DB III 3).

20) SK, sign. DF III 4.

21) **Hlaváček, I.:** *Dva příspěvky k dějinám našich knihoven předhusitské doby (Milevsko – Nymburk)*, in: *Knihy a knihovny v českém středověku: (studie k jejich dějinám do husitství)*, Praha 2005, s. 120–135.

22) SK, sign. BH IV 25.

23) **Herolt, J.:** *Sermones* (SK, sign. DM II 2), *Sermones „Meffreth“* (SK, sign. DN IV 6).

24) **Marulić, M.:** *Evangelistarium* (SK, sign. BJ VIII 6), konvolut traktátů **Bernarda de Busti** a **Stephana de Landskron** (SK, sign. BK IV 1), kázání **Aegidia Topiaria** (SK, sign. BP VIII 43) a **Johanna Ecka** (SK, sign. BT VII 57).

Knihovna za Jana Lohelia

Jan Lohelius nezačal s obnovou knihovny hned po nástupu do úřadu. Jako svůj prvotní cíl si vytkl hospodářskou stabilizaci konventu, obnovu poškozených budov, včetně strahovské baziliky a v neposlední řadě zlepšení žalostného personálního stavu kláštera, i pozvednutí morálního a duchovního profilu členů konventu. V práci na obnově pomáhal Loheliovi opat Balthasar Panhausen ze Steinfeldu (1582–1606). V roce 1590 pobývala na Strahově delegace pěti kanovníků ze Steinfeldu.²⁵⁾ Roku 1603 poslal Panhausen na Strahov tři kněze a dva podjáhnny, kteří s sebou přinesli drahocenné, asi tištěné antifonáře a graduály potřebné pro liturgické účely. Steinfeldští bratři v čele s Christophorem Pilckmannem (†1637) působili na Strahově dva roky a jejich úkolem bylo uvést chod konventu do souladu s řádovými statuty a pomoci svými zkušenostmi v obnově rozvrácené komunity.²⁶⁾ Mimoto se Loheliova aktivita od samého počátku jeho opatského působení soustředila nejen na úzké pole strahovské, ale měla širší záběr středoevropský, neboť jako generální vikář cirkárie české, moravské, slezské, polské, uherské a rakouské se věnoval obrodě i dalších konventů ve svěřeném prostoru.²⁷⁾ Proto můžeme obnovu strahovské knihovny chápat i jako jeden z kamenů rozsáhlého projektu protireformace a obnovy katolicismu v českých zemích, který v sousedním Německu začal v předchozích desetiletích.

Knihy Strahovské provenience z doby před rokem 1648

Identifikace knih dochovaných z doby před švédským vpádem je možná především pomocí dvou jednoznačných ukazatelů. Prvním jsou tlačena vlastnická supralibros opatů Jana Lohelia, Kaspara Questenberga nebo Kryšpína Fucka na vazbách, druhým vlastnické vpisky v jednotlivých svazcích. Nejstarší Loheliova osobní supralibros pocházejí z 1. poloviny 90. let 16. století, kdy používal iniciály svého jména a titulu. U nejstarších supralibros vlastníka označují tlačena zláčená písmena ILDGAMBMMSES [= Ioannes Lohelius Dei Gratia Abbas Monasterii Beatis Mariae Montis Sion Episcopus Sebastensis] 1595,²⁸⁾ případně v kratší podobě I.L.A.M.B.M.M.S. [= Ioannes Lohelius Abbas Monasterii Beatae Mariae Montis Sion].²⁹⁾ Krátce poté začal soustavně užívat jen zkrácenou značku s černými tlačnými písmeny ILAMS [= Ioannes Lohelius Abbas Monasterii Sion] a letopočtem. Od roku 1602 iniciály nahradil reprezentativnější alianční znak strahovského kláštera a pražského arcibiskupství, protože téhož roku se Lohelius stal sufragánem pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé.³⁰⁾ Asi od roku 1604/1605 se objevuje vylepšené opatské znakové supralibros. První a čtvrté pole vyplňuje vodorovné břevno, druhé a čtvrté zkrížené klíče, nad znakem je umístěna polopostava ikonograficky identifikovatelná se sv. Augustinem s knihou a berlou.³¹⁾ Okolo stojí devíza IOA[nnes]. LOHEL[ius].

25) O návštěvě nás zpravuje báseň na rozloučenou, kterou sepsal **Grasshovius, J.:** *Elegia in discessum ... fratrum ... incliyiti collegii Steinveldensis professorum, ex monoste.* (!) *Montis Sionis Praga in patriam abeuntium*, Praha 1590. Výtisk ve Strahovské knihovně nese signaturu FK V 12/11.

26) Pilckmann byl od roku 1606 steinfeldským opatem. **Hartzheim, J.:** *Bibliotheca Coloniensis*, Köln 1747, s. 58.

27) K tomu povzdechz Análů k roku 1594: „*Dum ita D. Lohelius disciplinam Ordinis ubique collabentem suscitavit, et spirituales Ecclesiarum satagit profectum, temporalibus fortunae auxiliis destitutus, dolebat se in auro Strahoviensi monasterio non maiorem Deo militantium numerum posse sustentare.*“ SK, sign. DJ III 2, *Annales Strahovienses*, f. 122.

28) Toto supralibros je na vazbách knih se signaturami AS X 20, DF III 2, DA III 5, DR III 8. V prvních dvou případech je na vazbě v dominantní pozici zláčená plotna s rolverkovou kartuší s Madonou s děckem v oválu obklopeném paprsky.

29) SK, sign. AQ XII 12.

30) SK, sign. AS XII 42, AR IX 62.

31) **Pokorný, P. R.:** *Znak Strahovské kanonie*, BS 1, s. 12 se domnívá, že se jedná o postavu opata.

EP[i]S[copus]. SEBAS[tensis]. SVF[fraganus]. PRAG[ensis]. ET. ABBAS. MO[n]TIS. SYO[n].³²⁾ Někdy bývá supralibros zlaceno a zejména na foliových formátech je opatřeno kosočtverečnou rolverkovou kartuší. Loheliův nástupce v úřadu opata Kaspar Questenberg zachoval znak s postavou sv. Augustina a pouze modifikoval legendu, která v jeho případě zní SVCCES[sor]. ILLVS[trissimi]. PRIN[cipis]. IOAN[nis]. LOHELII CASPA[rus]. QVES[tenberg]. ABBAS MONTIS SYON. Loheliovo supralibros se ovšem používalo až do roku 1615, Questenbergovo až od následujícího roku.³³⁾ Po roce 1642 byl nahrazen Questenbergův znak Fuckovým supralibros, které se shoduje s mírnými odchylkami se supralibros Kaspara Questenberga. Rozdílný je španělský střední štítek s třemi heraldickými růžemi. Obvodový nápis zní: ILL[ustrissimus]: D[ivinitatis] D[octor] CRISPIN[us] A HRADIS[te] ARCHIEP[iscopu] TRAP[ezuntinu]. SVF[fraganus]. PRAG[ensis]. AB[bas]: MONTIS[sion]. : VIS[itor]: ET VIC[arius]: GENE[ralis].³⁴⁾ Celkem máme zatím zjištěno 7 iniciálových supralibros Jana Lohelia, 43 Loheliových supralibros staršího a 89 novějšího typu a 46 supralibros Kaspara Questenberga.

Druhým indikátorem je provenienční označení na titulním listě vyjadřující příslušnost ke Strahovu. Jeho úplná forma zněla „*Liber monasterii Beatae Mariae Virginis Montis Sion alias Strahov*“, ale běžně byly některé části vypuštěny nebo nahrazeny zkratkou. Provenienční záznam zpravidla doprovázel letopočet, kdy byla kniha zapsána do fondu. Chybě-li letopočet, lze v některých případech určit dobu zapsání knihy porovnáním rukopisu provenienčního záznamu, případně podle časové příslušnosti supralibros či jiným výrazným datovacím znakem, a to s odchylkou přibližně pěti let.

Nejstarší jistý vlastnický záznam z období po nástupu Jana Lohelia pochází z roku 1585 a je vepsán v *Obsequiale* darovaném Strahovu arcibiskupem Martinem Medkem z Mohelnice.³⁵⁾ Teprve na počátku 90. let 16. století začíná souvislá řada systematických provenienčních zápisů. Nejstarší unikátní pochází z roku 1592,³⁶⁾ dva záznamy se váží k roku 1593.³⁷⁾ První velká vlna vlastnických záznamů ovšem přichází v letech 1594–1595. Patří do ní kromě nově zakoupených knih a prvních početnějších darů snad i některé tituly ze staršího období, které již na Strahově byly.

Zápis provenienčních označení byl do knih prováděn postupně, jak knihy přicházely. Podoba zápisů ovšem naznačuje, že některé skupiny knih byly zapisovány najednou ve větších celcích, často při návratu hromadné zakázky převezeb.³⁸⁾ Proto se můžeme setkat i s případem, kdy na vazbě stojí letopočet 1598, ale vlastnický zápis v knize je až k roku následujícímu.³⁹⁾ To se týkalo knih z dosavadního fondu, které buď vazbou opatřeny nebyly, nebo byly poškozené, ale i knih nových, které přicházely nesvázané a byly tak pořizovány podstatně levněji. Mimořádný je případ zdánlivě nej-

32) Lifka, B.: *Exlibrisa supralibros v českých zemích*, Praha 1982, s. 152 uvádí mírně odlišnou verzi nápisu.

33) Z tohoto hlediska je na prousto mimořádné použití Loheliova supralibros na knize vydané 1614 a zapsané 1618 (Scribanus, C.: *Philosophus Christianus*, Antwerpen 1614), SK, sign. BH III 216bis.

34) Trapezuntský biskup od 1644 jako sufragán kardinála Harracha. Lifka, *Exlibris a supralibros*, s. 153; Hauner, E.: *Vlastnické knižní značky premonstrátské*. Praha 1940, s. 14.

35) SK, sign. ACh II 20.

36) SK, sign. BE X 17.

37) SK, sign. AU XVI 28, BP II 23.

38) Loheliovské vazby pokryté bílou nemořenou usní se zlaceným supralibros ve středu volného pole pocházejí z dílny anonymního pražského kniháře Mistra s orlicí. Hauner, *Vlastnické knižní značky*, s. 12–13; Hamanová, P. – Nuska, B.: *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*, Praha 1966, s. 42–43. Pochvalná poznámka o Loheliově péči o staré knihy se nachází na fol. 2 Moralií Řehoře Velikého (SK, sign. DB III 3): „*Redactus est liber iste hanc in formam sub R. Dno Joan. Lohelio, abbate ejus loci*“.

39) SK, sign. BN IV 15.

staršího datovaného záznamu na titulním listu *Summa angelica* Angela da Chivasso,⁴⁰⁾ kde za běžným strahovským provenienčním záznamem následuje letopočet 1561 psaný stejnou rukou jako záznamy z let 1597–99.⁴¹⁾ Tato skutečnost stejně jako nápadně dlouhá časová prodleva od systematického zapisování proveniencí do strahovských knih prakticky vylučuje možnost, že by letopočet 1561 mohl být datem záznamu v knize. Snad se jedná o mylné přečtení roku vydání knihy (ve skutečnosti 1511), možná knihovník zapsal rok skutečného získání titulu, který zjistil z nám neznámého pramene.

Zjištěné knihy ovšem nabízejí jen částečný obraz celé knihovny budované v první polovině 17. století. I po roce 1648 fond postihovaly ztráty, poškozování knih používáním nebo špatnou manipulací, nenávratné výpůjčky či ztráty při přesunech v době přestaveb či rekatalogizací, které probíhaly ve strahovské knihovně takřka nepřetržitě. Část fondu byla dána k dispozici Collegiu Norbertinu,⁴²⁾ zejména texty školské povahy, ať už teologické, nebo například texty klasiků. Na druhé straně uložení části fondu v Norbertinu na Starém městě zřejmě mnoho knih uchránilo před uloupením Švédy. Podobně máme zjištěny knihy strahovské proveniencí, které ale byly uloženy na premonstrátské faře v Jihlavě⁴³⁾ a bez bližšího určení je sporné, zda byly ve strahovském fondu již před rokem 1648. Většina knih zakoupených roku 1637 na frankfurtském veletrhu pro Strahov byla podle provenienčních označení rovnou odeslána na jihlavskou faru.⁴⁴⁾

Loheliová akviziční činnost

Nové knihy přicházely na Strahov trojím způsobem. Prvním a nejméně významným z nich byla výroba knih svépomocí. K osvědčené rukopisné práci bylo potřeba přistoupit kvůli zoufalému nedostatku zejména liturgických textů. Na Strahově přispěl svou neúnavnou aktivitou na začátku 17. století strahovský opisovač a iluminátor Jan Václav Šícha.⁴⁵⁾ Z této doby máme dochovány čtyři liturgické rukopisné svazky⁴⁶⁾ a jeden graduál bez autorství.⁴⁷⁾

Z větší části byly knihy nakupovány. Z raného období máme některé záznamy o nákupech přímo v knihách. Nejstarší nákupy jsou doloženy k roku 1594. Jsou jimi čerstvě vydané výklady španělského dominikána Ludvíka z Granady ve třech svazcích⁴⁸⁾ a *Promptuarium Catholicum* Thomase Stapletona,⁴⁹⁾ v roce 1595 je Loheliův nákup zapsán v *Postille* Johanna Wilda⁵⁰⁾ a bez datace v souboru děl Bernarda z Clairvaux,⁵¹⁾ pravděpodobně před 1595. Kromě Loheliových akvizic máme ještě doložen nákup zřejmě jednoho z členů řádu z roku 1599, jehož příjmení bylo bohužel důkladně vyškrábáno.⁵²⁾ Na titulním listě souborného díla Alfonsa Tostada Ribery je uvedena i cena.⁵³⁾

- 40) SK, sign. BJ VIII 9.
- 41) SK, sign. DP VI 11, AP XIII 39.
- 42) Dějiny norbertinské koleje podrobně zpracovala **Kuchařová, H.**: *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze* (1637–1785), BS 3, 1997, s. 15–58.
- 43) Například SK, sign. FL III 17 nebo BD II 2.
- 44) Mimoto **Regnault, V.**: *Praxis fori poenitentialis*, Köln 1622 (VD17 12:107456Q), SK, sign. AL XII 6 nese na titulním listu darovací formulí „*Liber montis Sion pro Iglaviensibus sacerdotibus*“.
- 45) **Ondráček, V.**: Bl. Jan Lohel, Olomouc 1938, s. 14.
- 46) Antifonarium (1606, SK, sign. DF I 5) a troje Processionale (kolem 1604, SK, sign. DF IV 38, z roku 1608, SK, sign. DF IV 19 a z roku 1609, SK, sign. DG V 7).
- 47) SK, sign. DF I 1.
- 48) Provenienční záznam na titulním listě „*Hunc librum pro conventu suo B. M. Montis Syon comparavit R. in Christo pater ac dominus D. Joannis Lohelius loci eiusdem Abbas A. D. 1594*“.
- 49) SK, sign. BR I 18–20.
- 50) SK, sign. BT V 17.
- 51) SK, sign. BR I 17.
- 52) SK, sign. BF II 31.
- 53) „*Anno reparate Salutis 1599 per F. Joannem [??] emptus*“. SK, sign. BY III 16.
- 54) „*Emptum hoc opus 100 taleris ex aere conventus 1609*“. SK, sign. BB II 6.

Jan Lohelius rozmnožoval knižní bohatství svého bývalého konventu i po opuštění opatského úřadu.⁵⁴⁾ Když se v roce 1612 stal pražským arcibiskupem, zanechal na Strahově částku 1000 kop míšeňských grošů, aby úrok z nich sloužil k nákupu knih.⁵⁵⁾ Již jsme uvedli, že Loheliovo supralibros se užívalo až do roku 1615. K roku 1615 se ještě uvádí mezi jeho dary „Summa universae theologiae“ (pravděpodobně Alexandra de Hales)⁵⁶⁾ o 4 dílech z pozůstalosti Kašpara z Jindřichova Hradce vydaná roku 1511.

Posledním typem akvizic byly dary, které můžeme rozdělit do dvou skupin. „Přirozenou“ cestou přicházely knihy od členů konventu, kteří je darovali za svého života, případně jako odkaz po své smrti. Sám Jan Lohelius si ze svého předchozího působiště v Teplé přinesl vlastní knihy, které byly zařazeny do fondu. Z jeho vlastnictví pochází konvolut s díly klasických řečníků.⁵⁷⁾

Kromě vlastních řádových zdrojů ale do knihovny přicházely knihy z pestrého spektra dalších dárců. Reformní a obnovitelské úsilí Jana Lohelia nalezlo vřelý ohlas v kruzích katolického kléru. Sám Lohelius pravděpodobně využil své kontakty a osobní vazby a oslovil další duchovní s prosbou o pomoc při obnově knihovny, jak dokazují dedikace v knihách.

Přehled dárců zahájíme v nejvyšších patrech domácího kléru. Prvním známým donátorem byl pražský arcibiskup Martin Medek z Mohelnice, který roku 1585 daroval Strahovu *Obsequiale*⁵⁸⁾ a pomohl tak řešit akutní nedostatky liturgických knih. Mezi dalšími ranými dárce se prezentoval traktátem *Cura corporis humani* tehdejší převor benediktinského kláštera sv. Emmerama v Řezně a později břevnovsko-broumovský opat Wolfgang Selender.⁵⁹⁾ Lohelia se Selenderem spojuje podobný přístup při správě jejich konventů. Oba se zasloužili o vzestup svých klášterů po období dlouhého úpadku. Kuriozní je jejich spojení při klíčových událostech vedoucích k stavovskému povstání roku 1618. Z jejich příkazu byly zavřeny protestantské kostely na jejich výsostných územích, tedy v Hrobě roku 1617, respektive v Broumově roku 1618.

Nepřekvapí nás, že nejpočetnější okruh dárců Lohelius našel v řadách premonstrátů. Mezi donátory najdeme především významné osobnosti jeho původního působiště, kláštera v Teplé. Odsud pochází *Quadragesimale Catholicum*, darované tepelským opatem Andreasem Ebersbachem⁶⁰⁾ a *Enchiridion de censuris* Feliciana Niguardy⁶¹⁾ od opata Johanna Meusköniga. Meuskönigův dar byl zřejmě uložen nejprve v soukromé opatově příručce a teprve za opata Questenberga byl zařazen do fondu, protože do katalogu byl zapsán až roku 1628. Předchozími majiteli knih byli dále chotěšovský farář příslušný k tepelskému konventu Andreas Ebersbach,⁶²⁾ doksanský probošt Jan Conrad⁶³⁾ nebo tepelský premonstrát Andreas Werner, po němž se

54) Ve strahovských análech SK, sign. DG I 22 na fol. 134r ve chvalořeči na Jana Lohelia při jeho odchodu ze Strahova do arcibiskupského úřadu, se praví „tu bibliothecae praeclarum aedificium, et plurimos codices ... dedisti“. SK, sign. DJ III 2, fol. 205, „insignem bibliothecam paravit, libris maximi pretii refertam“. Člen řádu Zikmund Kohel v předmluvě ke sbírce *Praemonstratensis ordinis nonnullorum Patrum vitae ex variis authoribus collectae* vzdává osobní hold Loheliově.

55) Kneidl, P. – Rollová, A. – Preiss, P.: *Strahovská knihovna Památníku národního písemnictví. Historické sály, dějiny a růst fondů*, Praha 1988, s. 12. Opat Questenberg částku půjčil malostranské obci, která se listinou z 16. 10. 1614 zavázala odvádět Strahovu roční úrok ve výši 30 kop. Později z Lohelova daru udělal zvláštní fundaci určenou výhradně pro Strahovskou knihovnu. Křivský, P.: *Obnova Strahovské knihovny v letech 1658–1669*, Strahovská knihovna 14–15, 1979–80, s. 111.

56) Ve *Strahovské knihovně* jsou tři svazky *Summy* pod sign. BII 3–5, ovšem pouze s provenienčním označením ji-hlavským.

57) SK, sign. AU XVI 13.

58) SK, sign. Ach II 20.

59) SK, sign. BT IX 43.

60) SK, sign. BP II 31. Loheliová návštěva chotěšovského konventu je zaznamenána ve strahovských análech k 21. květnu 1593. SK, sign. DJ III 2, f. 121.

61) SK, sign. BL IX 35.

62) SK, sign. BP II 23.

63) SK, sign. DR II 6.

dochovala rukopisná sbírka kázání.⁶⁴⁾ Z daru opata premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouce Jiřího Pavorina z Pavorinu pocházejí sbírky kázání německého františkána Johanna Wilda a významného vídeňského kazatele Friedricha Nausey.⁶⁵⁾ Svůj příspěvek přidal i loucký klášter. Jako dar je označeno pouze Durandovo *Rationale Divinorum*⁶⁶⁾ od louckého opata Šebestiána Freytaga z Čepirohu⁶⁷⁾ a *Postilla* Georga Scherera z daru opata Šebestiána Chotěbořského.⁶⁸⁾ Z loucké tiskárny také plynula na Strahov tamější produkce.

Knihovna byla doplňována i exempláři z majetků či pozůstalostí strahovských premonstrátů. Z nejranějšího období uveďme Augustinova *Confessiones* z majetku strahovského převora Johanna Schüsslera,⁶⁹⁾ tři svazky Víta Puchamera,⁷⁰⁾ knihy Matthiase Wernera nebo Andrease Mirecia.⁷²⁾ Mímoto mezi knihami z nejstaršího období najdeme provenience i členů řádu z jiných konventů.

Jednotlivé svazky zaplňovaly nejmarkantnější mezery strahovského armatoria a povzbuzovaly k dalšímu úsilí, ovšem byly to jen první kapky v moři Loheliova velkolepého projektu. Brzy začaly přicházet i obsáhlejší knižní celky z darů nebo pozůstalostí, v první fázi především opět duchovních osobností. Ze světských dárců byl nejštědřejší císařský tajný rada Jan Kryštof Hornstein von Grüningen, který se prezentoval pětisvazkovým souborným dílem sv. Augustina.⁷³⁾

Nejstarší rozsáhlejší sbírka pochází z pozůstalosti novoříšského premonstráta Joachima Hynconia († po 1585).⁷⁴⁾ Zjištěno je celkem 11 svazků, které byly zapsány na Strahově k roku 1593, respektive 1594. Hynconiovo humanistické zaměření prokazují čtyři svazky klasických antických autorů (Euripides, Herodotos, Caesar, Vergilius), čtyři konvoluty, z nichž jeden obsahuje převážně středověké autory s příběhy o Alexandru Velikém, druhý je směsí náboženské a lékařské literatury, třetí sdružuje pozdně antického křesťanského básníka Prudentia a humanistické spisy (Vives, Erasmus) a konečně konvolut drobných dramatických děl. Poslední tři samostatné tituly jsou breviář, polemický spis katolického humanisty Josse Clichthovea a Erasmova *Apophthegmata*.

Ve strahovské knihovně je uloženo také několik knih z velmi bohaté knihovny Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberku. Pontanovy knihy se na Strahov dostaly v několika vlnách. V roce 1595 byla zapsána první skupina knih (celkem 13 svazků), pak ještě po jednom svazku v letech 1599, 1604, 1610. Výběr titulů, které Pontanus daroval knihovně v počátcích Loheli-

64) SK, sign. DA IV 53.

65) SK, sign. BC VIII 10, BP II 31. Dar byl zřejmě nejen drobným příspěvkem k obnovitelskému úsilí Loheliovu, ale snad poděkováním za podporu při opatské volbě, které byl Lohelius osobně přítomen. V *Annales Strahovienses* k roku 1595 se uvádí, že „octava Januarii Dnus Lohelius Gradicius advenit, ut Electioni futuri Abbatis praesent; ubi omnium votis canonice electus est R. P. Georgius Trillerus, alias Pavorinus, quem D[omin]us Lohelius Caesari Rudolpho confirmandum praesentavit, eumque ipse paterna simul et vicaria potestate confirmavit,“ fol. 83. Ostatně Lohelius sám Pavorina dosadil již roku 1592 do úřadu převora (SK, sign. DJ III 2, f. 120). Sám Pavorin se zasloužil o podobné pozvednutí svého konventu. ČERMÁK, D.: *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, Praha 1877, s. 275.

66) SK, sign. DP VI 3. Kniha byla zapsána na Strahov 6. března 1594. Lohelius ji zřejmě získal během své vizitační návštěvy v Louce v průběhu postu (SK, sign. DJ III 2, f. 122).

67) Ve strahovském fondu jsou i další knihy z majetku louckého kláštera s osobním supralibros opata Freytaga z Čepirohu. Svazek SK, sign. BY III 59 nese slepotiskové supralibros datované rokem 1580. V rámci se střídají polopostavy Spravedlnosti, Lukrecie, Opatrnosti a Mírnosti s titulními štítky, k tomu černý nápis novogotickou frakturou: „Sebasztian. Freytog. // z Czepiroh etc. Opat // Klastera Lauczkého // MDLXXX“.

68) SK, sign. BO I 17.

69) Schüssler nejprve knihu věnoval Kasparu Questenbergovi, který ji předal do fondu, SK, sign. BE X 17.

70) SK, sign. BB IX 14, BP VIII 4 a BO VIII 26.

71) SK, sign. BE X 53.

72) SK, sign. AF XII 41, BE VIII 10, AU XII 71, AU XIII 12.

73) SK, sign. BD I 20–24.

74) Hynconiův životopis a latinské básnické dílo přehledně v *Rukověti humanistického básnictví 2*, Č–J, Praha 1966, s. 376–378.

ova obnovitelského období, nás vede k úvaze o obsahu knihovny. Pontanův dar je totiž nejen nejpočetnější sbírkou, která za Jana Lohelia na Strahov přišla, ale má také charakter základního vybavení knihovny církevní instituce. Šestnáct exemplářů, které Pontanus laskavě Strahovu věnoval, totiž tvoří jedna Bible, jedna biblická konkordance, tři svazky děl sv. Augustina (*De civitate Dei*, *De doctrina christiana*, úvod k *Evangeliiu* sv. Jana), dále kompletní dílo sv. Basilea Velikého a sv. Cypriana. Další skupinu tvoří tři svazky kázání, mimo jiné sv. Bernarda z Clairvaux, tři svazky spisů Dionysia Carthusiana, jedna gramatika, jedna kniha historická a jedna kazuistika. Zejména svazky Bible a sv. Augustina, tedy duchovního otce řádu, případně díla církevních Otců či sv. Bernarda jsou naprosto zásadní pro jakoukoli knihovnu církevní instituce. Takový výběr Pontanových knih nabízí domněnku, že mohl mít povědomí o tehdejšímu stavu strahovské knihovny, a to nespíše přímo od Jana Lohelia, který ho mohl požádat o určité typy knih pro obnovovaný fond. Pokud Pontanus na základě této intervence zvolil uvedený celek, je pravděpodobné, že podobné tituly na Strahově buď zcela chyběly, případně byly v neuspokojivé podobě rukopisné a dar měl sloužit k pozvednutí kvality fondu, protože veškeré knihy z daru jsou tisky.

Opat Lohelius se také zasloužil o zřízení nového knihovního sálu.⁷⁵⁾ Ten byl zřejmě umístěn v novém tzv. Loheliově křídle, kde se dnes nachází klášterní refektář v jihozápadním nároží budovy konventu.⁷⁶⁾ Počet knih již za jeho působení dosáhl tak významného množství, že si vyžádal zvláštní místnost.

Z dochovaných pramenů není zcela zřejmé, kdo z členů konventu byl za správu knihovny zodpovědný. Personální stav kláštera byl v prvních letech Loheliova působení stále slabý. Péči o knihy a zápisy provenience snad vykonával některý z řeholníků, jejichž počet díky Loheliovu úsilí postupně rostl.⁷⁷⁾ Funkci knihovníka zastával jeden z členů řádu, zpravidla jako přívažek k některému z úřadů, například probošta, jako tomu bylo ve Varlaru na počátku 18. století,⁷⁸⁾ nebo cellaria jako v Ninove v polovině 17. století.⁷⁹⁾ Funkce samostatného knihovníka, jakou měl například klášter v Zaháni od počátku 15. století, byla pro Strahov přelomu 16. a 17. století luxusem.⁸⁰⁾ V době před Janem Loheliem máme doloženo pouze pověření jednoho řeholníka nákupem knih, konkrétně kaplana Petra, který byl jedním z pěti řádových členů na Strahově v roce 1555.⁸¹⁾

75) „*Tu bibliothecae praeclarum aedificium et plurimos codices praestitisti.*“ SK, sign. DJ III 2, Annales Strahovienses I, fol. 198.

76) Pařez, J.: *Několik úvah o počátcích obnovené klášterní knihovny na Strahově a jejím interiéru v raném novověku*, AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 50/1, 2010, s. 111–121.

77) K roku 1596 se uvádí 15 řeholníků. Annales Strahovienses, SK, sign. DJ III 2, fol. 128.

78) Frese, W.: *Die Bibliothek des Prämonstratenserklösters Varlar bei Coesfeld*, Westfälische Zeitschrift – Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Altertumskunde 159, 2009, s. 137.

79) Vande Winkel, G.: *De Ninoofse abdijbibliotheek*, in: De Abdij van Sint-Corneliusen Sint-Cyprianus. 700 jaar premonstratenzerleven te Ninove, Ninove 1989, s. 18.

80) V kapitole 54 zaháňských statut, nadepsané *De officio librarii*, se píše: „*Ex quo non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei, ergo sicut servitor fratribus ministrat cibum corporalem ipsum apponendo, sic librarius spirituales libros concedendo.*“ Buzas, *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, s. 56.

81) Pařez, *Každodennost*, s. 110.

Knihovna za opata Kaspara Questenberga

Loheliův nástupce v opatském úřadu Kaspar Questenberg navázal na dílo svého předchůdce. Četná supralibros a vlastnické poznámky svědčí o tom, že tak činil i přes ekonomické nesnáze způsobené tragickými událostmi třicetileté války. Opat Questenberg navázal na Loheliovo reformní úsilí, pokračoval ve stavební a finanční obnově kláštera i v obnově

knihovny. Během svého působení těžil ze svých bohatých kontaktů, počínaje rodinnými vazbami, přes četné známosti získané na studiích i během své bohaté veřejné činnosti.

Sám pociťoval nedostatek především liturgických knih, jejichž zajištění věnoval značné úsilí. Stále ho trápil nedostatek breviářů a obtíže při jejich shánění.⁸²⁾ Pravděpodobně si již připravoval půdu i pro vytvoření vlastního řádového studia, čehož se mu podařilo docílit roku 1629.⁸³⁾

Hlavním zdrojem nových knih byly již nákupy, které konal sám na svých častých cestách nebo skrze prostředníky. V dopise, který poslal z Vídně P. Františkovi [Waldhauserovi] do Jihlavy oznamuje „Koupil jsem tu knihy, misál nemohl jsem dostati, stěží 2 brevíře, 10 svazků velkých, rituál čili agendu, Toletum v posledním vydání in 4°,⁸⁴⁾ Concil. Trid. a postillu.⁸⁵⁾ Fr. Erhard [Zeiss?] ať postará se o přenesení jich.“⁸⁶⁾ Zde se zřejmě jednalo o knihy nakoupené pro jihlavskou faru. Přímou v knihách máme dva doklady o jeho osobním nákupu v Mercatorově Atlasu⁸⁷⁾ a v *Confessio* Stanislava Hosia.⁸⁸⁾ Kaspar Questenberg přispěl také souborným dílem Jana Zlatoústého.⁸⁹⁾

Velmi aktivně se zapojil do knižních akvizic Kasparův bratr Hermann Questenberg, který pěstoval svou kariéru diplomata v císařských službách. Díky tomu získal majetek i postavení a vydatně podporoval strahovský klášter. Věnoval nemalé částky na nejrůznější projekty nebo potřeby kláštera.⁹⁰⁾ Mezi jeho dary patří také řada knih, jejichž pořizování věnoval nejen peníze, ale také svůj čas při cestách za služebními povinnostmi. V korespondenci mezi bratry o tomto Hermannově úsilí nacházíme zmínky například z března 1626, kdy oznamuje pořízení knih na frankfurtském knižním veletrhu a žádá, aby na titulním listě bylo uvedeno na památku jeho jméno.⁹¹⁾ Pro své nákupy zřejmě využíval nadstandardní vztahy s kolínským tiskařem a nakladatelem Johannem Kinckiem, kterému před jeho cestou do Prahy posílá své doporučení bratru Kasparovi a žádost o vlídné přijetí.⁹²⁾

Hermann Questenberg věnoval první knihy klášteru roku 1612, nejspíš u příležitosti jmenování jeho bratra do opatské funkce.⁹³⁾ Hermann svého bratra i nadále zásoboval knihami pro konvent v průběhu celého jeho opatského

82) Například v dopise zaslaném hned po nástupu do opatského úřadu Servatiu Lai-ruelzovi, žádá o oshovívavost při posuzování plnění povinností mj. vzhledem k nedostatku vhodných knih, a konstatuje, že potřebuje koupit devět breviářů, ale kvůli nedostatku vlastních prostředků žádá o jejich poslán. „*Diurnal, Breviaria omnia diversae editionis, et in rubricis sic discrepantia, ut aut confusiones in Choro dissimulare oporteat, aut quolibet anno breviaria nova coëmere; cui rei profecto Monasteriorum nostrorum facultates non sufficiunt, in qua re, quantos nos, qui stricte ceremoniis antiquissimis, nemo nisi expertus credit. Ut quid (salvo tamen meliori iudicio) Breviaria quae multis iam Saeculis Catholica probavit Ecclesiae, senescentis hoc mundi tempore, in tam peregrinas nobis mutationes transferuntur. Esto sint ad usum Romanae Ecclesiae accommodata, et hactenus nos Romanae Ecclesiae filios nemo negavit; licet diversis quibusdam precationum formulis usos.*“ *Annales Strahovienses*, SK, sign. DJ III 2, fol. 217. Stížnost na stejné téma adresovali i P. Norbertovi do Louky. SK, sign. DJ VI 3, s. 68 (v originále fol. 203).

83) **Kuchařová**, *Premostrátská kolej Norbertinum*, s. 20.

84) SK, sign. FH VII 5.

85) Snad SK, sign. BP III 20.

86) SK, sign. DJ VI 3, s. 64 (v orig.nále fol. 199).

87) SK, sign. AS I 30.

88) SK, sign. BG IV 20.

89) SK, sign. BE V 39.

90) Například věnoval 12 000 zl. na stavbu špitálu v roce 1622. **Straka, C. A.**: *Albrecht z Valdštejna a jeho doba*, Praha 1911, s. XX.

91) NA, fond ŘP Strahov, karton 317, list Hermann Questenberga z 1. 3. 1626. Na frankfurtském veletrhu nakupoval Hermann i v následujícím roce. List Hermana Questenberga z 28. 3. 1627.

92) *Ibid.*, karton 317, list Hermann Questenberga z 28. 3. 1627.

93) *Opera sv. Cypriana* (SK, sign. BE III 24) a *Commentaria In Concordiam Et Historiam Evangelicam Seabastião Barradase* (SK, sign. BC II 27). Do roku 1615 ještě máme další tři Hermanem darované svazky: **Pietro da Bergamo**: *Tabula aurea*, Venezia 1593 (SK, sign. BH II 28), **Suárez, F.**: *Disputationum De Censuris ... Tomus Quintus* (SK, sign. BG IV 8), **S. Bonaventura**: *Opera Tomus quintus* (dnes uložena v univerzitní knihovně v Göttingen, sig. 2 Patr. Lat. 1748/57).

působení.⁹⁴⁾ Kromě dochovaných darů máme z korespondence zmínku o blíže neurčené knize lékaře Josepha DuChesne, kterou pořídil v Řezně roku 1621 a daroval klášteru.⁹⁵⁾ Hermann se angažoval i ve snaze sehnat nedostatkové premonstrátské breviáře. Již roku 1627 oznámil bratrovi, že na frankfurtském veletrhu nebyly žádné breviáře k dostání. Podrobněji můžeme útrapy s nedostatkovými knihami sledovat roku 1631. Cesta na tradiční frankfurtský veletrh byla provázena s obvyklou nadějnou vyhlídkou na to, že se podaří žádané liturgické knihy zajistit. Nakladatel Kinckius dostal příslib, že mu budou přivezeny premonstrátské breviáře z Francie, pokud to ovšem dovolí válečná situace. Na Strahově čekali na příznivou zprávu celé léto, ale teprve v září Kinckius oznámil, že má připraveno 25 exemplářů.⁹⁶⁾

Questenbergův nástupce Kryšpín Fuck navázal na práci svých předchůdců, ale na větší nákupy mu zřejmě již nezbyly peníze. Jediná větší akvizice se datuje hned na začátek působení Kryšpína Fucka a jedná se o soubor knih z daru či pozůstalosti Martina Francka. Celkem 21 svazků zahrnuje materiál od Biblí přes církevní Otce až po současnou literaturu kazatelskou, kde jsou i dva svazky sbírek výroků Erasma Rotterdamského, používané především jako manuál pro tvorbu kázání.

Nejstarší systém signatur

Za opata Questenberga narazila Strahovská knihovna poprvé na palčivý problém, se kterým se bude potýkat až do poloviny 19. století, totiž na nutnost vytvoření vhodného knihovního systému, který by dovolil přehledné zvládnutí jejího knižního bohatství. Zřejmě již od konce 20., ale zcela jistě ve 30. letech 17. století byly na titulní strany a někdy na hřbety strahovských knih vpisovány signatury a také existoval nejspíše psaný, dnes ztracený, katalog.⁹⁷⁾

Nejstarší strahovské signatury jsou tvořeny třemi položkami. Jako první je uveden numerus currens arabskými číslicemi, následuje velké písmeno označující polici a nakonec římská číslice pro zařazení do oddělení. Typická podoba signatury je tedy 12 A IV, což znamená čtvrté oddělení, první police a dvanáctá pozice v regále. Obvykle se signatury vpisovaly na titulní list, máme ovšem doložený vzácný příklad dochování signatury na hřbetě.⁹⁸⁾ Knihy byly podle oborů rozděleny do šesti *classes* v devíti skříních. Každé oddělení bylo ozdobeno kartuší s alegorickou postavou ženy, které představují různé využití knihy v lidské společnosti. Kartuše zhotovil roku 1632 malíř David Altmann.⁹⁹⁾ Pod devíti kartušemi je jen šest různých nadpisů oddělení, protože tři *classes* se opakují. Konkrétně se objevuje:

94) Hermann Questenberg v dalších letech kláštera věnoval výpravný titul **Jerónímo Nadala**, *Adnotationes Et Meditationes In Evangelia*, Antwerpen 1607 (SK, sign. AZ XI 24), dále dva spisy **Leonarda Lessia**, *De perfectionibus moribusque Divinis*, Antwerpen 1620 (SK, sign. BH V 54) a *De iustitia et iure*, Antwerpen 1621 (SK, sign. BI II 9), **Toledo, Francisco**: *Instructio Sacerdotum Ac Poenitentium* (SK, sign. BJ V 60), a konečně konvolut SK, sign. AH XII 18 obsahující **Maiolo, S.**: *Dierum canicularium tomus septimus Mainz 1619* a **Georgius Barthold Pontanus a Braitenberg, G.**: *Bohemia Pia*, Frankfurt 1608.

95) NA, fond ŘP Strahov, karton 316, list Hermanna Questenberga z 13. listopadu 1621. Kniha pravděpodobně byla zahrnuta do švédské válečné kořisti s další lékařskou literaturou.

96) *Ibid.*, list Hermanna Questenberga z 30. března, 27. dubna, 11. května 17. srpna a 30. září 1631.

97) K vývoji podrobně **Neškudla, B.**: *Nejstarší systém signatur Strahovské knihovny*, in: *Melior est aquisito scientiae negotiatione argenti*. Pocta Prof. Ignáci Antonínovi Hrdinovi, O. Praem. k šedesátým narozeninám, Praha 2013, s. 195–204.

98) SK, sign. AD IV 86.

99) V německé bibli, tištěné v Kolíně nad Rýnem roku 1621 (SK, sign. BY III 25), se v poznámce datované 16. května 1632 zmiňuje její dárci a jeho činnost pro klášterní knihovnu. Byl jím malostranský měšťan a malíř David Altmann z Eidenburgu, který zdarma vyzdobil knihovnu „*classes coloribus*“. Okolnosti vzniku kartuší popsal **Pařez, Několik úvah**, s. 116. Podle Pařezova názoru kartuše původně odpovídaly obsahu jednotlivých skříní a později byly přemístěny ze svých původních pozic.

- I. *Classis Scripturistica* (2x),
- II. *Classis Theologica*,
- III. *Classis Canonistica*,
- IV. *Classis Civilistica* (2x),
- V. *Classis Historica et Politica*
- VI. *Classis Philosophica, Medica et Arithmetica*, respektive *Mathematica* (2x)

- 100) SK, sign. BL IX 35.
 101) SK, sign. BA VI 34.
 102) Konkrétně signatura BK VIII 9 nesla starou signaturu 23 I III a signatura BJ X 36 starou signaturu 28 K III.

Nelze ovšem spolehlivě říci, zda těchto šest *classes* odpovídalo původním šesti skupinám signatur v devíti skříní. Je možné, že nadpisy pocházejí až z doby rekonstrukce knihovny na přelomu 17. a 18. století.

Za předpokladu, že systém signatur vznikl společně se zadáním kartuší, můžeme počítat s jeho utvořením v této době, nebo spíše těsně předtím, tedy zřejmě ve druhé polovině 20. let. Naznačují to i některé datace zápisů knih do katalogu uvedené v knihách. Vyjma již uvedeného Meuskönigova daru zapsaného do strahovského katalogu roku 1628,¹⁰⁰⁾ další opěrné body se nacházejí na titulních listech sixtinské bible z roku 1609 („*inscriptus catal. 1630*“)¹⁰¹⁾ a na Schedelově *Liber Chronicarum* datované 1632. Konečně dva díly Plantijnovy Bible z roku 1624 (SK, sign. BY III 22 a 23) jsou zapsány na Strahově k roku 1638 a provenienční záznam s letopočtem i signaturou jsou zapsány zároveň jednou rukou. Poslední dva případy jsou zapsány k roku 1639 a opět se jedná o zápis signatury a provenience zároveň.¹⁰²⁾ Na všech exemplářích je stejnou rukou jako provenienční záznam a signatura uvedeno „*Catalogo inscriptus*“.

Systém šesti *classes* se zřejmě ukázal jako nedostatečný pro široké spektrum literatury v knihovně. Proto byl ještě v polovině 17. století nahrazen novým systémem, který známe z katalogu z roku 1672. Nový systém měl XV *classes*. Roztřídění odpovídá soudobé hierarchii vědních oborů, kde vládly všem věd je teologie. Světské obory uvozuje právo, včetně církevního, dále následuje lékařství, přírodní vědy, filozofie, historie a klasická literatura. Soudobé názvy oddělení se nedochovaly, proto následující přehled obsahuje orientační označení podle dominantních výskyty.

REKONSTRUOVANÝ NEJSTARŠÍ KATALOG

- I Bible, biblické komentáře
- II biblické komentáře, patristé
- III scholastika, patristika (morální teologie, katechismy)
- IV morální teologie, polemiky
- V kazuistika, dogmatika
- VI homiletika
- VII homiletika, církevní právo
- VIII církevní právo
- IX lékařství
- X filozofie
- XI dogmatika
- XII gramatiky, slovníky, antické básnictví a epistolografie

XIII morální teologie, spiritualita, homiletika
 XIV historie
 XV historie

103) SK, sign. BC
 I 29 a 30.

Četné obliterace a změny v signaturách nejstaršího systému vzbuzují dojem, že k větším změnám mohlo dojít i v rámci novějšího systému. Nevíme, zda došlo k reorganizaci ještě před rokem 1648, nebo až po vyloupení knihovny Švédy v roce 1648. Druhá možnost se jeví jako pravděpodobnější, protože zjištěné změny signatur ukazují na přesuny do polic s nižším písmenem i do pozic s nižším numerus currens, jako by se zbylými knihami vyplňovala místa po ztracených exemplářích. Velká ztráta způsobená loupeží si také asi vyžádala celkovou revizi fondu, při níž došlo ke korekcím a přesunům velkých částí fondu. Oporu nalézáme například u dvou výtisků biblických komentářů João da Silveiry,¹⁰³⁾ vydané v letech 1645 respektive 1649 a opatřené Fuckovým supralibros. Knihy nesou staré obliterované signatury 13 H II a 14 H II šestioborového systému a nové signatury 3 E I a 4 E I.

Počet knih ve Strahovské knihovně do roku 1648

Podle dochovaných knih a systému signatur se můžeme pokusit o hrubý odhad počtu svazků. Dosavadním průzkumem jsme zjistili 299 svazků s 386 tituly s nespornou strahovskou proveniencí k roku 1615. Do roku 1648 dosáhl tento počet celkem 445 knižních jednotek s 557 tituly (z toho je 12 rukopisů a 27 prvotisků). Zatímco první údaj je bližší skutečnosti, protože provenience byly vpisovány poměrně svědomitě, druhý údaj je už podhodnocený, protože od nástupu Kaspara Questenberga pozorujeme pokles knih označených strahovskou proveniencí nebo opatským supralibros. Tento pokles nemůžeme vysvětlit nižším počtem akvizic, který je vysoce nepravděpodobný, ale vytvořením systému signatur. Tím se těžiště práce osoby nebo osob pověřených správou knihovny přeneslo na katalogizaci a označování knih náležitou signaturou a staré postupy s označováním knih proveniencí s letopočtem ustoupily do pozadí. Přitom samotná signatura nám nemůže pomoci ve spolehlivém určení přichodu knihy na Strahov.

Starými signaturami je opatřeno přes 1000 svazků. Přibližně 600 z nich nese signatury dvě a několik kusů dokonce tři v důsledku reorganizací a rekatalogizací, zejména té nejrozsáhlejší po roce 1648. Následující výpočty vycházejí z rekonstruované starší verze signaturového systému, kde lze přibližně odhadnout stav knihovny v době kolem švédského vpádu. Systém novější odpovídá situaci až o dvě desetítky let pozdější.

Pro výpočet jsem použil kombinaci dvou metod, z nichž jedna nabízí mírnější a druhá optimističtější odhad. U první jsem využil nejvyšší zjištěné numerus currens pro jednotlivé police. Zde narážíme na jedno úskalí. Počet knih se dá bez obtíží stanovit u vyšších polic, jejichž písmena nebyla nadále používána. U nižších polic do písmena F–H, která byla používána i nadále je hranice starého a nového katalogu obtížně rozeznatelná, takže jsem ji stanovil u nejvyššího čísla před knihou, která přišla na Strahov nepochybně po roce 1648. Výsledný

odhad přinesl počet 1080 svazků, což je minimální předpoklad pro množství knih v době změny katalogizačního systému. V druhé metodě jsem použil aritmetický průměr knih na policích s vyšším písmenem, protože zde nemohlo dojít ke smíšení se starším systémem. Výsledných 17 knih na polici jsem vynásobil celkovým počtem polic, kterých bylo podle nejvyšších písmen v knihovně celkem 87, a výsledkem je počet 1479 knih. Oba postupy nám dávají výchozí rozmezí mezi mírnějším odhadem 1100 a optimističtějším odhadem 1500 knih, které mohly být v knihovně v roce 1648 a které nesly signaturu. Mezi zjištěnými knihami nejsou téměř žádné texty právnické a lékařské, protože ty zřejmě patřily ke švédské kořisti. Není zcela jasné, jak byly v prvním katalogu zařazeny, ale nejspíš byly mezi knihami celého fondu, takže na další výpočty nemají vliv. V areálu konventu byly ovšem i knihy nesignované. Ty mohly být v soukromé opatově kanceláři, případně v soukromých sbírkách členů konventu. Bez signatury byly nejspíš i liturgické knihy v kostele, některé nové akvizice nemusely být signovány vůbec. Proto musíme odhad zvýšit o několik desítek kusů. Dále musíme vzít v úvahu, že maximální čísla signatur, s nimiž jsme počítali v obou metodách, mohla být v některých případech vyšší, protože jejich nosiče jsou ztraceny. Konečný verdikt tedy zní, že v roce 1648 bylo ve Strahovské knihovně přibližně 1500–1800 knih. V tomto stavu knihovnu našly švédské jednotky v květnu 1648.

Strahovská knihovna v době švédské okupace¹⁰⁴⁾

Švédové svým angažmá ve třicetileté válce vstoupili do širokého evropského povědomí jako dobyvatelé, lupiči a násilníci, ale zároveň se díky svým válečným úspěchům na dobu téměř jednoho století stali prvoradou evropskou velmocí. Král Gustav Adolf i královna Kristina si ovšem uvědomovali, že mocenské postavení nespočívá jen v hrubé vojenské síle, ale že úroveň státu má i druhý pilíř v kultuře a vzdělání. Švédové si za válek, které vedli v 17. a 18. století, odnesli nevídané množství válečné kořisti z území Německa, Polska, Čech i Moravy.¹⁰⁵⁾ Již od krále Gustava Adolfa, ale zejména za královny Kristiny, se švédská válečná moc stále více zaměřovala na kořist nejen čistě majetkovou, ale také na kulturní poklady a knihy. Ty byly do kořisti zahrnovány vždy, ale dosud převládala zájem o tyto předměty především jako o hmotný majetek s vysokou tržní cenou. Nyní se ovšem více pozornosti věnovalo i nehmotnému obsahu. Žádný jiný národ nebyl dosud tak systematický a vytvářel jako Švédové, když šlo o získání knih jako válečné kořisti. Motivace švédských armád k loupení knih se postupně měnily, ale od samého začátku měli Švédové jeden významný podnět: kvalitní tištěné knihy byly ve Švédsku žádaným zbožím. Gustav Adolf kladl důraz na získání knih pro obnovenou univerzitu v Uppsale, pro knihovny gymnázií a další vědecké nebo vzdělávací instituce. Královna Kristina naproti tomu vedle doplňování institucionálních knihoven také usilovala o vylepšení své osobní knihovny, ale i za její vlády se rozesílaly ukořistěné knihy do knihoven gymnázií a dalších vzdělávacích institucí v zemi.¹⁰⁶⁾ Významnou roli zde hrála i snaha o oslabení konfesního nepřítele, protože vyprázdňení klášterních

104) Události z doby švédského vpádu na Strahově popisují články **Straka, C. A.:** *Švédové na Strahově a obležení Prahy r. 1648*, Sborník Historického kroužku 18, 1917, 161–170; 19, 1918, 36–51, 97–110; **Kneidl, P.:** *Švédové a Finové na Strahově v roce 1648*, in: Strahovská knihovna 20–21, 1986, s. 167–181.

105) Detailní soupis švédské knižní válečné kořisti provedl **Walde, O.:** *Storhetstidens litterära krigsbyten*. En kulturhistorisk-bibliografisk studie. I–II. Uppsala & Stockholm 1920.

106) **Munkhammar, L.:** *De många och stora bokroven*, in: *Krigsbyte. War-Booty*, Stockholm 2007, s. 89.

knihoven mělo citelně oslabit katolické nepřátele a zejména nejzavilejšího odpůrce protestantů – řád jezuitů. V roce 1634 psal biskup ze Strängnäs Axel Oxenstiernovi a žádal ho o dodání knih do škol s výzvou, aby byly odebrány nepříteli, protože ten je stejně zneužívá při potlačování pravé (rozumí se luteránské) víry.¹⁰⁷⁾

V českých zemích první významná knižní kořist připadla Švédům na Moravě po dobytí Olomouce roku 1642. Shromažďování knih zejména z olomouckých církevních institucí (kapitula, jezuitské koleje, kláštery kapucínů, bernardinů a dominikánů a v neposlední řadě premonstrátského Klášterního Hradiska) začalo následujícího roku. Okupační armáda nebyla nepřitelem nucena ke spěchu, a knihy proto byly odvezeny do Švédska až v listopadu 1646, společně s knižní kořistí z dobytého Mikulova a snad Kroměříže, v celkem 105 bednách.¹⁰⁸⁾ Cenná pražská kořist byla již získána velmi pozdě, podstatnější poklady Švédům přinesla knihovna na Pražském hradě nebo knihovna rožmberská.¹⁰⁹⁾ Útočníky ovšem při přepadu Prahy tlačil čas, protože podle článku XVI. osnabrücké smlouvy bylo stanoveno, že kořist, která nebude odvezena v době uzavření míru, má být vrácena majiteli.¹¹⁰⁾

Strahovská knihovna nejspíš nebyla v první fázi centrem pozornosti švédských útočníků, které zajímaly spíše cennosti a poklady Pražského hradu a malostranských paláců, kde koneckonců narazili i na bohaté knižní sbírky;¹¹¹⁾ jenom rožmberská knihovna měla kolem 8000 svazků.¹¹²⁾ Konečně i z popisu okupace Strahova je zřejmý zájem Švédů o cennosti a peníze. Švédští, přesněji řečeno finští vojáci pod velením plukovníka Caspara Fredrika Knorringa¹¹³⁾ sice klášter důkladně prohledali, ale zpočátku je obsah knihovny nezajímal, vzali si pouze ostatky sv. Norberta a žádali za ně výkupné. Obrat nastal až po několika měsících, kdy se Švédové dozvěděli o pokladu Jindřicha Šlika, ukrytém na Strahově.¹¹⁴⁾ Na klášter tento incident vrhl špatné světlo, protože od té doby Švédové žili v představě, že Strahov ještě nevydal vše a zkoušeli si vynutit informace o dalších možných úkrytech. Mezi formy nátlaku patřily i pokusy násilně přimět řeholníky k přestupu k luteránské víře, jakým byl podrobován například P. Vincenc Makarius Frank, kterého Švédové odvěkli 20. října do žaláře.¹¹⁵⁾ Právě v souvislosti s hledáním šlikovského pokladu se dozvídáme, že „celá naše knihovna, až na několik málo knížek, odváží se do dalekých zemí“.¹¹⁶⁾ Část kořisti proto byla po předběžné katalogizaci odvezena již po Vltavě a Labi v srpnu, zbytek kořisti byl naložen na lodi a odvezen v průběhu listopadu 1648 opět říční cestou.

107) *Ibid.*, s. 85.

108) **Callmer, Ch.:** *Königin Christina, ihre Bibliothekare und ihre Handschriften: Beiträge zur europäischen Bibliotheksgeschichte*, Uppsala 1977, s. 112.

109) Kuriozní osud měla knihovna humanisty Heinricha Rantza, kterou na jeho na zámku Breitenbergu uloupila Valdštejnova vojska roku 1627 a Albrecht z Valdštejna ji daroval roku 1628 nově založenému jezuitskému profesnímu domu u sv. Mikuláše. Po švédském vpádu 1648 se stala součástí švédské kořisti a byla odvezena do Švédska a částečně rozptýlena po německých knihovnách kvůli ztrátám během přesunu. **Walde, O.:** *Bücher- und bibliotheksgeschichtliche Forschungen in ausländischen Bibliotheken*, in: *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen*, XVII, 1930, s. 77.

110) **Callmer, Königin Christina**, s. 128.

111) Pro ilustraci, jakou „hodnotu“ měly knihy pro soldatesku, uveďme příklad augustiniánského kláštera u sv. Tomáše, jehož knihovna údajně obsahovala na 10 000 svazků. Z knihovny měl vybrat vhodné exempláře Königs-marckův polní pastor Johann Klee, ovšem nechal se uplatit šesti stříbrnými lžičkami a zlatým pohárem a spokojil se jen s několika kusy pro vlastní potřebu. **Walde, Storhetstidens**, s. 325.

112) **Veselá, L.:** *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005, s. 120.

113) **Walde, Storhetstidens**, s. 324.

114) Jeho hodnota v různých pramelech kolísá mezi 70 000 a 500 000 říšskými tolary. **Hojda, Z.:** *Boj o Prahu a závěr třicetileté války v Čechách*, Dějiny a současnost 5, 1998, s. 15.

115) Dopis P. Vincence z 20. listopadu. Vězněn byl i podpřevor P. Bruno. **Straka, Švédové na Strahově**, s. 37.

116) *Ibid.*, s. 167. Relace P. Vincence Franka z 5. září.

Vedle šlikovského pokladu klášter přišel o liturgické náčiní. Ztráta knih byla odhadnuta na 20000 zl.¹¹⁷⁾ Podle jiné zprávy knihovna zůstala „téměř prázdná, 19 beden bylo naplněno knihami a odvezeno“.¹¹⁸⁾ Kolik knih a které tituly byly odvezeny není známo, protože žádný soupis se nedochoval a většina strahovské knižní kořisti se dostala do finského města Turku, kde zanikla při požáru města roku 1827. Jestliže odhadneme obsah jedné bedny na průměrně 30–40 knih, můžeme odhadnout velikost švédské kořisti na 600–800 svazků. Dá se předpokládat, že část sbírky byla rozptýlena ztrátami a prodejem během přepravy kořisti¹¹⁹⁾ a mohla se dostat do jiných evropských, především severoněmeckých a skandinávských knihoven.¹²⁰⁾ Naděje na početné nové nálezy je ovšem takřka mizivá, jak naznačuje již výzkum prováděný na konci 18. a v 19. století ve švédských a německých knihovnách Josefem Dobrovským a Bedou Dudíkem.¹²¹⁾

Vzhledem k tomu, že se nám dochovalo přes 400 knih, je jasné, že Švédové postupovali při výběru knih plánovitě, možná podle předem připraveného seznamu či objednávky. Zcela zřetelně je tento záměr vidět na oborech zbylého fondu, kde zcela převažuje literatura teologická, naopak vědecká pojednání jiných oborů a zejména přírodních věd, prakticky nebyla ve strahovském fondu nalezena. Podle pozdější zprávy, kterou nám zprostředkoval strahovský řeholník Košetický, se na výběru knižní kořisti podíleli švédští luteránští kněží.¹²²⁾ Je tedy možné, že právě oni řídili výběr knih, které měly být určeny pro potřeby školské výuky a vědecké práce. Proto zůstala dochována katolická teologická literatura nepotřebná pro švédské luteránské školy.

- 117) „*Bibliothecam nobilissimam, aegre 20 000 fl. comparabilem, Strahovia perdidit.*“ **Straka**, *Švédové na Strahově*, s. 167, dle *Annales Strahovienses* I. 468.
- 118) **Straka**, *Švédové na Strahově*, s. 39 uvádí, že P. Vavřínek Weigl, rektor koleje norbertinské, psal v relaci z 1. prosince, že „knihami z klášterní knihovny odnesenými naplněno bylo od Švédů devatenácte beden a ty že byly odvezeny zároveň s tumbou sv. Norberta, jež zapečetěna byla pečeti klášterními i švédských důstojníků.“ Jak se ukázalo, ostatky zůstaly v Praze a jejich „únos“ byl jen předstíraný s cílem vynutit si výkupné, na které ovšem klášteru nezbyvaly prostředky. Ostatky byly vráceny až v lednu 1649. *Ibid.*, s. 44, 99.
- 119) Švédská kořist je skutečně rozptýlena po celé Evropě. Například zhruba 60 rukopisů cisterciáckého kláštera Eberbach v Nasavsku se nachází v anglických knihovnách. **Buzas, L.**: *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, s. 66.
- 120) Pátrání Otto Waldeho nás zpravuje o knihách se strahovskou proveniencí v severoněmeckých knihovnách. V Hamburku objevil *Regulae iuris tam civilis quam canonici* (Frankfurt, 1570) s poznámkou „*Catalogo inscriptus Liber Monasterij Strahouiensis Pragae*“. Byla mezi knihami, které měla Margareta Brahe a které přišly s Visingöbibliothek do klášterní knihovny ve Växjö. **Walde**, *Bücher- und bibliotheksgeschichtliche Forschungen*, s. 79, p. 4. V Hamburku nalezeny další dvě strahovské knihy s Lohelovým supralibros. V marburské univerzitní knihovně se nachází **Thomas ab Aquino**: *Opera*, Tom. 13–14, 16–17 (Venezia 1593, fol.) s vlastnickým supralibros Jana Lohelia a dalšími přepsanými nebo vyřezanými záznamy a *Elizabethae reginae Angliae edictum* (1591) s *Andreae Philopatri ad idem edictum responsio* (s. 1. 1593). *Ibid.*, s. 80. V univerzitní knihovně v Göttingen jsou další dvě díla s Lohelovým supralibros: **S. Bonaventura**: *Opera* (Mainz 1609, fol.) a Johann Baptista Signio, *De reliquiis et veneratione sanctorum* (Bologna 1610). **Walde**, *Bücher- und bibliotheksgeschichtliche Forschungen*, s. 82, p. 1.
- 121) **Dobrovský, J.**: *Litterarische Nachrichten von einer ... im J. 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Russland*, Praha 1796. **Dudík, B.**: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852.
- 122) „V klášteře Strahovském podivná věc se stala: když po vzetí toho velkého pokladu někteří z predikantův toho švédského nekatolického lidu vejdouce do bibliotheky tu lepší knihy, které se jim líbily, sobě vybírali a pryč odnésti dali, když potom se tu s jedním z učených strahovských kněží počali disputovati a hádati, jeden z těch predikantův, jsouc přemáhán a konfundován, popadl cínový talíř, jej tomu strahovskému s velikým hněvem mezi oči vhodil, a když dáleji jemu zlořečil a hanlivě proti katolickému náboženství mluvil, tu z dopuštění božího padl a náhlou smrtí umřel. Dva z mušketýrův, kteří při nich tu byli, jej vzali, jeden za jednu a druhý za druhou nohu popadše, tak jako nějakou mrchu jej ven z kláštera vytáhli a na place při zdi kostela zakopali.“ **Kneidl**, *Švédové a Finové na Strahově*, s. 170.

Obnova knihovny po třicetileté válce

Po třicetileté válce museli strahovští premonstráti obnovit knižní sbírku kolem jádra, které zbylo po loupeži. Náprava škod po švédském vpádu byla možná až v lednu 1649, kdy klášter opustili poslední ranění, které tam dobyvatelé uložili. Švédové pak vrátili i ostatky sv. Norberta, jejichž zabavením si chtěli vynutit vysoké výkupné, a také klášterní archiv, což s úlevou konstatoval P. Bruno v dopise z 22. ledna.¹²³⁾

Rozbor dochovaných signatur v knihách ukazuje, že jedním z kroků při obnově byla rekatalogizace fondu, pravděpodobně částečně spojená s úpravou knihovního mobiliáře. Díky darům i nákupům se počet svazků poměrně rychle zvětšoval. V polovině února také svitla klášteru naděje na první možnou injekci do fondů vybrakované knihovny. Hrabě Vilém Albrecht z Kolovrat totiž nechal konat pohřební slavnosti svých synů z rodu Strahlendorfů ve Strahovském klášteře (a zároveň u jezuitů v Klementinu) a P. Vavřínek Weigl si od toho sliboval, že by klášter mohl získat Strahlendorfskou knihovnu.¹²⁴⁾ Významné posílení fondu přinesla knižní sbírka Daniela rytíře Freislebena, skutečného dvorního a apelačního rady a tajného sekretáře České dvorské kanceláře, kterou v roce 1665 získal opat Vincenc Makarius Frank (1658–1669) od Danielova bratra Bedřicha za 3000 zlatých.¹²⁵⁾ Bohužel není znám ani počet svazků, ani tituly, neboť katalog, který je zmíněn v kupní smlouvě, je ztracen a samotná smlouva pouze stručně specifikuje její obsah.¹²⁶⁾ Opat Frank také získával nové knihy z aukcí v Kolíně nad Rýnem, Norimberku, Frankfurtu nad Mohanem a Lipsku.¹²⁷⁾ Vymohl také dlužnou částku – úroky z původní Lohelovy knihovní nadace – od malostranské obce, kde byla uložena jistina, ve výši 723 zl., ale samotnou jistinu vyzvedl v celku až jeho nástupce Jeroným Hirnhaim (1670–1679), který ji použil na dokončení knihovního sálu.

Opat Hirnhaim nechal v roce 1671 postavit knihovní (dnešní Teologický) sál, do nějž umístil i původní dřevěný interiér z první poloviny 17. století. V roce 1672 také pořídil první knihovní řád¹²⁸⁾ a nový rukopisný katalog se systémem signatur, který nahradil systém zavedený za Kaspara Questenberga. Přesunutím do nového sálu končí zakladatelské období knihovny započaté Janem Loheliem.

REKONSTRUKCE OBSAHU STRAHOVSKÉ KNIHOVNY PŘED ROKEM 1648

Než přikročíme k přehledu knih, které byly součástí Strahovské knihovny před rokem 1648, je třeba předeslat několik vysvětlujících slov. Především vycházím z knih skutečně dochovaných nebo doložených prameny, výsledný obraz je jen torzovitý, neboť o skladbě ukořistěných knih se můžeme jen dohadovat. Pro přehlednost jsem knihy

123) **Straka**, Švédové na Strahově, s. 98.

124) P. Vavřínek Weigl v dopisu z 15. února. **Straka**, Švédové na Strahově, s. 103. Knihovna nakonec byla věnována jezuitské koleji v Klementinu.

125) **Břeňová, V.**: *Katalogy Strahovské knihovny*, Strahovská knihovna 12–13, 1977–1978, s. 106–107.

126) **Kneidl – Rollová – Preiss**, *Strahovská knihovna*, s. 16.

127) **Křivský**, *Obnova Strahovské knihovny*, s. 112–113.

128) SK, sign. DB IV 49, faksimile **Kneidl, P.** (ed.): *Řád Strahovské knihovny 1672*, Praha 1972; **Pražáková, B.**: *Strahovský knihovní řád z roku 1672*, Strahovská knihovna 5–6, 1971, s. 405–420; **Kneidl, P.**: *Strahovbibliotekets regler 1672*, in: *Mänskligshetsminne. En bibliotekshistorisk antologi* (E. Carlquist – H. Järv edd.), Författarna 2008, s. 350–360.

roztřídil do skupin podle pozdějšího propracovanějšího patnáctioborového dělení s vědomím, že takové dělení není zcela autentické, protože tento systém se používal nejspíš až po roce 1648. Dobové označení oborových skupin se nedochovalo, proto používám vlastní souhrnné označení, které vystihuje obsah většiny zahrnutých knih. Knihy, které mají více signatur nebo naopak žádnou starou signaturu nemají, jsem pro potřeby následujícího přehledu přiřadil k jejich odpovídajícímu oboru. Prioritu má přehlednost, proto skutečná signatura ze 17. století nemusí vždy odpovídat skupině, do které jsem knihu zařadil. Typickým příkladem jsou díla patristů nebo plodné dílo Dionysia Carthusiana, která byla uložena ve více skříních, ale jsou popsána v jediném oddíle. Zájemce o rekonstruovaný katalog odkazují na jeho elektronickou podobu, kterou připravuji pro webové stránky Strahovské knihovny.

Přibližně jedna čtvrtina knih byla vydána v Kolíně nad Rýnem, významný je i podíl frankfurtských a mohučských vydavatelských domů. Vazba na porýnské vydavatele plyne z osobních kontaktů rodiny Questenbergů. Zejména opat Kaspar Questenberg využíval pro nákupy frankfurtské knižní veletrhy, z korespondence víme, že udržoval také nadstandartní vztahy s kolínskou tiskařskou rodinou Kincků. Je velmi pravděpodobné, že pro nákup knih z Frankfurtu používal prostředníky již Jan Lohelius. O zprostředkovatelské úloze Hermanna Questenberga jsme mluvili výše. Snaha o kvalitu nejen obsahovou, ale také tiskovou je patrná z poměrně významného zastoupení knih ze špičkových tiskáren v Antverpách a v Benátkách.

Velmi slabé je zastoupení tisků bohemikálních, kde máme 16 louchkých tisků, především liturgických a řádových textů, čtrnáct produktů pražských tiskáren a jeden z Olomouce. Jediný jazykově český exemplář loheliiovské sbírky je překlad Petrarkova spisu *Knihy dvojce o lékařství proti štěstí a neštěstí*.¹²⁹⁾ Předchozí provenience „MKR“ datovaná 1584 není spolehlivě identifikována a nevíme ani, jak se exemplář dostal roku 1612 do strahovské sbírky. Slabé zastoupení bohemik a pomíjení produkce v českém jazyce konotuje s Loheliiovým odmítáním češtiny, kterou se nenaučil do konce života, což neuniklo pozornosti jeho vrstevníků.¹³⁰⁾ Z Questenbergova období je jediným jazykově českým zástupcem další překlad *O dokonalosti Zákonníj Knihy Čtvery* jezuity Lucy Pinelliho.¹³¹⁾

Liturgická literatura

Armatorium s liturgickými knihami bylo prvořadou součástí každé klášterní knihovny. Liturgické knihy nenesou označení signaturou z doby před rokem 1672, protože nebyly uloženy v hlavním knihovním sálu, ale nejspíš v sakristii blízko kostela. Seznam vytvořený na základě vlastnických záznamů v dochovaných knihách je torzovitý, protože potřeba a spotřeba liturgických knih byla skutečně značná. Knižní trh nedokázal zcela uspokojit strahovskou poptávku po liturgických textech, nestála ani produkce louchké tiskárny. Přímou na Strahově potom

129) Praha, Jan Severýn z Kapí Hory, 1501 (*Knihopis* 7049); SK, sign. DR III 4.

130) Loheliiovu neschopnost komunikace v jazyce velké části svých věřících kritizoval nejen Pavel Stránský, který si posteskl, že Lohelius (stejně jako arcibiskupové Lamberk a Harrach) „neuměli vyslovit ani tři slova“ (P. Stránský ze Zápisků Stránský: *Český stát. Okřik*, Praha 1953, s. 189), ale jako nedostatek to shledal i papežský nuncius Carlo Caraffa krátce před Loheliiovou smrtí, když v relaci z 8. října 1622 konstatuje, že „*Mon. sr. archivescovo è di buona mente e santa intentione, ma oltre a non haver le facultà della lingua, è così oppresso dalla vecchiaia, che non può resistere a tutte le cose...*“ (Kollmann, H. (ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*, I/1, s. 155).

131) Praha, Kašpar Kargesius, 1607 (*Knihopis* K07178), SK, sign. BF V 87.

působil ještě na počátku 17. století opisovač Jan Václav Šícha, který vytvářel iluminované rukopisné liturgické knihy. Z doby před rokem 1648 jsou nepochybně zachovány tři breviáře,¹³²⁾ čtyři ceremoniály,¹³³⁾ jeden misál,¹³⁴⁾ dva pontifikály,¹³⁵⁾ jeden rituál,¹³⁶⁾ po jednom rukopisném graduálu¹³⁷⁾ a antifonáři.¹³⁸⁾ Kromě výše uvedených bylo bez signatury i *Rationale divinorum officiorum* teologa Guillauma Duranda (1230 – 1296)¹³⁹⁾ o původu a symbolickém významu křesťanské liturgie.

I. Bible, biblické komentáře

Bible jako základní křesťanský text měla prvořadě umístění v knihovně a obsadila první skříň. Úvodní signaturu 1 A I nese rukopisná tzv. Bible Šelmerská z doby kolem roku 1440.¹⁴⁰⁾ Z nejstaršího fondu se dochovalo celkem dvanáct svazků s tištěnými texty Bible celé nebo jejích částí. Z toho osm je latinských a čtyři jsou německé překlady. Nejstarší tištěné Bible jsou druhý a třetí díl frobenovské Bible z let 1502 respektive 1504.¹⁴¹⁾ Chronologicky následuje *Biblia cum summariorum apparatu pleno*,¹⁴²⁾ která vychází z benátského vydání Vulgaty z roku 1511 po revizi Alberta de Castello. Největší zastoupení mají přirozeně moderní vydání potridentské sixtinské bible, které se dochovaly hned ve čtyřech exemplářích.¹⁴³⁾ U německých překladů se jedná vždy o edice Dietenbergovské Bible.¹⁴⁴⁾

Důkladné poznání Bible bylo nezbytným předpokladem pro jakékoli teologické studium. V době protireformace se tato znalost stala jedním ze základních stavebních kamenů úspěchu v polemických zápasech s protestanty i jinověrci. Biblické konkordance přinesly možnost rychle se zorientovat v textu Písma sv. a najít potřebný citát nebo pasáž. Ustálenou podobu dal konkordanci Konrád z Halberstadtu, který zmenšil její rozsah tím, že použil jen klíčová slova sentencí a usnadnil orientaci pro uživatele. Tištěnou Konrádovu konkordanci daroval knihovně roku 1595 Jiří Pontanus z Breitenbergu.¹⁴⁵⁾ Zcela moderní podobu konkordance po úpravách Francisca Lucase pořídil Kaspar Questenberg v novém antverpském vydání.¹⁴⁶⁾ Propracovanou verzi analytické konkordance vytvořil anglický kněz George Bullock (kolem 1521–1572), který působil v Antverpách.¹⁴⁷⁾ Položky v jeho konkordanci nejsou omezeny jen na konkrétní místo v Bibli, jak je obvyklé, ale zároveň odkazují na příbuzná slova. Projekt měl sloužit především jako vhodná příručka pro kazatele, kterým měla usnadnit hledání vhodných paralel a přirovnání.

Biblické komentáře a výklady nejsou na první pohled příliš početné. U některých exemplářů se ovšem

- 132) *Breviarium iuxta ritum ... ordinis Praemonstratensis*, Louka 1597, SK, sign. ACh II 5, BP I 70. *Breviarium horarum canonicarum secundum ... rubricam archiepiscopatus Pragensis*, Venezia 1517 (CNCE 35585), SK, sign. ACh IX 43.
- 133) Tři rukopisná *Processionale*, SK, sign. DF IV 38, DF IV 19, DG V 7.
- 134) [Missale]: *In nomine dni Incipit ordo missalis sc dm ritu[is] ordinis Praemonstraten[sis]*, Strassburg 1510 (VD16M 5647), SK, sign. DR III 8.
- 135) *Obsequiale*, Praha 1585, SK, sign. ACh II 20. *Pontificale Romanum*, Venezia 1543, SK, sign. ACh III 15.
- 136) *Agendarium, sive ordo rituum et ceremoniarum ord. Praemonstratensis*, Louka 1595, SK, sign. ACh IX 53.
- 137) SK, sign. DF I 1.
- 138) SK, sign. DF I 5.
- 139) Strahovské vydání: Strasbourg, [Johann Prüss], 1486, SK, sign. DP IV 3.
- 140) SK, sign. DG III 15.
- 141) *Pars secunda*, Basel, 1502 (VD16 B 2581), SK, sign. DL I 4; *Pars tertia*, Basel 1504 (VD16 B 2582), SK, sign. DL I 12.
- 142) Lyon 1524, SK, sign. BX II 194.
- 143) Antwerpen 1605, SK, sign. BY V 8; Mainz 1609 (VD17 39:127637B), SK, sign. BA VI 34; Antwerpen 1624, SK, sign. BY III 22, 23.
- 144) Tři různá vydání: Köln 1590 (VD16 B 2812), SK, sign. BB II 21; Köln 1597 (VD16 B 2832), SK, sign. BY III 16; Köln 1600 (VD16 B 2836), SK, sign. BB I 7.
- 145) Strahovský exemplář: **de Halberstadt, C.: Concordantiae majores**, Basel 1521, (VD16 C 4900). SK, sign. BJ IV 45.
- 146) *Concordantiae biblicorum sacrorum Vulgatae editionis*, Antwerpen 1617. SK, sign. BC I 9.
- 147) První konkordanci vydal 1572 pod titulem *Oeconomia methodica concordantiarum Scripturae Sacrae*, Antwerpen 1572. Strahovský exemplář *Concordantiae Bibliorum*. Frankfurt am Main 1600 (VD16 C 4678), SK, sign. BA I 11.

jedná o jednotlivé díly tvořící torza vícesvazkových edicí, z nichž některé byly nepochybně úplné nebo přinejmenším lépe zastoupené. Exegetická díla sloužila zároveň jako podklad pro meditace a kázání. Vlámský jezuita Cornelius a Lapide (1567–1637) sestavil komentáře ke všem biblickým knihám, výjma knihy Job a Žalmů,¹⁴⁸ aby usnadnil pochopení biblických textů jako opory morálního vývoje a posílení katolické víry podle vzoru církevních Otců. Starozákonní komentáře jsou také převážující látkou v díle španělského teologa Alfonsa Tostada Ribery (kolem 1400–1455)¹⁴⁹ a portugalských jezuitů Francisca de Mendoncy¹⁵⁰ a Benita Pereiry (1535–1610).¹⁵¹ Starozákonní exegetikou se podrobně zabýval všestranně vzdělaný vlámský jezuita Martin del Rio, který zpracoval výklad k příslovím ve Starém i Novém Zákone,¹⁵² nebo španělský jezuita Alfonso de Avendano (+1596).¹⁵³ Zcela mimořádné dílo vytvořil španělský jezuita Juan Bautista Villalpando (1552–1608). Práci na komentářích k Ezechielovi¹⁵⁴ zahájil původně Hieronymo Prado, Villalpando ji dokončil a vydal v Římě (1596–1604). První díl je výkladem k prvním 26 knihám Ezechielovým, ve druhém se popisuje Šalomounův chrám, třetí díl obsahuje důkladný popis starého Jeruzaléma. Zejména popis a představa chrámu, pro jehož rekonstrukci využil své obsáhlé znalosti řecké a římské klasické architektury, se svou nákladností rozchází s představou chrámu navrženého Hospodinem.¹⁵⁵ Francisco Toledo ve svých komentářích¹⁵⁶ v souladu s novou scholastickou metodou pojednává dogmatické otázky učeně, zkoumá každou větu textu, sleduje jejich vztahy a hledá odkazy na patristickou literaturu. Biblické komentáře především jako podklad pro kázání sestavil augustinián Johann Hoffmeister¹⁵⁷ či vlámský duchovní exegeta Cornelius Jansenius (1510–1576).¹⁵⁸ Novozákonní komentáře máme od španělského jezuitu Diega della Stella,¹⁵⁹ vedle toho františkán Antonio Guevara (kolem 1481–1545) se zabýval životem Ježíše Krista.¹⁶⁰ Určitou kuriózou jsou výklady k Evangeliiím byzantského učenice Theofylakta z Ochridu přelomu 11. a 12. století.¹⁶¹

- 148) *Commentaria in pentateuchum Mosis*, Antwerpen 1616, SK, sign. BD III 16. Byl to druhý svazek z řady Corneliových komentářů (první *Commentaria in omnes D. Pauli epistolas*, Antwerpen 1614).
- 149) *Opera omnia*, Venezia 1596. (CNCE 29613), SK, sign. BB II 6.
- 150) *Commentariorum ac Discursuum Morali-um In Regum Libros Tomi Tres*, Köln 1634 (VD17 14:648031V).
- 151) *Primus Tomus Commentariorum et disputationum in Genesim*, Ingolstadt 1590, (VD16 P 1364); SK, sign. BC VIII 14–15.
- 152) *Adagialia sacra Veteris et Novi Testamenti*, Lyon 1612, SK, sign. BA VI 33.
- 153) *Commentaria in Psalmum CXVIII*, Venezia 1587 (CNCE 3502), SK, sign. BA VIII 7.
- 154) *Tomii III Apparatus Vrbis Ac Templi Hierosolymitani Pars I Et II*, Roma 1604. SK, sign. BA I 12. První vydání 1598.
- 155) **Baker, A. R. H. – Biger, G.:** *Ideology and Landscape in Historical Perspective: Essays on the Meanings of Some Places in the Past*, Cambridge 2006, s. 57.
- 156) Na Strahově komentáře k listům sv. Pavla a k Evangeliiu sv. Lukáše a sv. Jana, pořízené za Jana Lohelia. *Commentarii In ... Evangelium secundum Lucam*, Paris 1600 (Adams T777), SK, sign. BC II 15. *In Epistolas B. Pauli Apostoli Ad Romanos Commentarii Et Annotationes*. Mainz 1603 (VD17 1:052133E), SK, sign. BA VI 28. První vydání Roma 1602. *In sacrosanctum Ioannis evangelium commentarii*, Köln 1599 (VD16 B 4938), SK, sign. BC IV 8.
- 157) Ve strahovském fondu *Commentaria in Marcum et Lucam Evangelistas*, Köln 1572 (VD16 B 4908); SK, sign. BC IX 27.
- 158) *Commentariorum in suam concordiam ac totam historiam evangelicam partes IIII*. Lyon 1586, SK, sign. BB III 11.
- 159) *In ... Evangelium secundum Lucam enarrationum tomus I*. Antwerpen 1593, SK, sign. BC II 37.
- 160) Z jeho historického díla máme na Strahově dvoudílnou *Mons Calvariae*. Strahovský exemplář Köln 1607, (VD17 12:102972C), SK, sign. BV VI 59/1. První dochované vydání obou kompletních dílů Salamanca 1542, první vydání prvního dílu snad již 1529. Druhý díl *Montis Calvariae Pars Altera*, Köln 1607 (VD17 12:102974T), SK, sign. BV VI 59/2.
- 161) *In quatuor evangelia enarrationes*, Basel 1525 (VD16 B 4600). SK, sign. BE V 13/2.

II. Patristika

Patristická literatura patřila vedle biblických textů k základní výbavě středověkých a raně novověkých knihoven, klášterní nevyjímaje. Zájem o patristické spisy se v katolické církvi obnovil v potridentském období. Svým původem v raných dobách církve nabízely čistý obraz církevního života, ale byly také svědky pronásledování mladé církve a utváření ortodoxního dogmatu a musely se vyrovnat s útoky jinověrců i představitelů kacírských proudů. Proto mají cenný apologetický potenciál pro polemické prostředí protireformace.

Patristické knihy máme doloženy již v původním rukopisném fondu strahovské sbírky. Nové akvizice nejspíš doplňovaly a nahrazovaly patristická díla rukopisná. Několik svazků zakoupil nejspíš v letech 1599–1600 Jan Lohelius. Podstatná část patristické sbírky ovšem na Strahov přišla jako dary či z pozůstalostí (nejvíce přispěl Jiří Pontanus z Breitenbergu se sedmi svazky). Doplnění děl církevních Otců pokračovalo i v dalších letech za Loheliových nástupců (za Kaspara Questenberga byla zakoupena Jeronýmova *Opera*), přispěli i příbuzní opatů (Hermann Questenberg a Martin Frank).

Nejpočetnější zastoupení (12 titulů) vykazuje sv. Augustin jako přední církevní autorita středověkého myšlení a teologie, ale také jako duchovní praotec premonstrátského řádu, jenž řeholní pravidla převzal právě od sv. Augustina. Rozsahem následuje souborné dílo sv. Jeronýma v pěti svazcích (k tomu jeden rukopis), čtyři svazky děl sv. Cypriána a tři svazky Jana Zlatoústého. Dalších 18 církevních Otců není zastoupeno více než dvěma díly.

Mezi patristickou literaturou se objevují i texty významných středověkých autorit. V čele seznamu stojí sedm svazků Bernarda z Clairvaux, včetně souborného díla¹⁶²⁾ i výběrů kázání či rozjímání v latině¹⁶³⁾ i v německých překladech.¹⁶⁴⁾ Akvizice Bernardových spisů jsou rovnoměrně rozloženy po celém sledovaném období. Soubor kázání *Opus preclarum ... complectens sermones de tempore, de sanctis, et super cantica canticorum*¹⁶⁵⁾ patří do nejstarší vrstvy knihovny a je opatřen přípisem, dokládajícím nákup knihy opatem Janem Loheliem. Ostatní knihy Bernarda z Clairvaux ovšem pocházejí z darů různých donátorů.

III. Scholastika

Scholastická díla jsou ve fondu před rokem 1648 překvapivě málo zastoupena. Přitom scholastika byla stále v teologii základní vědeckou metodou a zejména Tomáš Akvinský si udržoval postavení prvotřídní autority pro teologická studia. Dá se předpokládat, že některá scholastická díla byla i součástí původní rukopisné sbírky. Moderní tištěná produkce zřejmě byla, stejně jako u patristických děl, pro klášter jen stěží dostupná a pokud se na Strahov dostala, zřejmě byla zahrnuta do válečné kořisti.¹⁶⁶⁾

Data zápisu knih do fondu převažují z konce první dekády 17. století, takže scholastická literatura byla ve větší míře pořizována do fondu zřejmě až po doplnění sbírky patristic-

162) *Opera Omnia*, Paris 1602, SK, sign. BC I 19. *Flores operum*, Lyon 1579, SK, sign. BE X 15.

163) *Sermones de tempore et de sanctis et de diversis*, [Speyer : Peter Drach der Mittlere, 1481 31. VIII. – 1482]; SK, sign. DP IV 1; Basel, Nikolaus Kessler, 1495, SK, sign. DN II 3. *Enchiridion vere aureum*, Köln 1578, SK, sign. BE X 53/1.

164) *Sententiae Morales ...: Das ist: Geistliche, kurtzverfasste Sprüche und Sententz*, Louka 1596 (VD16 B 1924), SK, sign. BE IX 66.

165) Paris 1517 (Adams B727); SK, sign. BF II 31.

166) Podle nálezů O. Waldeho se v göttingenské univerzitní knihovně nachází jeden svazek ze souborného díla sv. Bonaventury, které s největší pravděpodobností bylo zakoupeno celé, a v Hamburku nalezl dva svazky díla Tomáše Akvinského.

kých autorů. Jan Lohelius měl evidentně osobní zájem na těchto akvizicích, protože všechny nově zakoupené svazky z tohoto období nesou jeho supralibros. Narozdíl od patristických spisů knihy scholastiků pocházejí z přímých nákupů. Za opata Questenberga se zřejmě zájem přesunul směrem k modernější literatuře, protože s výjimkou Akvinského *Catena aurea* nejsou doloženy jiné akvizice scholastické literatury.

Obsahově zahrnují dochované spisy přinejmenším výběrově významné představitele scholastiky. Ranou scholastiku clunyjského období představuje jediné soubor drobných spisů Fulberta ze Chartres († 1028).¹⁶⁷ Nápadná je přítomnost pouze tří menších děl Tomáše Akvinského, od něhož máme soubor komentářů k evangeliím *Catena aurea*,¹⁶⁸ sbírky drobných děl *Opuscula sancti Thomae*¹⁶⁹ a druhou část *Summy*. Předchůdce *Doctora Angelica*, Albert Veliký, má ještě horší bilanci v jediném *Paradisus animae*,¹⁷¹ který je ovšem dominikánskému učenci připisován pravděpodobně mylně. Opomíjení Akvinatových spisů strahovskými opaty můžeme téměř s jistotou vyloučit. Slabší zastoupení původních spisů nahrazovala díla moderní scholastiky, zejména z dílen španělských jezuitských teologů.¹⁷²

Benediktinskou scholastiku zastupuje Anselm z Canterbury rukopisem, který obsahuje sbírku meditací a jedno z jeho stěžejních děl, *Proslogion*, kde vystoupil s ontologickým důkazem existence Boha.¹⁷³ Na jeho argumentaci a pojetí Boha navázal františkán sv. Bonaventura. V univerzitní knihovně v Göttingen je uchován pátý díl ze souborného vydání jeho díla, obsahující komentáře třetí a čtvrté knihy sentencí Petra Lombarda, stěžejního vědeckého díla sv. Bonaventury.¹⁷⁴ Svazek je opatřen Loheliovým supralibros a dle porovnání rukopisu vlastnického záznamu byl zapsán roku 1612. Vzhledem k tomu, že se jednalo o čerstvou edici, kterou nechal Lohelius opatřit vazbou s vlastní značkou, považuji za jisté, že se nejednalo o soliterní nákup, ale že byly pořízeny nejen první a druhá kniha sentencí, ale i další svazky celkově sedmisvazkové edice. Ve stejné době totiž Lohelius nechal pořídit kompletní čtyřsvazkové benátské vydání středověké encyklopedie *Speculum maius* Vincentia z Beauvais.¹⁷⁵ Sbírkou profilové scholastické literatury uzavírá *Elucidarium* Honoria z Autunu,¹⁷⁶ pocházející z odkazu Joachima Hynconia.

Jezuitská druhá scholastika i pod vlivem humanistického zájmu o původní texty přistupovala k tradičním autoritám novým způsobem, kriticky a s hlubším zejména filologickým rozbořením.¹⁷⁷ Na prvním místě jmenujme předního jezuitského teologa Francisca Suáreze (1548–1617), nazývaného *Doctor Eximius*. Jeho metafyzické dílo, postavené na hluboké znalosti Bible, svatých Otců

167) *Opera varia*, Paris 1608, SK, sign. BE IX 35 / 1.

168) SK, sign. BI IV 21.

169) Venezia 1508, (CNCE35580), SK, sign. DP VI 21/1. Jedná se o druhé vydání, první vydání Venezia 1490 (HC 1541; ISTC it00258000) přišlo na Strahov až v 70. letech 18. století (SK, sign. DQ III 18).

170) SK, sign. BD IV 33.

171) Köln 1578 (VD16 ZV 309), SK, sign. BE X 53/2.

172) Vyjma komentářů jezuitů Francisca Toleda a Francisca Suáreze: **Pietro da Bergamo O.S.D.**: *Tabula aurea in omnia divi Thomae Aquinatis ... opera*. Venezia 1593 (CNCE neuvádí), SK, sign. BH II 28. **Berardo Bongiovanni**: *Epitome in universam sacrosanctae Theologiae D. Thomae Aquinatis Summam*, Lyon 1579 (Adams A2424), SK, sign. BG VI 163. **Lodovico Carbone de Costacciaro**: *Compendium absolutissimum totius summae theologiae D. Thomae Aquinatis*, Köln 1620 (VD17 12:121634C), SK, sign. BH V 53.

173) SK, sig. DF III 2. Vedle starého rukopisu se dochovala prvotisková *Opera*, obsahující mj. i jeho druhé klíčové dílo *Metalogicon*. (Nürnberg, Kaspar Hochfeder, 1491, HC 1134, ISTC ia00759000), SK, sign. DP IV 14.

174) *Operum Tomus quintus* (dnes uložena v univerzitní knihovně v Göttingen, sig. 2 Patr. Lat. 1748/57).

175) Venezia 1591 (CNCE31883), SK, sign. BK IV 19–21 (zapsané k roku 1610) a čtvrtý díl sign. BI IV 12, pořízený až 1612.

176) *Elucidarius dialogicus theologiae tripartitus* (ed.: Agricola, Rudolf d. J.). Wien 1515 (VD16 H 4767), SK, sign. DQ IV 4/5.

177) **Sousedík, S.**: *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 63–64.

i protestantských autorů, se stalo v následujících deseti letech základním metodickým konceptem pro katolickou i protestantskou filozofii. Podle něho se nový jezuitský scholastický směr nazývá suarezianismus. Jan Lohelius doplňoval Suárezova díla postupně v průběhu celého svého opatského působení a všechny také opatřil svým supralibros. Do strahovské sbírky zahrnul jeho zcela vyčerpávající komentáře k Tomáši Akvinskému,¹⁷⁸⁾ dále významné a ve své době rozšířené *Opus de virtute et statu religionis*,¹⁷⁹⁾ kde mimo jiné v kapitole De religione Societatis jesu in particulari přednesl první skutečně vědeckou obhajobu jezuitského řádu, a klasické dílo církevního práva *De censuris*.¹⁸⁰⁾

V oddělení scholastiky byla zařazena i některá díla, která se týkala církevního dogmatu, například zpovědní příručka Jerónima Llamase¹⁸¹⁾ nebo asi nejvýznamnější dílo vlámského jezuitu Leonharda Lessia (1554–1623) *De iustitia et jure*.¹⁸²⁾ Není to dílo čistě církevněprávní, ale týká se problematiky práva zejména v obchodní sféře a patří mezi průkopnická díla nového katolického učení v době rodícího se kapitalismu.

IV. Polemiky

Vyhrocená doba reformace a protireformace byla zlatým věkem polemické tvorby z obou stran konfesijní barikády. Polemické texty měly za cíl jednak vyhledat a zasáhnout slabá místa v teorii i praxi konfesijního nepřítele a zároveň posílit vlastní pozice. Knihovna strahovského kláštera samozřejmě stavěla na titulech stoupenců katolicismu, přestože knihy názorových odpůrců mohly být zahrnuty také, ovšem spíše pro opatrné studium názorů nepřítele.

Mezi jezuitickými autory vyniká především přítel a pokračovatel Petra Canisia a horlivý diskutér Franciscus De Coster (1532–1619), doktor filosofie a teologie v Kolíně nad Rýnem (mezi jeho žáky zde byl i Justus Lipsius). Vášnivá horlivost v konfesijních sporech mu vynesla přívlastek „kladivo na heretiky“. Nejvýznamnější je hned jeho první polemický spis *Enchiridion controversiarum praeipuarum nostri temporis de Religione*.¹⁸³⁾ Opat Questenberg pořídil na počátku svého působení polemické spisy zpovědníka císaře Ferdinanda II. Martina Becana (1564 – 1624). Najdeme mezi nimi kontroverzní vydání *Controversia Anglicana de potestate regis et pontificis contra Lancellotum Andream*,¹⁸⁴⁾ která byla 3. ledna 1613 umístěna na Index *donec corrigatur* kvůli tezím proti papežské autoritě. *Controversia* byla opravena a vydána 1613 s dedikací papeži Pavlu V.¹⁸⁵⁾ Sbírkou Becanových polemik doplňoval výtah z *Manuale controversiarum*¹⁸⁶⁾ z majetku brtnického faráře Jindřicha Aloise Hrbolia. Je to jedna z mála knih nejstaršího strahovského fondu tištěná v Praze. Velmi rozšířený a často vydávaný a překládaný byl také krátký polemický a apo-

- 178) SK, sign. BG IV 6, BG IV 7.
- 179) Venezie 1609, SK, sign. BG IV 9. První vydání Coimbra 1608.
- 180) SK, sign. BCh III 14, BG IV 8.
- 181) *Summa Ecclesiastica: sive Instructio Confessariorum et Poenitentium Absolutissima*, Mainz 1605 (VD17 12:1064 39V); SK, sign. BK VIII 9/1.
- 182) Antwerpen 1621, SK, sign. BI II 9. První vydání Leuven 1605.
- 183) Köln 1593 (VD16 ZV 3932), SK, sign. BJ X 45 (první vydání Köln 1585).
- 184) Mainz 1612 (VD17 12:1079 41X); SK, sign. BCh IX 24/1.
- 185) Opravené vydání je ve Strahovském fondu také, je součástí konvolutu Becanových děl (konkrétně BCh VIII 1/8), který na Strahov přišel později, pravděpodobně z Jihlavy. V konvolutu s *Controversiis* jsou ještě další dvě polemická díla. *Examen Concordiae Anglicanae. De Primatu Ecclesiae Regio*. Mainz 1613 (VD17 12:108006Q), SK, sign. BCh IX 24/2 (první vydání); *Tractatus Scholasticus De Libero Arbitrio*, Mainz 1613 (VD17 12:106943H), SK, sign. BCh IX 24/3.
- 186) *Compendium manualis controversiarum*, Praha, Pavel Sessius, 1623, SK, sign. BCh IX 54. První vydání *Manuale Controversiarum*, Mainz 1623. Věnováno císaři Ferdinandu II. Polemika zejména proti kalvinistům (učení o predestinaci, svobodné vůli, eucharistii a neomylnosti církve). Dosáhlo přes 20 vydání v různých evropských zemích. Poslední vydání Wien, Metternich 1696. Považováno za jeho nejlepší polemický spis a nejužitečnější pro katolickou církev.

logetický spis Leonharda Lessia *Quae fides et religio sit capessenda*,¹⁸⁷⁾ přestože jeho teologické dílo vedlo v některých bodech k obvinění ze semipelagianismu. Na vídeňském dvoře působil také vzdělaný polský teolog a kardinál, humanista Stanislaus Hosius (1504–1579). Jako odpůrce reformace sepsal polemické dílo *Confessio fidei catholicae christianae*, jehož část vyšla v Krakově 1553 a zbytek v Mohuči 1557. Předložil přehled katolických doktrín v protikladu s doktrínami protestantskými a doložil na příkladech z Bible a patristů, že jediné katolické učení je identické s křesťanstvím. Ještě za jeho života se objevilo 30 vydání a překlad do 10 jazyků.¹⁸⁸⁾ Mezi polemické texty lze zařadit i apologii učence Johanna Nöpela (1548–1605) *Confessio Ambrosiana*.¹⁸⁹⁾

Spory s postupujícím luteránstvím v Alasce vedl augustinián Johann Hoffmeister.¹⁹⁰⁾ Polemiku s luterány vedl i Johann Hasenberg, původem z Čech.¹⁹¹⁾ Z francouzského prostředí pochází tvrdá polemika François Vérona (kolem 1575–1625). Véron ve svém profilovém spisu *Methodus Veroniana* požadoval, aby protestanti všechny své teze doložili na textech z Bible, kterou považovali za jediný základ svého učení.¹⁹²⁾

Výjimečný případ humanistické polemiky představuje obrana křesťanství proti islámu a židovství *De Christiana religione*¹⁹³⁾ italského kněze, humanisty a filosofa Marsilia Ficina (1433–1499). Ve svém pojetí teologie zůstal Ficino věrný svým platónským kořenům. Chtěl dokázat, že křesťanství je přirozené a rozumné náboženství, které je možné přijmout i z filosofického pohledu.

Mezi polemikami je i skupina textů mariánské literatury. Jeden z mála jistě datovaných exemplářů strahovské knihovny z doby před Loheliovým nástupem je obhajoba katolické mariologie proti protestantismu¹⁹⁴⁾ *De Maria Virgine Incomparabili et Dei Genitrice Sacrosancta Libri Quinque* (1577)¹⁹⁵⁾ nizozemského jezuity Petra Canisia (1521–1597). Obrana neposkrvněného početí proti jakýmkoli

- 187) Köln 1615 (VD17 23:281543T – pro vydání 1612), SK, sign. BCh X 57/1. První vydání Antwerpen 1609.
- 188) Strahovský exemplář *Confession das ist Bekantnuss des allgemeinen ... Glaubens*, Dillingen 1572, SK, sign. BG IV 20.
- 189) Köln 1580 (VD16 A 2185), SK, sign. BE VIII 50.
- 190) Mezi lohelovskými akvizicemi kritický rozbor augsburské konfese *Judicium de articulis Augustanae confessionis : das ist was zu halten sey von den Articlen der Glaubensconfession*. Konstanz 1597 (VD16 ZV 3809), SK, sign. BCh V 131. První německé vydání. Latinsky poprvé Mainz 1559.
- 191) *Epistola, Martino Luderio et ... Catharinae a Bhor ... scripta*. Leipzig 1528 (VD16 H 712), sig. DQ IV 4/6. **Laube, Adolf – Weiss, Ulman:** *Flugschriften gegen die Reformation (1525–1530)*. Sv. 2, Berlin 2000, s. 802.
- 192) Köln 1628 (VD17 12:108219E), SK, sign. BCh X 57/2.
- 193) První vydání italsky (Firenze, Nicolaus Laurentii 1474/1475, HCR 7071). Strahovský exemplář: Venezia, Otinus de Luna, 1500 (HC 7070); SK, sign. DQ IV 4/4. Jedná se o druhé latinské vydání (první Firenze, Nicolaus Lautentii, 1476, HCR 7069).
- 194) **Scheeben, M. J.:** *Handbuch der katholischen Dogmatic*, sv. III, Freiburg im Breisgau 1882, s. 478.
- 195) Ingolstadt 1577 (VD16 C 710), SK, sign. BH IV 25. První vydání. Knihu si objednal papež Pius V., aby nabídl skutečnou prezentaci katolického mariánského učení bible, raných křesťanů, církevních otců a současné teologie. Canisius vysvětluje a dokumentuje církevní učení v průběhu věků vzhledem k osobnosti a povaze Panny Marie, její čistoty a mládí Mary (Liber I.). Sleduje historické dokumenty o neposkrvněném panenství Mariiné a jejím osvobození od hříchu (Liber II). Vysvětluje dogma Matky Boží, Bohorodičky, s četnými citáty z děl církevních otců po koncilu efeském a dokazuje, že učení Církve se nezměnilo (Liber III). Odpovídá na argumenty Sola Scriptura protestantů důkladnou analýzou biblických základů mariologie (Liber IV). V V. knize vysvětluje katolický pohled na Nanebevzetí jako živoucí víru po staletím podporovanou většinou předních církevních autorů. Mimoto hájí mariánský kult v rámci katolické církve. Z dnešního pohledu Canisius se mýlil v interpretaci některých svých pramenů, ale přesto jeho věcná analýza původních pramenů představuje jeden z největších úspěchů teologie 16. století. **Stegmüller, O.:** *Petrus Canisius*, in: *Lexikon der Marienkunde*, Bd. 1, Regensburg 1967, s. 1052–1054.

námitkám je ústředním motivem *Mariale Bernardina de Busti*.¹⁹⁶⁾ Busti využil nominalistické pojetí absolutní boží moci, aby dokázal schopnost Boha ochránit Pannu Marii od prvotního hříchu.¹⁹⁷⁾ Mariánské téma zpracoval i Anselm z Canterbury,¹⁹⁸⁾ rouenský kanovník Richardus de Sancto Laurentio († cca 1250)¹⁹⁹⁾ či polský dominikán Abraham Bzowski (1567–1637).²⁰⁰⁾

V. Katechetika, kazuistika, dogmatika

Pro potřeby výuky laiků a výchovy kněžského dorostu se jako pomůcky používaly katechismy. V našem souboru se dochovaly čtyři katechismy, jejichž autory jsou opět převážně jezuité: *Catechismus Romanus*, dochovaný ve dvou exemplářích,²⁰¹⁾ velmi rozšířený katechismus Roberta Bellarmina (1542–1621)²⁰²⁾ a Canisiův zásadní souhrn katolické věrouky *Opus catechisticum*.²⁰³⁾ Z německého prostředí pocházejí katechetické a dogmatické příručky Konrada Klingeho (1483/84–1556)²⁰⁴⁾ a výklad dominikánského reformátora Johanna Nidera (kolem 1380–1438), mimo jiné účastníka jednání s husity po bitvě u Lipan.²⁰⁵⁾

Další skupinu tvoří příručky, které se přímo vztahují k výkonu kněžské praxe, především pro správné postupy v kněžském povolání, zejména v případě zpovědi nebo posledního pomazání. K roku 1594 jsou na Strahově zapsána dvě dílka španělského jezuitu Juan-Alphonsa de Polanco (1517–1576), druha a tajemníka Ignáce z Loyoly, i jeho nástupců Diego Laíneze a Francisca Borgii. Za jeho života vyšly tiskem dvě zásadní latinsky psané příručky určené kněžím pro jejich každodenní praxi. Jejich význam podtrhují brzké překlady obou děl do národních jazyků, včetně češtiny. Jedná se o stručné nařízení pro zpovědníky *Breve directorium ad confessarii et confitentis*²⁰⁶⁾ a *Methodus Ad Eos Adiuvandos, Qui Moriuntur*,²⁰⁷⁾ latinsky sepsaná příručka určená farářům a kněžím pomáhajícím svým věřícím odejít z tohoto světa (poprvé vyšla roku 1575).²⁰⁸⁾ Obě díla jsou součástí konvolutů, z nichž některé přívazky jsou

- 196) Strassburg 1502 (VD16 B 1911), SK, sign. BK IV 1/1.
- 197) Ellington, D. S.: *From sacred body to angelic soul: understanding Mary in late medieval and early modern Europe*, CUA Press 2001, s. 59.
- 198) *Liber excellentia Beatissimae V. Mariae*, Douai 1605, SK, sign. BE X 72.
- 199) *De laudibus beatae Mariae Virginis = Mariale*. Strassbourg : Martin Flach 1493, SK, sign. DN V 18; první vydání 1473.
- 200) Na Strahově z doby opata Questenberga *Concionum sacramentum* IV. *Continens Thesaurum laudum ... Deiparae super canticum Salve Regina*. Köln 1615 (VD17 547:689216Y), SK, sign. BP V 18.
- 201) Antwerpen 1619, SK, sign. BC III 86, BE VIII 52.
- 202) *Christianae Doctrinae Copiosa Explicatio*, Köln 1609 (VD17 12:122851H), SK, sign. BJ X 12. První vzdání italsky Roma 1603. Bellarminův katechismus byla jedna z nejpřekládanějších a nejčastěji vydávaných knih své doby (včetně překladů do gaelštiny (1618), řečtiny (1637) nebo arabštiny (1627).
- 203) Petr Canisius vydal svůj první katechismus na popud císaře Ferdinanda I. v roce 1554 pod titulem *Summa doctrinae christianae . . . in usum Christianae pueritiae* (Wien, 1554). Toto kompendium sám postupně doplňoval a doplněním Canisiovy Summy prací jezuitů Jana Busaea a Johanna Hasia vznikla edice *Opus catechisticum: Sive Summa Doctrinae Christianae* vznikla (1557). Strahovský exemplář Köln 1607 (VD17 23:628853L), SK, sign. BI III 6.
- 204) *Catechismus catholicus*, Köln 1570 (VD16 K 1309), SK, sign. BK VIII 10. Druhé vydání, první vydání Köln 1562.
- 205) *Praeceptorium, sive orthodoxa et accurata decalogi explicatio*, Douai 1611, SK, sign. BD II 77. Jenom prvotiskových vydání je 17. Práce má široký záběr, zabývá se mimo jiné i problematikou čarodějnictví.
- 206) Editio princeps z roku 1560; toto vydání se nachází i ve Strahovské knihovně (Wien 1560; VD16 ZV 26697), SK, sign. BJ X 7/2.
- 207) Liège 1587, SK, sign. BC X 53 / 4. Spis byl vydáván jak samostatně, tak jako přitisk k autorovu *Breve directorium*, případně jako přitisk nebo dodatek k literatuře podobného typu jiných autorů.
- 208) K českému překladu *Methodus* a k dějinám příruček pro faráře jak vypravit umírajícího na cestu poslední: Kašparová, J.: *Dílo španělského jezuitu Juana Alfonse de Polanco v českém překladu z roku 1639*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004. Lidé okolo knih (autor – tvůrce – recipient). Sborník z 13. odborné konference Olomouc, 23.–24. listopadu 2004, Brno: Sdružení knihoven ČR – Vědecká knihovna v Olomouci, 2005, s. 109–118.

velmi čerstvě vzhledem k zápisu knihy do strahovského fondu. Přestože na vazbě chybí Loheliovo supralibros, běžné u nových převazeb, je možné, že zejména *Breve directorium* bylo již ve strahovském fondu před Loheliovým nástupem. Široké uplatnění ve školách i v církevní praxi měly příručky pastorální teologie *Enchiridion, sive Manuale confessoriorum ac Poenitentium*²⁰⁹⁾ španělského morálního teologa a kanonisty Martina de Azpilcueta (1491–1586) zvaného *Doctor Navarrus*. V nejstarší vrstvě knihovny je i *Compendium* děl Martina de Azpilcueta,²¹⁰⁾ které sestavil jeho žák Pietro Alagona. Významné místo jezuitského učení ve strahovském fondu ovšem podtrhují celkem čtyři dochované exempláře příručky pro výuku kněží a kněžskou praxi Francisca de Toledo.²¹¹⁾ Další rozšířenou příručkou byl *Modus confitendi* Andrease de Escobara (1367–1437).²¹²⁾ S 89 doloženými vydáními do roku 1500 se řadí do třetí desítky titulů podle počtu edicí, s tím, že častěji vydávanými knihami jsou převážně pilíře knižního trhu, jako Bible, breviáře, Ciceronovy či Vergiliovy spisy či *Legenda Aurea* Jakuba de Voragine.²¹³⁾ Dále uvedme příručku pro novicmistry karmelitána Juana de Jesu Maria,²¹⁴⁾ konvolut tří *Examen Ordinandorum*²¹⁵⁾ a *Elementa Ad S. Confessiones* polského jezuitu Mikolaje Moścického²¹⁶⁾ a konečně příručku kardinála Carla Borromea (1538–1584).²¹⁷⁾ K naučným titulům ještě můžeme přiřadit pojednání Feliciany Niguardy *Enchiridion de censuris, irregularitate et privilegiatis*.²¹⁸⁾

Přehledné uspořádání morálních témat pro potřeby kazuistiky vycházelo v kompendiích *Casus conscientiae*, která zpravidla sloužila jako příručky pro zpovědníky. V nejstarším fondu je několik různých tištěných kazuistických příruček. Jednu z významných sestavil italský humanista františkán Angelo Carletti di Chivasso (1411–1495). *Summa angelica de casibus conscientiae* poprvé vyšla 1476, do roku 1520 se dočkala 31 vydání.²¹⁹⁾ Summa je rozdělena do 659 článků v abecedním pořádku a představuje ucelený slovník morální teologie, který slouží jako průvodce v otázkách svědomí a přístupů k víře.²²⁰⁾ Jiný italský františkán Baptista Tromvala de Salis († po 1494) dokončil roku 1483 příručku *Summa Casuum conscientiae (Baptistiana)*, která se dočkala ně-

- 209) První vydání 1553 španělsky, latinsky Roma 1568. Strahovské exempláře SK, sign. BL IX 2 (Antwerpen 1589) a BK V 3 (Mainz 1601).
- 210) *Compendium manualis Navarri*, Köln 1592 (VD16 ZV 16911). SK, sign. BJ X 7/1. Exemplář s přivázaným *Breve Directorium* Juana Alphonsa de Polanco s vročením 1594, pravděpodobně patří do nejstaršího fondu.
- 211) Loheliovým supralibros je opatřena příručka, zakoupená čerstvě po vydání *Summae De Instructione Sacerdotum*, Lyon 1601, SK, sign. BL IX 3 (celkem 46 vydání, první vydání Lyon 1599). Další exemplář summy přišel ještě za Lohelia roku 1611 (Köln 1609; VD17 12:107075Y, SK, sign. BI VI 44). Přepřacované *Instructio sacerdotum* daroval roku 1623 Hermann Questenberg (Köln 1621, SK, sign. BJ V 60). V roce 1628 na Strahov přišlo pozdější vydání *Instructio sacerdotum* (Köln 1612; VD17 12:107061M; SK, sign. BJ X 17/1), původně v majetku Jaroslava Bořity z Martinic.
- 212) Strahovský exemplář: Lübeck, Matthäus Brandis, 1485, SK, sign. DQ V 4/2.
- 213) **Milway, M.:** *Forgotten Best-Sellers from the Dawn of the Reformation*, in: Continuity and change: the harvest of late medieval and Reformation history: essays presented to Heiko A. Oberman on his 70th birthday (Bast, R. J. – Oberman, H. A. edd.), s. 141.
- 214) **Juan de Jesu Maria:** *Instructio magistri novitiorum*, Köln 1613 (VD17 12:101911B), SK, sign. BT X 25.
- 215) SK, sign. BL XI 31.
- 216) Köln 1610 (VD17 12:106482Z), SK, sign. BJ X 17/2.
- 217) *Evangeliorum per universum annum explicationum ratio*, Köln 1588 (VD16 B 6752). Obsahuje: *De ratione audiendarum confessionum* (VD16 B 6754); SK, sign. BP VIII 4. Svazek pochází z majetku premonstráta Víta Puchamera.
- 218) Ingolstadt 1583 (VD16 N 1772), SK, sign. BL IX 35.
- 219) Strahovské vydání Venezia 1511 (CNCE 1831), SK, sign. BJ VIII 9.
- 220) **Donovan, S.:** „Bl. Angelo Carletti di Chivasso,“ *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 1. New York: Robert Appleton Company, 1907. 21 Jan. 2010 <<http://www.newadvent.org/cathen/01484a.htm>>.

kolika vydání. Roku 1489 vydal v Benátkách zcela přepracovanou verzi *Rosella Casuum* (též *Summa Rosella*).²²¹⁾ Jeho díla byla opakovaně vydávána a používána v průběhu 16. století. Mezi jeden z prvních Loheliových nákupů patří zpovědní příručka Giacomu Graffiho, nejvyššího soudce v Neapoli.²²²⁾ Jezuitskou kazuistiku zastupuje *Summa casuum conscientiae* Franciska Toleda.²²³⁾ Dochovaly se i rukopisné zápisy univerzitních přednášek vídeňského profesora Franze Antona, pravděpodobně přímo z osobního vlastnictví opata Jana Lohelia.²²⁴⁾

Vědecká reflexe bohoslužby se v raném fondu, který byl budován především prakticistně, vyskytovala sporadicky. Díla zabývající se rozбором liturgických postupů také sloužila nejspíš jako podklady pro kazatelskou činnost, a zejména pro polemické boje. Jsou zde zastoupena dvě pojednání o svatém přijímání. Prvním je jediný zástupce olomouckého knihtisku,²²⁵⁾ druhým výjimka mezi takřka bezvýhradně katolickou teologickou produkcí.²²⁶⁾ Italský teolog a reformátor Pietro Martire Vermigli (1499–1562), původně augustinián, který později přijal reformaci zwinglianského směru, psal především biblické komentáře a spisy o eucharistii a je považován za jednoho z exponentů eucharistie mezi protestanty. O svátostech pojednává *Tractatus de sacramentis* Martina Bonaciny.²²⁷⁾

VI. Homiletika

Kazatelská výbava byla ve strahovské knihovně nejpočetněji zastoupenou skupinou. Knihovna nabírala nejen „hotová“ kázání, ale poskytovala i instrumenty a pomůcky pro tvorbu vlastních homilií jako rétorické příručky a výklady k biblickým textům. Příkladem jsou kompendia Petra Berchoria²²⁸⁾ nebo encyklopedie Joana a S. Geminiano *Summa de exemplis et rerum similitudinibus*.²²⁹⁾ Dalším typem byly konkordance biblických textů a knih vhodných pro sestavování kázání *Thesaurus biblicorum, omnem vitae utriusque antidotum secundum Veteris et Novi instrumenti veritatem et historiam succincte complectens*²³⁰⁾ anglického kněze Williama Allotta († kolem 1590), mimo jiné také osobního kaplana Marie Stuartovny v době jejího věznění. Další podklady tvořily sbírky výroků a florilegií nebo kompendia s odkazy na vhodné citáty, jako propracovaná *Flores exemplorum* neúnavného bojovníka proti protestantismu Antoina d'Averoult (kolem 1554–1614),²³¹⁾ nebo příručka pařížského mistra Thomase Hibernica, jejíž tištěné vydání nechal pořídit Jan Lohelius.²³²⁾ Mezi autory příruček pro kazatele figurují také lovaňský profesor Laurentius Beyerlinck (1578–1627),²³³⁾ žák sv. Jana z Ávily Diego

221) Jan Lohelius získal dva výtisky, nejprve od doksanského probošta Johanna Conrada a pak od Jiřího Pontana z Breitenbergu. *Summa casuum conscientiae* = *Rosella casuum* = *Summa Rosella*, Venezia, Georgius Arrivabene, 1495, SK, sign. DR II 6, DP VI 15.

222) *Decisiones aureae casuum conscientiae*, Antwerpen 1596, SK, sign. BI VI 34.

223) Konstanz 1600, SK, sign. BM XI 1.

224) *Casus conscientiae expositi a ... Patre Francisco Antonio professo Societatis Iesu in collegio eiusdem societatis*, Wien 1571, SK, sign. DA III 5.

225) **Luther, G.:** *Gründtlicher wahrer Bericht von catholischer Communion*, Olomouc 1574, SK, sign. BCH IX 1.

226) Ve strahovském fondu *Dialogus de utraque in Christo natura*; Zürich 1563 (VD16 V 835), sign. BE IX 18/2. Obsah knihy ovšem neunikl kontrole, proto je na titulním listě označena pozdějším přípisem „*liber prohibitus*“.

227) Milano 1620, SK, sign. BE VI 41.

228) SK, sign. BM IX 67, BX II 29, BX II 30, BX II 31.

229) První tištěné vydání Deventer: Richardus Pafraet, [1477]. Strahovské vydání 7. (Lyon 1585; SK, sign. BX IV 50).

230) Strahovský exemplář: Köln 1612 (VD17 1:052963T), SK, sign. BC VIII 17. První vydání Antwerpen 1576.

231) Köln 1616, SK, sign. BD I 43 (Pars I.–II.), BD I 44 (Pars III.–IV.). Jde o druhé latinské vydání, překlad do latiny pořídil sám autor. Poprvé vyšlo francouzsky Douai, 1603.

232) *Flores doctorum pene omnium*, [Geneve] 1596, SK, sign. BE X 36.

233) V nejstarším strahovském fondu *Promptuarium morale...* Köln 1613, SK, sign. BT V 20 (Pars Aestivalis) a BT V 21 (Pars Hyemalis).

Perez de Valdivia (1509–1584),²³⁴⁾ Petr Canisius,²³⁵⁾ vášnivý polemik Juan Gonzalez de Critana (asi 1555–asi 1613)²³⁶⁾ či Johann Pelleyus. Z klasických autorů je sbírkou výroků zastoupen Seneca.²³⁸⁾

Ve sbírce kázání sice drtivě převažuje soudobá kazatelská tvorba, ale ve strahovské sbírce byly i tiskem vydané soubory „klasických“ středověkých kazatelů. Především *Sermones Super Evangelia Dominicalia* Mikuláše z Blony,²³⁹⁾ *Sermones „Meffreth“*,²⁴⁰⁾ kázání dominikána Petra de Palude (kolem 1275–1342)²⁴¹⁾ či Joanna a S. Geminiano.²⁴²⁾ Středověké dominikánské kazatele zastupují Peregrin z Opole, převor polské provincie dominikánů,²⁴³⁾ a španělský teolog a filozof sv. Vincent Ferrer (1350–1419), v letech 1391–95 zpovědník aragonské královny Jolandy, poté apoštolský penitenciář a od roku 1399 papežský legát.²⁴⁴⁾ Pozdně středověkou homiletiku reprezentují sbírky kázání jednoho z čelných Lutherových odpůrců Johanna Ecka (1486–1543),²⁴⁵⁾ kartuziánského učence Dionysia Carthusiana (1402–1471)²⁴⁶⁾ nebo homiletické spisy norimberského dominikána Johanna Herolta (†1468).²⁴⁷⁾

Z nepřeberného množství autorů, samozřejmě převážně z katolické strany, vybereme jenom významné dobové osobnosti.²⁴⁸⁾ Statisticky nejpočetnější jsou v knihovně kázání anglic-

- 234) *De sacra ratione concionandi libri VIII.* Antwerpen 1598, SK, sign. BT VI 37. První vydání Barcelona 1589. **Bifet, J. E.:** *Diego Pérez de Valdivia, maestro de espiritualidad en el siglo XVI, discípulo de San Juan de Ávila*, Anthologica Annua, 19, Roma, 1972, s. 557–589.
- 235) *Notae in evangelicas lectiones*, Fribourg 1591 (VD16 C 719), SK, sign. BP IV 58. První vydání.
- 236) *Sylva comparationum*, Valladolid 1608 (první vydání 1589); SK, sign. BE VIII 29. *Nov-antiqua comparationum vel similium sylva*, Köln 1611 (VD17 1:050543Z); SK, sign. BT VI 41.
- 237) *Universitas Iniquitatis*, München 1620 (VD17 12:103804W), SK, sign. BA IX 27.
- 238) **Seneca, L. A.:** *Flores*, Köln 1612 (VD17 3:310630U), SK, sign. EU XIII 28.
- 239) Köln 1613 (VD17 12:205652P), SK, sign. BP V 17.
- 240) Strahovský exemplář Basel, Nikolaus Kessler, 1488, SK, sign. DN IV 6.
- 241) *Sermones „Thesauri novi“ de tempore*. Nürnberg, Anton Koberger, 1496, SK, sign. DN V 7/1. *Sermones „Thesauri novi“ de sanctis*, Nürnberg, Anton Koberger, 1496, SK, sign. DN V 7/2. *Sermones sive enarrationes in evangelia ...* Köln 1602, SK, sign. BP VIII 12 (*Pars hymnalis*; VD17 12:652778Q); SK, sign. BP VIII 13 (*Pars aestivalis*; VD17 12:652779X); SK, sign. BP VIII 20 (VD17 12:652777G).
- 242) *Sermones funebres*, Antwerpen 1611, SK, sign. BT IV 142; *Convivium quadragesimale*, Köln 1612 (VD17 12:647679L), SK, sign. BP VIII 11.
- 243) *Sermones de tempore et de sanctis*. [Strasbourg: Johann Prüss], 1493 (GW 5022, Schramm 20, 1235) DP VI 11/2.
- 244) *Sermones de tempore et de sanctis. Pars I – III*. Köln, [Heinrich Quentell], 1487, SK, sign. DQ IV 15/1.
- 245) Ve strahovském fondu *Homiliarum... super Evangelia de tempore ... tomus II.*, [Köln 1534] (VD16 E 292?), SK, sign. BT VII 57.
- 246) Ve strahovské knihovně *In quattuor evangelistas enarrationes...* Köln 1532 (VD16 D 1917), SK, sign. BI IV 7; *Epistolarum ac Evangeliorum ... enarratio ... pars prima de tempore*, Köln 1533 (VD16 D 1890), SK, sign. BS I 50.
- 247) *Sermones „Discipuli“ de tempore et de sanctis*, Strasbourg, [Typographus Jordani de Quedlinburg], 1483, SK, sign. DM II 2. *Postilla ... epistolas et evangelia per totius anni circulum*, Basel 1520 (VD16 E 4397), SK, sign. BE VI 11/1; *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum seriem quattuor evangelistarum*, Basel 1520 (VD16 B 4721), SK, sign. BE VI 11/2.
- 248) Pro úplnost výčet titulů bez komentáře v textu. **Grafiis, Jacobus de:** *Sermones Spirituales in evangelia de dominicis et festis*, Köln 1605 (VD17 12:202565Z), SK, sign. BP VIII 23; **Girón, Ildefonso:** *Promptuarium concionum festivalium ... Jesu Christi, S. Dei Genitricis et omnium Sanctorum*, Köln 1612 (VD17 12:192684N), SK, sign. BT V 26; **Junius, Balduinus:** *Conciones super Evangelia dominicalia*, Antwerpen, 1610, SK, BP VIII 7; **Lindt, Willem van der:** *Meditationes in aureum psalmum CXVIII*, Köln 1575 (VD16 L 1935), SK, sign. BA VIII 14/1 **Lindt, Willem van der:** *De fugiendis nostri seculi idolis* Köln 1580 (VD16 L 1933) SK, sign. BA VIII 14/2; **Morgenstern, Georg:** *Sermones contra omnem mundi perversum statum*, Leipzig 1501 (VD16 M 6344), SK, sign. DO IV 4/2; **Müller, Georg:** *Drei nützliche und christliche Predigt*. Obsahuje: **Müller, Georg von Ingolstadt:** *Predigt auf das hohe Fest von allen Heiligen Gottes und den acht Seligkeiten*. (VD16 M 6490); **Schönhauser, Oswald:** *Predigt auf den 20. Sonntag nach Trinitatis*. Ingolstadt 1598 (VD16 M 3731), SK, sign. BT VIII 21/1 **Quintin, Jean:** *Sermones Morales*. Köln 1608 (VD17 12:193290W), SK, sign. BP VIII 8. **Schwab, Georg:** *Ein Katolische*

kého teologa Thomase Stapletona (1535–1598). Po nástupu Alžběty I. opustil Anglii, aby nemusel přistoupit na novou víru, a odešel studovat teologii do Paříže a Lovaně, kde se stal profesorem. Ve své době populární francouzský kazatel Pierre Besse († 1639) s oblibou a s úspěchem používal historické exkurzy, bizarní příklady, příklady z říše zvířat, rostlin nebo astronomie, zdobná úsloví či lidové obraty, které vhodně doplňovaly jeho empatický styl.²⁴⁹ Ve strahovské knihovně je z doby před rokem 1648 doloženo 9 svazků jeho kázání.²⁵⁰ Kázání Ludvíka z Granady patří mezi jeden z prvních nákupů opata Jana Lohelia pro novou knihovnu,²⁵¹ ovšem v pořizování jeho tvorby průběžně pokračoval Lohelius i jeho nástupci.²⁵² V kazatelské činnosti nebyl Ludvík z Granady jen praktikem, ale také teoretikem. Sepsal *Modus concionandi*, řečnickou příručku pro kazatele podle pravidel *ecclesiasticarum rhetorica*, vycházející z antických řečnických pravidel formovaných pod vlivem Erasma Rotterdamského.

V Německu si získal velkou oblibu Martin Eisengrein (1535–1578). Pocházel z protestantské rodiny, ale konvertoval ke katolictví. Působil jako dvorní kazatel ve Vídni a v Ingolstadt. Jako kazatel byl úspěšný zejména díky prostému stylu, kterým se dokázal přiblížit lidovým vrstvám. Své řeči obohacoval ironickými poznámkami a sarkasmy.²⁵³ Líbivý styl užíval i belgický františkán Philippe Bosquier (1562–1636).²⁵⁴

Katolický humanismus klade důraz na etickou a morální stránku věřících, zdroje pro poučení ovšem hledá v Bibli a antických textech. K první generaci patřil vlámský reformní humanista a teolog Josse van Clichtove (1472/73–1543).²⁵⁵ Jako stoupenec umírněné církevní reformy se ostře postavil proti Martinu Lutherovi. Prosazoval reformu kléru, zejména

neue Jahrspredigt, Ingolstadt 1585 (VD16 S 4520), SK, sign. AD XVI 24/5 **Wagner, Bartholomaeus:** *Mariae Predig*, Ingolstadt 1598 (VD16 W 78), SK, sign. BT VIII 21/3; **Yanguas, Diego de:** *Promptuarium Concionum De Praecipuis Christi Et Sanctorum Festis, Per Totum Annum*, Köln 1605 (VD17 12:194001P), SK, sign. BT V 25.

- 249) **Schneyer, J. B.:** *Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg 1968, s. 253.
- 250) *Conciones sive conceptus theologici*, Köln 1613 (VD17 12:191061Q), SK, sign. BP VIII 26 (*tomus primus*); SK, sign. BP VIII 30 (*tomus secundus*); *Conciones Sive Conceptus Theologici*, Köln 1613 (VD17 12:191076K), SK, sign. BP VIII 32; *Conciones sive conceptus theologici*, Köln 1611, (VD17 12:133087N), SK, sign. BP VIII 33; *Heraclitus christianus*, Köln 1614 (VD17 39:151440C), SK, sign. BT X 31; *stejný titul*, Köln 1615 (VD17 12:100332L), SK, sign. BV VII 33 *Regale sacerdotium*, Köln 1615 (VD17 23:675650E), SK, sign. BV VII 29; *Postilla, oder Auslegung der Evangelien*. Mainz 1615 (VD17 12:196645M), SK, sign. BP III 20, 21.
- 251) *Pars hyemalis postillae de tempore. Auslegung der sonntäglichen und etlicher anderer Euangelien*, Köln 1593 (VD16 L 3217), SK, sign. BR I 18. *Pars aestivalis postillae. Pars hyemalis postillae de sanctis*, Köln 1593 (VD16 L 3217), SK, sign. BR I 19. *Quadragesimale. Pars aestivalis postillae de Sanctis*, Köln 1593. (VD16 L 3218), SK, sign. BR I 20.
- 252) *Exercitia in septem meditationes matutinas ac totidem vespertinas distributa*, Köln, 1591 (VD16 ZV 9949), SK, sign. BT X 36; *Quartus tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1597, SK, sign. BT VI 29; *Memoriale christianae vitae adiunctum I*, Köln 1598 (VD16 L 3254), SK, sign. BV IV 60; *Conciones de tempore et sanctis*, Antwerpen, 1614, SK, sign. BS II 157/1; *Secundus tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1610, SK, sign. BS II 157/2; *Quinque conciones de poenitentia, habitae in quadragesima*, Antwerpen 1610, SK, sign. BS II 157/3; *Tertius tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1612, SK, sign. JL III 22/1; *Quartus tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1604, SK, sign. JL III 22/2.
- 253) **Schneyer**, *Geschichte der katholischen Predigt*, s. 241. Na Strahově *Christliche Predigt*, Ingolstadt 1598 (VD16 E 793), SK, sign. BT VIII 21/2.
- 254) Ve strahovském fondu celkem 7 titulů: *Legatus apostolicus*, Köln 1612 (VD17 12:191656D), SK, sign. BT VII 28. *Tabulae naufragii*, Köln 1614 (VD17 1:067904M); SK, sign. BT VII 51/1. *Secunda naufragii tabula*, Köln 1614 (VD17 12:191713L); SK, sign. BT VII 51/2; *Academia peccatorum*, Mainz 1614, (VD17 12:191490Y); SK, sign. BT VII 30. *Orbis terror*, Köln 1610. (VD17 12:133785L); SK, sign. BU V 39. *Tertia naufragii tabula*, Köln 1615 (VD17 12:191733Y); SK, sign. BT VIII 43. *Academiae peccatorum pars quarta*, Mainz 1615 (VD17 12:191512S), sign. BT VII 31.
- 255) Ve strahovském fondu pouze část jeho kazatelského díla: *Homiliarium ... tripartitum pars tertia*, Köln 1572 (VD16 C 4200), SK, sign. BT VII 27.

v posílení biskupských úřadů a rozvoji vzdělanosti kleriků a také v kazatelské činnosti, kde zužitkoval své humanistické vzdělání. Jako žák Lefevre d'Estapla a stoupenec humanismu prosazoval návrat k Aristotelovi jako k hlavní opoře vědeckého bádání.²⁵⁶⁾ Chorvatský básník a křesťanský humanista Marko Marulić (1450–1524) je považován za otce chorvatské renesance. Bojů proti Turkům se účastnil s mečem i perem v ruce. Spis *Evangelistarium* je systematická rozprava o etických principech a morální výbavě křesťana, který pro jejich upevnění potřebuje tři opory, víru, naději a lásku.²⁵⁷⁾ Humanismus a učení Erasma Rotterdamského ovlivnily i Georga Witzela (1501–1573), původně luteránského kněze. Po potlačení selského povstání se stáhl do ústraní a tvořil soukromě, ale později působil dále jako katolický kněz.²⁵⁸⁾ Simon Vereepť používal pro své sbírky kázání systémem řazení podle významných dní v roce. Jeho *Enchiridion* se dočkal několika reedic a překladů. Kaspar Questenberg opatřil sbírku jeho kázání *Catholicum precatum selectissimarum enchiridion*.²⁵⁹⁾

Hluboké vzdělání s humanistickým základem zdobilo Friedricha Nauseu (kolem 1496–1552). Nausea byl dvorní kazatel Ferdinanda I. a od 1541 vídeňský arcibiskup. Vůči protestantům zastával tolerantní postoj, souhlasil se zavedením používání lidového jazyka při mši, s povolením laického kalicha a odstraněním celibátu. Volal po reformě římské kurie.²⁶⁰⁾ Na vídeňském dvoře působil i Georg Scherer (1540–1605), rektor jezuitské koleje ve Vídni a později dvorní kazatel arcivévody Matyáše. Je autorem mnoha polemických spisů a kázání proti kacířům i proti čarodějnicím, která oplývají bohatou obrazností, ale zároveň přesnou teologickou argumentací.²⁶¹⁾ Loucká tiskárna vydala jeho souborné dílo roku 1599 (*Opera, oder alle Bücher, Tractätlein, Schriften und Predigen*). Německý jezuita Hieremias Drexelius (1581–1638) byl od 1615 dvorním kazatelem bavorského kurfiřta. Jeho díla byla velmi oblíbená a překládána, našla dokonce ohlas i v evangelickém prostředí, včetně jeho děl emblematických. Jeho původně latinská díla byla sice po roce 1620 překládána do němčiny, z jeho spisů pořízených za Questenberga je ovšem většina latinsky.²⁶²⁾ Několik svazků kázání pochází i z pera brabantského dominikána Gillese van den Prielee (+1579).²⁶³⁾

Jezuita Carlo Reggio (1540–1612) byl představitel rétorického stylu *ecclesiastica rhetorica*, který se rozšířil pod vlivem jeho pojednání *Ecclesiastes* a stával na antických rétorických postupech.²⁶⁴⁾ Nový styl vycházel z tradičního antického pojetí rétoriky, která

- 256) *Les Temps des Réformes et la Bible*, Paris 1989, s. 56.
- 257) Strahovský exemplář: Köln 1529 (VD16M 1294), sign. BJ VIII 60. První vydání 1516.
- 258) *Quadragesimale Catholicum*, Mainz 1545/1546 (VD16 W 3943), SK, sign. BP II 23.
- 259) Antwerpen 1588, SK, sign. BA IX 3.
- 260) Kromě dvou edic jeho kázání *Predige Euangelischer warheit vber all Euangelien*, Mainz, 1535 (VD16 N 230), SK, sign. BP II 31; *Catholicarum in totius ... postillarum et homiliarum epitome sive compendium*, Köln, 1549 (VD16 ZV 11378), SK, sign. BO VIII 26/1 byla ve strahovské knihovně také sbírka jeho drobných komentářů a polemik *Lucubrationum ... diversis ... argumentis ... catalogus*, Wien, 1546, SK, sign. DQ IV 4/9.
- 261) **Koch, L.**: *Jesuiten-Lexikon. Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt*, Paderborn 1934, s. 1603.
- 262) *Zodiacus christianus*, München 1622 (VD17 12:101662A), SK, sign. BA IX 2. První vydání, do roku 1642 celkem 8 vydání. *De aeternitate considerationes coram utriusque Bavariae principibus*, München 1622 (VD17 12:101081Y), SK, sign. BA IX 1. Celkem 9 vydání. *Nicetas: das ist Ritterscher Kampf und Sieg wider alle Unreinigkeit und fleischlichen Wohlust*. München 1625 (VD17 12:101271C), SK, sign. BA IX 10, jediný Drexelův titul v němčině v předvestfálském fondu. *Tribunal Christi*, München 1632 (VD17 12:101406F), SK, sign. BT X 40/1. *Aurifodina artium et scientiarum omnium*, München 1638 (VD17 23:268013V), SK, sign. BT X 40/2. *Deliciae gentis humanae*, München 1638 (VD17 12:101085D), SK, sign. BT X 53.
- 263) *Conciones in evangelia et epistolas*, Antwerpen 1569, SK, sign. BP VIII 43. *Conciones In Evangelia Et Epistolas*, Köln 1607, SK, sign. BT VII 37/1 (*Pars Hyemalis*; VD17 12:193549Y); SK, sign. BT VII 37/2 (*Pars Aestivalis*; VD17 12:193547H).
- 264) Mainz 1613 (VD17 547:697141U), SK, sign. BP III 22. První vydání Roma 1612.

má přesvědčovat, což v době konfesních sporů byla velmi podstatná schopnost. Jiný jezuita Diego Alvarez de Paz (1549–1620) působil v Peru a řadí se k posledním představitelům starých škol mysticismu.²⁶⁵⁾ Při kázáních často upadal do tranzu. Jako první použil výraz *oratio affectiva* pro vyjádření způsobu kontemplace a meditace, v níž převažují citová rozpoložení.

Františkán Johann Wild (1495–1554) působil jako kazatel v Mohuči. Podkladem pro jeho kázání byla hluboká znalost Bible a jeho exegetická tvorba.²⁶⁶⁾ Pro svou tolerantnost dosáhl vážnosti i u protestantů, ovšem některé jeho tituly se objevily na indexu. Do roku 1648 máme na Strahově doloženo 5 svazků jeho kázání, přičemž *In... Evangelium secundum Joannem ... enarrationes*²⁶⁷⁾ pochází z darů hradiského opata Pavorina Janu Lohelioví a *Sommertheyl der Postill De Sanctis* patří k raným Loheliovým nákupům.²⁶⁸⁾ *Postillae sive conciones in epistolas et evangelia* přišly na Strahov ještě před rokem 1600 z pozůstalosti po Josefu Aratinovi.²⁶⁹⁾ Další františkánská kázání sestavili Oliver Mailard,²⁷⁰⁾ Nicolaus de Aquaevilla († 1317?),²⁷¹⁾ florentský kazatel Servas sanctus de Faenza (mezi 1220–1230–kolem 1300)²⁷²⁾ a Diego de la Vega († po 1622).²⁷³⁾ Opat Lohelius zakoupil také šestisvazkové kazatelské dílo kapucína Philippa Dieze (kolem 1550–1601).²⁷⁴⁾

VII. Církevní právo

Knihy s právní tematikou obecně jsou velmi slabě zastoupeny mezi dochovanými knihami z doby opatů obnovitelů. Dochovaná čtveřice titulů obsahuje vydání zákonů a dekretů tridentského koncilu²⁷⁵⁾ zakoupené opatem Questenbergem, dále právní rozbor italského kapucína Francisca Longa a Coriolano († 1645) *Tractatus de casibus reservatis iuxta regulam decreti a ... Clemente VIII.*,²⁷⁶⁾ klasické dílo církevního práva *De censuris*²⁷⁷⁾ jezuity Francisca Toleda a *Vindiciae libertatis ecclesiasticae* Jeana de Chokiera de Surlet o vztahu církevního práva k laikům.

VIII.–IX. Lékařství

Sbírka lékařských knih z doby před rokem 1648 nejspíš navždy zůstane zahalena tajemstvím. S lékařskými knihami se od počátku počítalo, protože v označení VI. classis zní *Classis Philosophica, Medica et Arithmetica*. Lékařské knihy tedy byly řazeny mezi dalšími sekulárními vědeckými pojednáními. Právě toto oddělení nejspíše bylo na

- 265) Campbell, T.: „Alvarez de Paz.“ The Catholic Encyclopedia. Vol. 1. New York: Robert Appleton Company, 1907. 2 Feb. 2010 <<http://www.newadvent.org/cathen/01374b.htm>>. v.t. *Enciclopedia Ilustrada del Perú*, Alberto Tauro del Pino, PEISA, 2001.
- 266) Schneyer, *Geschichte der katholischen Predigt*, s. 238.
- 267) Antwerpen 1565, SK, sign. BC VIII 10. Přibližně 12. vydání, (1. Mainz 1550).
- 268) Mainz 1568/1569 (VD16 W 3005), SK, sign. BR I 17. První vydání Mainz 1554, český překlad Praha 1575.
- 269) Antwerpen 1563, SK, sign. BT V 18 (pars prima et secunda), BT V 19 (pars tertia). První vydání *Postill über die Evangelien, so vom Adventan bis auf Ostern gelesen werden* Mainz 1552, latinské vydání páté (první Mainz 1554), český překlad Praha 1575.
- 270) *Sermones de adventu*, Paris 1506, SK, sign. BO VIII 28/1. *Sermones dominicales* Paris 1507, SK, sign. BO VIII 28/2; *Summarium quoddam sermonum de sanctis*, Paris 1507, SK, sign. BO VIII 28/3.
- 271) *Sermones dominicales*, [Paris] 1519 (Adams, N 239), SK, sign. DP VI 11/1.
- 272) Strahovský exemplář *Sermones de tempore et de sanctis*, Ulm: Johann Zainer der Ältere, 1481, SK, sign. DQ IV 14.
- 273) *Quadragesimales*, Lyon 1602. SK, sign. BT V 43. *Conciones Vespertinae*, Lyon 1600, SK, sign. BT V 44. *Paradisus Gloriarum sanctorum*, Köln 1612 (VD17 12:104737N), SK, sign. BP VIII 25.
- 274) *Conciones quadruplices*, Tomus I–V, Lyon 1596, SK, sign. BT V 37–41; *Tomus VI*, Lyon 1598, sign. BT V 42.
- 275) *Sacrosancti concilii Tridentini canones et decreta*, Köln 1621, (VD17 12:124254G), SK, sign. BP V 50.
- 276) Strahovský exemplář Toul 1618, SK, sign. BJ X 36.
- 277) *Disputationum De Censuris In Communi, Excommunicatione, Suspensione, et Interdicto, itemque de Irregularitate*, Tomus Quintus, Mainz 1606, SK, sign. BCh III 14. Tentýž titul Venezia 1606, SK, sign. BG IV 8 z daru Hermanna Questenberga, opatřen ovšem ještě Loheliovým supralibros. Poprvé vyšlo v Coimbre 1603 jako dodatek k *tertiam Partem D. Thomae. De censuris* se ocitlo na Indexu.

prvním místě zájmu při výběru švédské kořisti, protože z nejstaršího fondu lékařské knihy prakticky nejsou doloženy. Vyjma již zmíněné zprávy o blíže neurčené knize Josepha Du Chesne se dochovala lékařská díla „ukrytá“ mezi morálními traktáty, později přenesná do oddělení XIII mezi moralistní a asketickou literaturou. Jedná se o prvotiskové vydání *Regimen contra pestilentiam et Regimen sanitatis per circulum anni*²⁷⁸⁾ Johanna Jacobi, jedné z nejrozšířenějších knih o předcházení moru. Kromě toho byly dochovány ještě *De Humanorum Affectuum, Morborumque Cura* jezuitu Johanna Pelecy (1545–1623)²⁷⁹⁾ a pojednání osobního lékaře Rudolfa II. Ippolita Guarinoniho (1571–1654) *Die Grewel der Verwüstung menschlichen Geschlechts*.²⁸⁰⁾ Podle novějšího patnáctiborového systému signatur známe 46 lékařských knih. Protože na nich chybí bez výjimky předchozí značky nebo signatury, považují je za nové akvizice po roce 1648.

X. Filosofie

Pod obor filosofie se řadily knihy nejen čistě filosofické, ale také obecnější vědecká pojednání. V našem souboru se dochovala encyklopedie francouzského právníka a filosofa Pierra Gregoira (kolem 1540–1597) *Syntaxes artis mirabilis*,²⁸¹⁾ která spadá už do akvizičního období Quesenbergova. Gregoire navázal na encyklopedické dílo Raymunda Lulla a obsáhl prakticky všechny vědy od filozofie, přes matematiku a astrologii až k magii.²⁸²⁾ Čistě filosofické dílo je jediný titul Bedy Ctihodného.²⁸³⁾ Podle signatur pozdějších akvizic sem pochopitelně byla řazena díla Aristotelova a dalších antických filosofů.

XI. Scholastika

Oddělení XI. bylo jakousi záložní schránkou třetího scholastického oddělení. Zde umístěná díla obsahově odpovídala oddělení III. se scholastikou a dogmatikou. Podle obliterovaných signatur docházelo k přesunům mezi právě těmito dvěma odděleními.

XII. Gramatika, rétorika, poetika

Gramatika byla základní učební disciplinou středověkých a raně novověkých škol. Mimoto jazykovědné rozbory jsou mladší sestrou studia biblických textů a biblických překladů. Jen pět zachovaných svazků z námi sledovaného období je překvapivě slabým odkazem. Chudické doklady filologické výbavy zahrnují *Grammaticu*²⁸⁴⁾ Francisca Nigera (1452–před 1523), slovník synonym polského básníka, spisovatele a filologa Andrease Calagia²⁸⁵⁾ (1549–1609), obě původně ve vlastnictví Jiřího Pontana z Breitenbergu, kompletní řeckou gramatiku jezuitu Jakoba Gretsera²⁸⁶⁾ (1562–1625), obsáhlé pojednání Maxmiliana van der Sandta (1578–1656)²⁸⁷⁾ a latinsko-ně-

278) [Leipzig], Arnold von Köln, [1492–1496], SK, sign. DQ IV 4/3.

279) München 1620 (VD17 12:10 3748X), SK, sign. BT X 14.

280) Ingolstadt 1610 (VD17 12:10 6998D), SK, sign. CU I 11.

281) Köln 1600 (VD16G 3000), SK, sign. AF VI 91.

282) Rossi, P.: *Clavis universalis. Arts de la mémoire, logique combinatoire et langue universelle de Lulle à Leibniz*, Grenoble, 1993, s. 63–64.

283) *Axiomata philosophica*, Köln 1605 (VD17 12:645424V), SK, sign. AF XII 41.

284) Venezia, Theodorus Herbipolensis, imp. Johannes Lucilius Santritter, 1480 21. III., SK, sign. DO VI 6. Společně s gramatikou Giovannioho Sulpizia Verulana představuje italskou normativní gramatiku, které se lišily od svých středověkých předchůdkyň jednak omezením terminologie, přenesené z filozofických gramatik, a také klasičtější výběrem slov a slovních konstrukcí. *The Cambridge History of the Book in Britain: 1400–1557*. Edited by L. Hellina and J. B. Trapp, sv. 3, Cambridge 1999, s. 364. Pozoruhodné v tomto vydání je tisk notového zápisu, který je řešen jednoduše bez použití notových linek. Kreider, J. E.: *The Printing of Music 1480–1680*, Vancouver: The Alcuin Society, 1980, s. 2.

285) *Latina, Vocum phrasiumque optimarum synonyma*, Wrocław 1597 (VD16 ZV 16648), SK, sign. AC VIII 52.

286) *Institutionum linguae graecae*, Wien 1629 (tomus primus); Neisse 1635 (tomus secundus a tertius), SK, sign. AC XV 52.

287) *Grammaticus profanus*, Würzburg 1621 (VD17 12:112217S), SK, sign. AC XV 6.

mecký slovník švýcarského humanisty a jazykovědce Petra Dasypodia²⁸⁸⁾ (před 1490–1559). Slabý odkaz jde zřejmě opět na vrub švédské kořisti, ale svou úlohu zde sehrály i výukové potřeby Collegia Norbertina.

Rétorické příručky sloužily jako stylistické pomůcky pro sestavování dopisů nebo kázání. Vzorem byli již antičtí řečníci, jako Cicero²⁸⁹⁾ nebo Démostenés.²⁹⁰⁾ Moderní pomůcky přinesl teprve humanismus. Opat Lohelius sám přispěl roku 1600 *Orationes*²⁹¹⁾ francouzského humanisty a znalce klasické literatury Marca Antonia Mureta (1526–1585). Nejpočetnější zastoupení má Erasmus Rotterdamský s pěti záznamy (4 tituly), z nichž rétorická příručka *De duplici copia verborum*²⁹²⁾ zapsaná k roku 1605 se dá připisat Loheliově akviziční činnosti. Loheliovu supralibros z roku 1596 nese konvolut, ve kterém společně s dvěma učebnicemi počtů a dvěma historickými pojednáními je přivázán spisek *De disputatione*²⁹³⁾ španělského humanisty Juana Luise Viveše (1492–1540). Většina takových příruček ovšem pochází z Hynconiovy,²⁹⁴⁾ Aratinovy²⁹⁵⁾ a Frankovy²⁹⁶⁾ knihovny a jedná se také o díla zaměřená na formování rétorického a stylistického schopností respektive o velmi rozšířené a oblíbené sbírky výroků a sentencí. Sbíрка florilegií *Polyanthea*²⁹⁷⁾ italského básníka, lékaře a právníka Domenica Nanni Mirabelliho je darem Pontanovým. Obsahuje také sbírku anekdot a výroků od více než 200 autorů, včetně Danta, Petrarky, z autorů klasických i z Bible. Pro kazatelské potřeby byla vyhledávaným zdrojem sbírka florilegií nizozemského polyhistora Jana de Gruytere (1560–1627).²⁹⁸⁾ Jazykově a stylisticky jsou zaměřeny i další humanistické texty, jako kritický rozbor dobové latiny a její srovnání s klasickým jazykem italského humanisty Lorenza Vally (1406–1457).²⁹⁹⁾

V této sekci jsou zařazeni i antičtí básníci. Konkrétně sbírka Homérových básní,³⁰⁰⁾ Euripidova dramata,³⁰¹⁾ Ovidiovy *Metamorphoses*,³⁰²⁾ souborné dílo Vergiliovo,³⁰³⁾ Martialova *Epigrammata*.³⁰⁴⁾ Z pozdního klasického období je zastoupen raně křesťanský básník Prudentius.³⁰⁵⁾

- 288) *Dictionarium Latino-germanicum et vice versa Germanicolatinum*, Strassburg 1537 (VD16 ZV 4282), SK, sign. AC XVI 21. Dasypodius vydal roku 1535 latinsko-německý slovník, následujícího roku ve druhém vydání už byla i německo-latinská část, strahovský exemplář je třetí vydání vycházející z vydání z roku 1536. Do konce 16. století celkem 19 vydání, k tomu 8 vydání pod titulem Dasypodius Catholicus v Kolíně nad Rýnem v letech 1642–1692. Slovník byl velmi rozšířen zejména v českých zemích a v Nizozemí. V Čechách se jeho překladu ujal kněz Tomáš Rešel Hradecký (vydáno v Olomouci u Jana Günthera 1560 a 1562, *Knihopis* č. 1812, 1813). **Pletzer, J.:** *Předbělohorský slovníkář a překladatel Tomáš Rešel Hradecký*, Jihočeský sborník historický 57/1, 1988, s. 4–5.
- 289) *Philippicae a M. Antonio Mureto ... emendatae*, Köln 1566, SK, sign. AU XVI 13/1. *De officiis*, Wien 1611 (VD16 C 3158), SK, sign. AS X 20/3. *De senectute*, Leipzig 1503, SK, sign. DM III 26/4. *Somnium Scipionis*, Leipzig ca. 1500, DM III 26/5. *Orationes*, Basel 1546, SK, sign. AU XIII 12. *Orationes*, Lyon 1585, SK, sign. AU VI 73.
- 290) *Kata Philippí logoi treis*, Köln 1556 (VD16 ZV 4348), SK, sign. AU XVI 13/2.
- 291) Lyon, 1599, SK, sign. AD XI 75.
- 292) Köln, 1545 (VD16 E 2685), SK, sign. AC IV 58.
- 293) **Vives, J. L.:** *De ratione disputandi libellus* [EST: *De disputatione*]. (VD16 V 1855); jedná se o zloomek titulu **Rodolph, C.:** *Dialectica*, Mainz 1548 (VD16 C 120) s listy H4–I8.
- 294) Erasmovo *Compendium* jako součást Vivesovy příručky *De conscribendis epistolis*, Leipzig 1536 (VD16 E 1960), SK, sign. AD IV 56/2 a *Apophthegmata* (Lyon 1556), SK, sign. AD V 73.
- 295) Konvolut čtyř spisů o správném sestavování dopisů. SK, sign. JD VII 64.
- 296) *Adagiorum epitome*, Köln 1539 (VD16 E 1960), SK, sign. AC V 47. *Apophthegmatum ... libri octo*, Köln 1581 (VD16 E 2051), SK, sign. AC V 63.
- 297) První vydání Savona, 1503, celkem dosáhla 26 vydání až do roku 1681. Strahovský exemplář Strassburg 1517 (VD16 N 67), SK, sign. BE V 8/2.
- 298) *Loci communes*, Strassburg 1624 (VD17 3:314 268V).
- 299) *Elegantiae latinae libri I–VI*, Venezia 1504.
- 300) Basel 1551, SK, sign. AV II 7.
- 301) Basel 1550, SK, sign. AV X 35.
- 302) Lyon 1541, SK, sign. AU XV 33.
- 303) Zürich 1570 (VD16 V 1374), SK, sign. AU XIII 35.
- 304) Köln 1599, SK, sign. AU XII 71.
- 305) Antwerpen 1536, SK, sign. AD IV 56/1.

XIII. Morální teologie, askeze

V nově budované knihovně Jana Lohelia a jeho následovníků měla díla zabývající se morálkou, askézí a správným křesťanským životem přední místo. Společně s homiletickou literaturou představují nejpočetnější položku teologické literatury nové knihovny, potažmo celého obnoveného knižního fondu.

V této části knihovny jsou zahrnuta díla středověkých autorů, jako dominikánské mystičky sv. Kateřiny Sienské (1347–1380), či jedna z předních devocionálních knih před-reformačního období *Imitatio Christi* Pseudo–Tomáše Kempenského (kolem 1380–1471).³⁰⁶ V Německu byla velmi oblíbená sbírka exempel *Das Buch der Selen wurtzgarten genant*,³⁰⁷ která vznikla na popud opata benediktinského kláštera v Komburgu Eberfrieda II. von Velbert (1449–1473). Opat Eberfried usiloval o prosazení klášterní reformy ve svém konventu a nechal sestavit tuto příručku jako návod pro správné chování a jednání křesťanů.³⁰⁸ Velmi rozšířený byl pesimistický traktát Petra Binsfelda (1545/45–1598) *Tractatus de tentationibus et earum remediis*,³⁰⁹ který označuje ďábla jako původce všeho zlého na světě a varuje, že ďábel může prostoupit i cokoli dobrého, včetně lidské mysli a víry. Vztahem tělesného a duševního světa se zabýval německý teolog Jost Lorichius (1540–1612) ve spise *Cura corporis humani pia*,³¹⁰ kterou Janu Loheliovu hned zkrájel jeho obnovitelského působení daroval Wolfgang Selender. Směs traktátů s převážně morální tematikou je obsažena v konvolutu *Sacrum gazophylacium laudabilis Confraternitatis SS. Corporis Christi in Aula Caesarea*.³¹¹ Autorem je nizozemský duchovní a teolog Jakob Chimarraeus (1542–1614), od roku 1572 dvorní kaplan a přední almužník císaře Maxmiliána II., později zastával vysoké církevní úřady v Německu i v Čechách (naposledy od roku 1599 probošt litoměřický).³¹²

Morální témata byla vlastní zejména nedávno vzniklému jezuitskému řádu. Teolog Francisco Arias (1533–1605) byl duchovním vzorem pro Jana z Ávilu a Františka Saleského. Jeho nejvýznamnější spis *Aprovechamiento espiritual* se zabývá rozvojem duše, oslabováním sebedůvěry a vnitřní modlitbou.³¹³ Z doby Jana Lohelia máme na Strahově výbor tří traktátů ze spisu *Tractatus tres spirituales*.³¹⁴ O správném duchovním životě křesťana pojednává i žák Luise Suáreze Luis de la Puente (1554–1624).³¹⁵ Ze španělské jezuitské produkce ještě uvedme čtyři Alvarezovy sbírky kázání a asketických pojednání, které byly na Strahov pořízeny krátce po nástupu Kaspara Questenberga, a byly zaneseny do katalogu mezi lety 1614–1616 a všechny nesou opatská supralibros. Loheliová supralibros mají dva svazky traktátů *Operum spiritualium* (SK, sign. BV II 26, BV II 27), v nichž se autor zabýval způsoby, jak duši chránit před zálibami těla a útoky vnějšího světa potlačením a umrtvením smyslového vnímání. Některé traktáty byly později vydávány

- 306) Lübeck, Matthäus Brandis, 1485; SK, sign. DQ V 4 /1. Exemplář pochází z daru Martina Franka z roku 1641.
- 307) Strassburg 1511 (VD16 S 5277), SK, sign. BK IV 1/3.
- 308) Duntze, O.: *Ein Verleger sucht sein Publikum. Die Strassburger Offizin des Matthias Hupfuff* (1497/98–1520), Archiv für Geschichte des Buchwesens. Studien 4, München 2007, s. 156–157.
- 309) Köln 1623 (VD17 12:1067 91Q), SK, sign. BK VIII 9/2. První vydání Trier 1611.
- 310) Ingolstadt 1587 (VD16 L25 27), SK, sign. BT IX 43.
- 311) Praha 1594, SK, sign. sigma I 3. Druhé, rozšířené a upravené vydání (1. vydání 1584) *Sacrum gazophylacium* obsahuje statuta jím založeného Bratrstva oslavě Božího těla (*Confraternitas Eucharistiae sacramenti*) a dále několik teologických a polemických textů.
- 312) *Rukověť humanistického básnictví* 2, s. 384.
- 313) Campbell, T.: „Francis Arias.“ *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 1, New York: Robert Appleton Company, 1907. 2 Feb. 2010 <<http://www.newadvent.org/cathen/01711a.htm>>. Sommervogel I, 1890, s. 540.
- 314) Köln 1603 (VD17 12:100 448T), SK, sign. BT X 66. Sommervogel I, 1890, s. 549.
- 315) *Dux spiritualis*, Köln 1613 (VD17 12:104767G), SK, sign. BV VII 50. *Totéž dílo, Pars Posterior*, Köln 1613 (VD17 12:104767G), SK, sign. BV VII 51. První vydání španělsky Valladolid 1608.

jednotlivě, jako například Loheliovým supralibros označená *De vita religiose instituenda*, naopak Questenberkovské supralibros zdobí poslední exemplář *De virtutum adeptione*.³¹⁶ Obecnou povahu má sbírka traktátů Franciska Borgii (1510–1572), vydaná v Louce a nejspíš odtud darovaná Janu Loheliovi.³¹⁷ Velmi plodný byl vlámský jezuita Johann David (1546–1613), z jehož rozsáhlého díla máme jen dva spisy opatřené Kasparem Questenbergem.³¹⁸ Nákladná publikace Jerónima Nadala *Adnotationes Et Meditationes In Evangelia*³¹⁹ vznikláz popudu Ignáce z Loyoly jako ilustrovaný průvodce pro meditaci nad Písmem sv. v souladu s tradicí duchovních cvičení. Nadal vybral biblické příběhy, vytvořil návrh jednotlivých scén a vytvořil poznámky, které se k nim vztahovaly. Ilustrace jsou velmi názorné, mj. proto, že využívají perspektivního zobrazení.³²⁰

Mezi dominikánskými autory na Strahově jasně dominuje španělský teolog, spisovatel a mystik Ludvík z Granady (1504 či 1505–1588), biskup ve Viseu a arcibiskup v Braze, od roku 1554 osobní kněz královny Johany Španělské. Vedle asketické teologie, která tvoří stěžejní část jeho díla, také vydával spisy o Písmu sv., dogmatu, etice, životopisy a církevní dějiny. Nejvýznamnější je *La Guía de Pecadores* (Průvodce hříšníka, 1555). Je psán svěží španělštinou a použitý jazyk dílo povznesl mezi klasická díla nejhlubší náboženské inspirace. Často přirovnáváno k *Imitatio Christi* Pseudo-Tomáše Kempenského. Jeho dílo nalezlo ohlas u sv. Karla Borromejského, sv. Františka Saleského, sv. Vincence z Pauly, Bossueta a dalších. Strahovská knihovna měla ve své sbírce Granadovu *Vita Christi*, dodatek k *Memoriale Christianae vitae*³²¹ a zejména bohatou sbírku jeho úvah a kázání. Nachází se mezi nimi i jeden z prvních nákupů opata Jana Lohelia pro novou knihovnu,³²² ovšem v pořizování kázání Ludvíka z Granady průběžně pokračoval Lohelius i jeho nástupci.³²³

Z poměrně četného zastoupení františkánských moralistů zaznamenáme alespoň dvě osobnosti. Nejznámější spis Alfonsa de Madrid *De Observantia Libellus aureus*³²⁴ je strukturovaný návod, jak sloužit Bohu čistou láskou a usilovným cvičením vůle. Autor

- 316) Köln 1615 (VD 1712:10367Y) SK, sign. BA IX 23.
- 317) *Enchiridion pietatis christianae oder Sechs ... Tractätlein*, Louka 1595, SK, sign. BA VII 30. Obsahuje 6 z 8 traktátů, které Borgia sestavil ještě před vstupem do řádu a které poprvé vyšly tiskem pod titulem *Las obras muy devotas y provechoas para qualifier fiel christiano* (Antwerpen 1556).
- 318) *Lapis Lydius*, Köln 1610 (VD17 12:101576G), SK, sign. BA IX 25 (první vydání latinské, vlámsky již 1608). *Amputandum putabam radix, stirps et germen errorum*, Antwerpen 1612, SK, sign. BV VII 35.
- 319) Antwerpen 1607, SK, sign. AZ XI 24. Vydání Antwerpen 1593 neslo titul *Evangelicae Historiae Imagines*. Nadal následně dílo doplnil a rozšířil doprovodný text a chod ilustrací nově seřadil podle řádu čtení během litergického roku, jak je předepsáno v římském misálu. Přepřacovaná edice vyšla roku 1594 pod titulem *Adnotationes et Meditationes in Evangelia* (druhé vydání 1595).
- 320) Felix Just: <http://catholic-resources.org/Art/Nadal.htm>
- 321) Poprvé vydán samostatně v Salamance 1574 Mathiasem Gastem. Strahovský exemplář: Köln 1586 (VD16L 3210), SK, sign. BT X 45.
- 322) *Pars hyemalis postillae de tempore. Auslegung der sonntäglichen und etlicher anderer Euangelien*, Köln 1593; (VD16L 3217), SK, sign. BR I 18. *Pars aestivalis postillae. Pars hyemalis postillae de sanctis*, Köln 1593 (VD16L 3217), SK, sign. BR I 19; *Quadragesimale. Pars aestivalis postillae de Sanctis*, Köln 1593 (VD16L 3218), SK, sign. BR I 20. První vydání překladu Köln 1588 (dva díly Pars Hyemalis a dva díly Pars aestivalis).
- 323) *Exercitia in septem meditationes matutinas ac totidem vespertinas distributa*, Köln 1591 (VD16 ZV 9949), SK, sign. BT X 36; *Quartus tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1597, SK, sign. BT VI 29; *Memoriale christianae vitae adiunctum I*. Köln 1598 (VD16L 3254), SK, sign. BV IV 60; *Conciones de tempore et sanctis*, Antwerpen 1614, SK, sign. BS II 157/1; *Secundus tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1610, SK, sign. BS II 157/2; *Quinque conciones de poenitentia, habitae in quadragesima*, Antwerpen 1610, SK, sign. BS II 157/3; *Tertius tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1612, SK, sign. JL III 22/1; *Quartus tomus concionum de tempore*, Antwerpen 1604, SK, sign. JL III 22/2.
- 324) Köln 1625 (VD17 3614:712824W), SK, sign. BV VIII 53/2. První vydání *Arte para servir a Dios* 1521, do konce 16. století se kniha dočkala přes 20 španělských vydání a překladů. Latinský překlad poprvé Louvain 1550.

dokládá, že po dlouhodobém cvičení se duše naučí s trvalou pomocí Ducha sv. konat vše z lásky k Bohu, našemu konečnému cíli. Mystik Diego de Estella (1524–1578) působil mimo jiné na španělském královském dvoře, ale pro svou kritiku rozmařilého dvorského života a prázdných světských záležitostí byl vypovězen.³²⁵⁾

Významnou postavou augustiniánského řádu byl sv. Lorenzo Giustiniani (1381–1456), biskup a první patriarcha benátský, jehož souborné dílo, převážně kazatelské s asketickou tematikou, pořídil opat Lohelius.³²⁶⁾ Kapucíny zastupuje italský kazatel Bernardinus de Balbano (1553–1605), jehož díla jsou především mystická a devocionální.³²⁷⁾

Zvláštní součástí oddílu morální teologie byly spisy zabývající se problematikou démonů a čarodějnic. Příkladem je dílo nizozemského právníka a advokáta Joosta de Damhoudere (1507–1581), proslulého zejména svými kriminalistickými spisy. Teologický traktát *Paraenesis sive exhortationes christianae ad Christianos*³²⁸⁾ sepsal v době náboženských konfliktů a jeho cílem je posílení katolické víry. Tématu se věnoval i německý filosof a náboženský polemik Aegidius Albertinus (1560–1611), stoupenec protireformace a boje proti čarodějnicím.³²⁹⁾

Široký záběr teologa Dionysia Carthusiana (1402–1471) se týkal i morálních témat.³³⁰⁾ Dionysius, později zvaný *Doctor Ecstaticus*, společně s Mikulášem Kusánským varoval před tureckým nebezpečím, podílel se na klášterních reformách a rozvíjel metody postupu proti pověrečným praktikám. Vědeckou činnost zaměřil na komentáře k Bibli i k patristickým a scholastickým autorům. Ve svých původních dílech se zabývá morálkou, askezí, církevní disciplinou, liturgií, psal i kázání a homilie. Inklinoval ke křesťanskému platonismu Pseudo-Dionysia Areopagity, sv. Augustina a sv. Bonaventury. Jako mystický autor je blízký Hugovi a Richardovi od sv. Viktora, sv. Bonaventurovi a spisovatelům wildesheimské školy. Byl také nazýván posledním scholastikem.³³¹⁾

XIV. – XV. Historie, varia

Ze všech sekulárních oborů je nejpočetněji zastoupená historie, do níž počítáme nejen díla zabývající se vlastními dějinami, ale také spisy s žurnalistickým charakterem reflektující nedávné dění. Kvantitativně dominuje historické sbírce italský lékař a historik Paolo Giovio (1483–1552), jehož spisy pořizoval opat Questenberg. Jeho historická práce byla veskrze tendenční a hrubě neobjektivní. Giovio se odvědil svému patronovi papeži Lvu X. zcela nepokrytým chvalopisem,³³²⁾ ostatně životopisy významných současníků patřily k jeho oblíbenému žánru.³³³⁾ Vedle biografické činnosti shrnul bouřlivé dějiny Itálie v letech 1494–1547.³³⁴⁾ I opat Lohelius pořídil na Strahov

- 325) *Contemptus Vanitatum Mundi*, Köln 1617 (VD1712:104183G), SK, sign. BT VII 29.
- 326) *Opera*, Lyon 1568, SK, sign. BF I 1.
- 327) *Vestrahovské knihovně: Mysterium sacrae flagellationis Domini Nostri Jesu Christi*, Köln 1625 (VD17 3614:712853H), SK, sign. BV VIII 53/1. První vydání Venezia 1537, první latinské vydání Köln 1625.
- 328) Venezia 1572 (CNCE 15910), SK, sign. BV VII 48.
- 329) *Lucifers Königsreich und Seelengejaide*, München 1616 (VD17 1:074946T), SK, sign. EV XIII 45. **Dreesbach, A.:** *Aegidius Albertinus*, in: Wurst, J. – Langheiter, A. (Hrsg.): *Monachia*. München: Städtische Galerie im Lenbachhaus, 2005, s. 57.
- 330) *Ein heilsames ... büchlein, welches ... möchte genant werden ein Wegweiser ... zu sterben*, Praha 1586, SK, sign. BA VII 37.
- 331) *Ve strahovské knihovně In quattuor evangelistas enarrationes...*, Köln 1532 (VD16 D 1917), SK, sign. BI IV 7 *Epistoliarum ac Evangeliorum ... enarratio ... pars prima de tempore*, Köln 1533 (VD16 D 1890), SK, sign. BS I 50. *Ein heilsames ... büchlein, welches ... möchte genant werden ein Wegweiser ... zu sterben*, Praha 1586. SK, sign. BA VII 37. *Operum minorum tomus secundus*, Köln 1532 (VD16 D 1856), SK, sign. BF V 24.
- 332) *De vita Leonis decimi Pont. max. libri IV*, Firenze 1551 (CNCE 21174), SK, sign. AM XI 17.
- 333) *Elogia virorum bellica virtute illustrium*, Firenze 1551 (CNCE 21175), SK, sign. AM XI 9; *Liber de vita et rebus gestis Alfonsi Atestini Ferrariae principis* Firenze [1550?] (CNCE 21170), SK, sign. AP II 11.
- 334) *Historiarum sui temporis Tomus primus*, Strassburg 1556, (VD16G 2071), SK, sign. AR IX 59; *Tomus secundus*, ibid. 1555 (VD16G 2070), SK, sign. AR IX 60.

přehled nedávných událostí z pera nizozemského katolického kněze Michaela Isselta (mezi 1530/40–1597), který pro své katolické smýšlení musel opustit svou vlast a uchýlit se do Kolína nad Rýnem, kde působil až do své smrti. *Sui temporis historia*³³⁵⁾ popisuje události od smrti Karla V. do roku 1585, se zvláštním zřetelem na vztahy mezi Španělskem a Nizozemím. Přehled aktuálního politického dění vydával Gotthard Arthus (1570–po 1630) v *Mercuriu Gallo-belgicu*.³³⁶⁾ Tento pravidelně vydávaný přehled je dnes ve fondu prakticky úplný díky pozdějším akvizicím, z doby před rokem 1648 máme ovšem pouze jediný konvolut různých svazků z let 1610–1631 zapsaný k roku 1638.

Podíváme-li se na přehledná dějepisná díla globálního dosahu, začneme u výpravného prvního vydání *Liber chronicarum* norimberského humanisty Hartmanna Schedela (1440–1514),³³⁷⁾ dřevorezy ilustrovanými dějinami světa od stvoření do roku 1493. Široký časový rozsah zahrnuje i kompilace kartuziána Wenera Rolewincka (1425–1502) *Fasciculus temporum*,³³⁸⁾ či spis dalšího katruziána Laurentia Suria *Commentarius Brevis Rerum In Orbe Gestarum*³³⁹⁾ nebo sbírku pozoruhodných příběhů a historek *Chronica* Johanna Conrad Mecka von Balgheim.³⁴⁰⁾ Starší historiografii představuje edice dějiny Pavla Diakona.³⁴¹⁾ Další dějepisná díla jsou zaměřena už na kratší historická období nebo omezena geograficky, případně národnostně. Zájem o antické dějiny, zesílený humanistickým obdobím, je doložen alespoň dvěma monografiemi k římským dějinám.³⁴²⁾ Dějiny Francie jsou zastoupeny dvěma tituly. Francouzský právník a historik Jean Papire Masson (1544–1611) sepsal dějiny Francie od příchodu Franků až do vlády Františka I.³⁴³⁾ Snažil se očistit středověké prameny od mýtických nánosů a vybírat jen věrohodná fakta. Užší záběr si zvolil francouzský právník, teolog, též osobní lékař a historiograf krále Jindřicha III. Nicolas Vignier ve svých dějinách Burgundska.³⁴⁴⁾ Německý duchovní a diplomat Albert Krantz (kolem 1448–1517) sestavil obsáhlou kompilaci německých církevních dějin *Rerum Germanicarum Historici clarissimi ecclesiastica historia, sive Metropolis*.³⁴⁵⁾ V jeho díle se zrcadlí názory hanzovního diplomata a vzdělance ovlivněného italským humanismem i názory katolického teologa, který přišel do styku s reformací. Polské dějiny, zejména týkající se litevského velkoknížectví, sepsal původem italský historik Alexander Gwagnin (1534–1614). *Rerum Polonicarum tomus tres*³⁴⁶⁾ je kompilace starších kronik Jana Długosze a Macieje Miechowity a počíná nejstaršími dějinami od příchodu vojvody Lecha po vládu Štěpána Bathoryho. Skutečným autorem byl Gwagninův podřízený Maciej Strykowski, ale i když bylo autorství Strykowského soudně uznáno, spis nadále vycházel pod Gwagninovým jménem. Poslední z velkých národů, jehož dějiny jsou doloženy ve fondu knihovny, jsou Italové, jejichž středověké dějiny *Historiarum*

- 335) Köln 1602 (VD17 23: 2491 41C), SK, sign. AR IX 62.
- 336) SK, sign. JQ VI 10.
- 337) Nürnberg, Anton Koberger, imp. Sebald Schreyer et Sebastian Kammermeister, 1493, SK, sign. DN I 6.
- 338) Strahovský exemplář: Strasbourg, Johann Prüss, 1487, SK, sign. DQ IV 15/2. Dílo dosáhlo v 16. století široké obliby, dočkalo se kolem 50 vydání v celkem asi 100000 exemplářích.
- 339) Köln 1602 (VD17 3:0082 24W), SK, sign. AR IX 58.
- 340) Konstanz 1596 (VD16 ZV 25006), SK, sign. AS XIII 6.
- 341) *Historiae miscellae*, Ingolstadt 1603 (VD17 12:1335 60Y), SK, sign. EB V 8.
- 342) **Huttich, Johannes:** *Imperatorum et caesarum vitae cum imaginibus ad vivam effigiem expressis* (VD16 H 6474) SK, sign. AS X 20/1; **týž,** *Consulorum Romanorum elenchus*, Strassburg 1534 (VD16 H 6469) SK, sign. AS X 20/2.
- 343) *Annaliom Libri Qvatvor: Quibus res gestae Francorum explicantur*, Paris 1578. Strahovská signatura AP XIII 43.
- 344) *Rerum Burgundionum chronicon*, Basel 1575 (VD16 ZV 15217), SK, sign. AP XIII 39/2.
- 345) Frankfurt am Main 1576 (VD16 K 2251), SK, sign. AN II 10. První vydání Basel 1548.
- 346) Frankfurt am Main 1584 (VD16 G 3843). Obsahuje: **Warszewicki, K.:** *Panegyricus ad Stephanum I. Polonorum regem* (VD16 W 1233), SK, sign. AP X 26.

*de regno Italiae Libri Quindecim*³⁴⁷⁾ popisují dějiny Itálie od 6. do 12. století. Autorem byl italský humanista a historik Carlo Sigonio (1520–1584), znalec starověkých dějin a sběratel řeckých rukopisů, zakladatel Libreria di San Marco v Benátkách (1568).

Zájem vzbuzovaly i studie o cizích národech Asie, Afriky a Evropy, včetně popisu německých kmenů v díle *Mores, leges, et ritus omnium gentium*, jehož autorem je německý dominikán a humanista Johann Boehme (ca.1485–1535).³⁴⁸⁾ Specializované zaměření má *Indiae occidentalis historia* Gaspara Ense³⁴⁹⁾ a dějiny osmanské říše, v době neutuchajícího tureckého nebezpečí na hranicích monarchie obecně velmi žádané (Conrad Löw, *Mahometische History*).³⁵⁰⁾ Od zájmu o exotické země není daleko k cestopisům, které sloužily nejen jako zdroj zábavy, ale přinášely podstatné informace zeměpisné, historické či etnografické. Ve strahovském fondu byly jisté dva, dodnes významné *Legationis Turcicae epistolae quatuor*,³⁵¹⁾ jeden z nejvýznamnějších pramenů pro poznání života na osmanském dvoře v 16. století. Jejich autor byl vlámský spisovatel a botanik Ogier Ghislain de Busbecq (1520/1521–1592). Působil nejprve jako diplomat ve službách Habsburků a vyslanec v osmanské říši. Poté přijal místo jako vychovatel synů Maxmiliána II. a nakonec byl pobočníkem Alžběty Habsburské, vdovy po francouzském králi Karlu IX. Cesty po Evropě shrnul Nathan Chytraeus ve *Variorum in Europa itinerum Deliciae*.³⁵²⁾

Subtilnější regionální zaměření mají *Fuldensium antiquitatum libri IIII* nizozemského jezuita a církevního historika Christophora Brouwera (1559–1617).³⁵³⁾ Novátorské téma zvolil nizozemský právník a teolog Jacobus Middendorp (1537–1611). Jeho nejvýznamnější práce *De celebrioribus universi terrarum orbis academiis libri duo*³⁵⁴⁾ se zabývá dějinami škol a univerzit. Vůdčí koncept spatřuje ve sledování vlivu sedmi svobodných umění.³⁵⁵⁾ Náboženské dějiny zastupují kritické zhodnocení dějin protestantství jako chybné víry a pochází od katolického historika Florimonda de Raemond (1540–1601).^{355a)}

Mezi historickou literaturou byl i konvolut z odkazu Joachima Hynconia obsahující směs zábavné a naučné literatury. Nalézáme v něm vedle dokladů Hynconiovy lásky k antice (Pseudo-Kallisthenova *Alexandreis* v překladu Leona z Neapole³⁵⁶⁾ a *Historia destructionis Troiae*³⁵⁷⁾ Guida delle Colonne) sbírku bajek Johanna de Capua *Directorium Vitae Humanae*³⁵⁸⁾ a především obsáhlou a velmi rozšířenou encyklopedii františkánského encyklopedisty a pařížského mistra Bartholomea Anglica,³⁵⁹⁾ která zahrnovala čerstvě nabyté znalosti z řeckých a arabských překladů antických učenců

347) Basel 1575 (VD16 S 6439), SK, sign. AP XIII 39 / 1.

348) 1. vydání Augsburg 1520 (VD16 B 6316). Strahovský exemplář Lyon 1576; SK, sign. AV XVI 5/2. Publikace byla velmi rozšířená, podstatné pasáže zahrnul Sebastian Franck do svého *Weltbuch* a Sebastian Münster do své *Kosmographie*.

349) Köln 1612 (VD17 23:254763V), SK, sign. AS XVII 40/1.

350) Köln 1596 (VD16 L 2318), SK, sign. AP XIII 66.

351) Hanau 1605 (VD17 39:130989P), SK, sign. AP X 29.

352) Herborn 1594, (VD16 C 2802), SK, sign. AD IV 86.

353) Antwerpen 1612, první vydání, SK, sign. AN VI 66.

354) Köln 1567 (VD16 M 5184), SK, AX X 11 / 1. Spis se dočkal ještě dalších tří vydání (1572, 1592, 1602).

355) Laureys, M.: „*Latin as Language of The Blessed. Melchior Inchofer on The Excellence and Dignity of the Latin Language.*“ *Germania latina – Latinitas teutonica*. Politik, Wissenschaft, humanistische Kultur vom späten Mittelalter bis in unsere Zeit. München 2003. 26 Jan. 2010 <<http://www.phil-hum-ren.uni-muenchen.de/GermLat/Acta/Laureys.htm#ftnref96>>

355a) *Historia de Ortu, Progressu Et Ruina Haereseon Huius Saeculi*, Köln 1614 (VD17 n23:236186F), SK, sign. AP II 3.

356) *Historia Alexandri Magni regis Macedonis de preliis*, Strasbourg, [Typographus Jordani de Quedlinburg 1483 (= Georg Husner?)], 1489 17. III, SK, sign. DM III 6/1.

357) Strasbourg, [Typographus Jordani de Quedlinburg 1483 (= Georg Husner?)], 1486 9. X. ca. SK, sign. DM III 6/2.

358) [Strasbourg: Johann Prüss, 1489 non post], SK, sign. DM III 6/4. Jedná se o překlad hebrejské verze *Kalilah wa-Dimnah* Rabbi Joela.

359) Nürnberg, Anton Koberger, 1492 20. VI., SK, sign. DM III 6/3. Před rokem 1500 se dočkala čtrnácti vydání, další přibyla v průběhu 16. století a ještě roku 1601 ve Frankfurtu.

a díky své oblibě se rychle dočkala překladů do národních jazyků a tím rozšířila tyto vědomosti mezi širší vzdělanecké vrstvy. Na závěr zmíníme numismatickou publikaci *Imperatorum Romanorum numismaticum series a C. Julio Caesaro ad Rudolphum II.*³⁶⁰⁾ nizozemského právníka a historika Levina Hulsia (1546–1606).

Jan Lohelius také pořídil příručky o politice od významných dobových teoretiků. Třikrát je zastoupen nizozemský filozof a humanista Justus Lipsius (1547–1606). Velmi rozšířený byl jeho spis *Politiconum sive Civilis Doctrinae Libri Sex*³⁶¹⁾ a na něj navazující *Monita et exempla politica*.³⁶²⁾ Obě knihy jsou postaveny na kompilaci textů týkajících se politiky a vládnutí, počínaje klasickými autory. Podobnou příručku sestavil i Jean Chokier de Surlet (1571–1650).³⁶³⁾

Hagiografické soubory v knihovně loheliiovské a questenbergovské představují jen zlomky větších kompendií. Konkrétně se jedná o jeden svazek *De probatis sanctorum historiis*...³⁶⁴⁾ Laurentia Suria a přepracovanou edici Suriových životů svatých,³⁶⁵⁾ kterou sestavil kanovník v Hertogenboschi a v Lovani Franciscus van der Haer († 1632). Kaspar Questenberg pořídil životy církevních Otců *De vita et verbis seniorum*³⁶⁶⁾ jezuitského hagiografa Heriberta Rosweyde (1569–1629), který měl v plánu vytvořit a vydat kompletní *Acta Sanctorum*.³⁶⁷⁾ Ze sousedního Bavorska máme výpravné vydání Räderovy *Bavaria Sancta* se Sadelerovými rytinami.³⁶⁸⁾ Jeho nedokončené dílo přepracoval a vydal Jean Bolland. Životy českých světců vydal Jiří Bartholdus Pontanus z Breitenbergu. Pontanova *Bohemia Pia*³⁶⁹⁾ je součástí konvoulu darovaného klášteru Hermannem Questenbergem. Středověké popisy zázraků zastupuje Caesarius z Heisterbachu.³⁷⁰⁾ Biografické dílo, vyjma Gioviových spisů, ještě představuje životopis Georgi Kastriotiho,³⁷¹⁾ jehož autorem byl Jiří Bartholdus Pontanus z Breitenbergu a jeho hagiografický životopis sv. Ivana.³⁷²⁾

Přírodovědné obory jsou zastoupeny opět jen symbolicky sedmi tituly. Mezi nimi jsou dva svazky fyzikálních pojednání italského duchovního Simeona Maiola (1520–1597).³⁷³⁾ Matematika nabízí jen dvě učebnice počtů, přičemž autorem první z nich je švýcarský humanista, hudební teoretik, matematik a filosof Henricus Glareanus (Heinrich Loris; 1488–1563).³⁷⁴⁾

360) Frankfurt am Main 1603 (VD17 12:12 3740T), SK, sign. AT X 24.

361) Antwerpen 1610, SK, sign. JB III 20.

362) Antwerpen 1605, SK, sign. HM I 42.

363) *Thesaurus politicorum aphorismorum*, Mainz 1613 (VD17 1:001468H), SK, sign. CH IV 29.

364) Nejstarším, ještě pouze textovým supralibros je opatřen čtvrtý díl: *Tomus quartus, complectens sanctos mensium Iulii et Augusti*, Köln 1579, SK, sign. AQ XII 12. První vydání vyšlo v šesti svazcích, (Köln 1570–77), dokončení druhého vydání se již nedožil, práci dokončil jeho spolubratr Mosander a doplnil sedmým dílem (Köln 1582). výtah z *De ... sanctorum historiis* pořídil roku 1630 opat Questenberg a kniha pak byla přemístěna do Jihlavy: *Auszug: Bewerte Historien der fürnemsten heiligen Gottes durch die 12 Monate des ganzen Jahres*, Köln 1625 (VD17 12:118473N), SK, sign. FL III 17.

365) *Vitae sanctorum ex probatissimis authoribus*, Antwerpen 1594 (Adams H 56), SK, sign. BV III 94.

366) Antwerpen 1628, SK, sign. AP XI 19.

367) **Delehaye, H.:** *L'oeuvre des Bollandistes à travers trois siècles 1615–1915*, Bruxelles 1959.

368) München 1615, SK, sign. AM XI 8.

369) Frankfurt am Main 1608 (VD17 23:23 1162L), SK, sign. AH XII 18/2.

370) *Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium libri XII*, Köln 1591, SK, sign. BE VIII 44.

371) *Scanderbegus*, Hanau 1609 (VD17 23:24 9136K), SK, sign. AQ XVI 15. Na vazbě Pontanovo supralibros.

372) *Vita s. Ioan, cuius corpus in Monasterio s. Iohannis [!] sub Rupe sepultum colitur*, Praha 1591.

373) *Dies caniculares*, Mainz 1610 (VD17 23:25 4750R), SK, sign. CY III 1; *Dierum canicularium tomus septimus*, Mainz 1619 (VD17 12:109700M), SK, sign. AH XII 18/1.

374) *Matematické pojednání De VI. arithmeticae practicae speciebus ... epitome* (Freiburg im Breisgau 1539; VD16 L 2670; SK, sign. AX X 11/2) se používalo i ve výuce na univerzitách. Ve stejném konvolutu ještě nalezneme početnici Johanna Seckerwitze *Rechenbüchlein auf allerlei Handtierung* Breslau 1570, SK, sign. AX X 11/5.

Řádová příslušnost autorů

Řádová příslušnost autorů ukazuje naprostou převahu jezuitů, jejichž tvorba představuje přibližně pětinu všech titulů dochovaného fondu. Jezuitská tvorba zaplňovala skříň strahovské bibliotéky za působení opatů Lohelia a Questenberga vcelku rovnoměrně. Výběr autorů poměrně věrně kopíruje jejich dobový význam. První vlna jezuitské produkce stojí na autorech španělských, a to jak prvních následovníků z okruhu Ignáce z Loyoly, tak dalších významných španělských jezuitů, včetně předních filozofů, jako byl Francisco Suárez. Jižní „křídlo“ jezuitské produkce rozšířili italští členové řádu a jejich spisy jsou ve strahovské knihovně opět zásluhou Jana Lohelia. S rozšířením řádu do dalších evropských zemí rostla také „místní“ produkce a ta se projevila i v knihovním fondu. Za opata Questenberga přichází díla především německých a nizozemských jezuitů, mnohdy působících v Německu. Jezuitští autoři jsou zastoupeni ve všech zjištěných oborech. Mají podstatnou zásluhu na rozvoji druhé scholastiky, často jsou zastoupeni v dílech s asketickou tematikou, v kázáních i exegetice.

Dominikáni mezi autory z řádového prostředí zaujímají druhé místo za jezuitu. Vydátnou zásluhu na tom mají středověké autority, na prvním místě zde figuruje sv. Tomáš Akvinský (1225–1274) coby učitel církve a výchozí autorita středověkého a raně novověkého myšlení. Kvantitativně mezi dominikány na Strahově jasně dominuje španělský teolog, spisovatel a mystik Ludvík z Granady.

Františkánská literatura je především složena ze sbírek kázání a z menší části díly spirituálními a asketickými. Naproti tomu benediktinská a cisterciácká literatura je z větší části zastoupena díly klasických středověkých autorit (Anselm z Canterbury, Pierre Bersuire, Bernard z Clairvaux, Caesarius z Heisterbachu).

Premonstráti, jak už bylo řečeno, neměli jako jeden z hlavních cílů svého poslání práci vzdělávací a uchovávaní knižního dědictví, jako jiné řády. Jejich poslání je primárně pastorační. V nejstarším fondu nejsou zastoupeny žádné středověké premonstrátské autority, pouze dva soudobí autoři. Z doby působení loucké tiskárny pochází několik vydaných kázání a polemických tisků tamějšího opata a zakladatele tiskárny Sebastiana Fürsta von Baden (1553–1608),³⁷⁵⁾ včetně tolik potřebných a trvale zoufale nedostatkových breviářů.³⁷⁶⁾ Badenovy tisky nejspíš dostal Lohelius pro klášter darem, byť to není v knihách explicitě uvedeno. Jedním z duchovních hybatelů řádové reformy v období protireformace byl francouzský Servatius Lairuelz (1560–1631), opat v Pont-à-Mousson a v letech 1597–1617 generální vikář řádu. Jako vizitátor navštívil řadu kanonií a věnoval veškeré úsilí provedení řádové reformy. Aby dosáhl liturgické jednoty, napsal v roce 1598 předmluvu k breviáři vydanému Françoisem de Longpré.³⁷⁷⁾ V komentářích k Augustinově řeholi *Optica regularium* formuloval své představy o ideálním životě člena premonstrátského řádu.³⁷⁸⁾ Lairuelzovy spisy na Strahov uvedl opat Questenberg, přičemž reformátorův katechismus

375) *Christliche und gottselige Warnung mit etlichen Ursachen*. [Louka] 1589 SK, sign. DQ IV 4/7; SK, sign. DQ IV 4/10. *Ein christliche catholische Weyhenacht Predig von der freudenreichen Geburt*, [Louka] 1587; *Von Eine treuherzige Vermahnung, Dass die Christen dem Türcken nicht huldigen, sondern Ritterlich wider ihn streythen sollen*, Louka 1595, SK, sign. BP IV 13/1. *Geistliche Kriegerüstung, wider den gemeinen Tyrannen, Türcken*. Louka 1595, SK, sign. BP IV 13/3. Badenův životopis **Goovaerts, L.**: *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, Bruxelles 1899, s. 285.

376) *Breviarium juxta ritum candidissimi Ordinis Praemonstratensis*. Louka 1597, SK, sign. ACh II 5, HK IX 2.

377) *Dictionnaire de spiritualité... Tome IX*, Paris 1976, col. 117–119. **Lallemand, P.**: *Les Prémontrés*, Pont-à-Mousson 1990; **Arduara**, *Prémontrés Histoire et spiritualité*, s. 227–241.

378) *Optica regularium*, Pont-à-Mousson 1603. Připojeno: *Index coenobiorum Ordinis Praemonstratensis per circarios et dioeceseos divisus*, SK, sign. HU III 65 (první vydání). *Optica regularium*, Köln 1614, SK, sign. BE VIII 10.

získal Questenberg dokonce jako osobní dar od autora.³⁷⁹⁾ Výčet premonstrátských autorů uzavřeme rukopisnou sbírkou kázání strahovského řeholníka Andreea Wernera.³⁸⁰⁾ K premonstrátské řádové literatuře se také řadí sborník věnovaný přenesení ostatků sv. Norberta do Prahy.³⁸¹⁾

Příbuzné řády augustiniánské řehole jsou zastoupeny také velmi slabě. Z augustiniánů kanovníků nechybí starší autority Tomáš Kempenský, sv. Lorenzo Giustiniani nebo Stephan von Landskron. Soudobou řádovou literaturu zastupuje pouze *Reliquiarium*³⁸²⁾ Giovanni Battisty Segniho. Z augustiniánů poustevníků jsou zastoupeni polemikové Johannes Hoffmeister a Juan Gonzalez de Critana.

Závěr

Knihovna strahovského konventu zažila na přelomu 16. a 17. století překotné obrození a s určitou nadsázkou bychom mohli mluvit o znovuzrození. Loheliův projekt obnovy knihovny, na nějž navázal jeho následovník Questenberg, šel ruku v ruce s obnovou celého konventu po půldruhém století krize. Řádně vybavená knihovna přenesená do nového sálu měla být nejen funkčním nástrojem obnovené komunity, ale i symbolickým završením tohoto úsilí. Posílení prestiže snad měly zajistit i poměrně často zastoupené knihy autorů, kteří působili při panovnických dvorech.

Obsah knihovny, jejíž početní stav překračoval 1500 knižních jednotek, navazoval strukturou na předchozí akvizice, které snad v omezené míře zůstaly z předchozího období. Stejně jako Loheliovi středověcí předchůdci, i on sám s Kasparem Questenbergem budovali knihovnu především jako užitelný nástroj pro výkon řádových povinností. Jádrem fondu byly Bible, biblické příručky, homiletické, katechetické a moralistické spisy. Pro rozšíření obzorů byly doplňovány spisy spekulativní povahy, ovšem především spisy středověkých i moderních scholastiků. Knihy mimo teologické obory se pořizovaly s menší intenzitou. Nejvíce se věnovalo pozornosti dějinám a jazykovědným příručkám. Lékařské spisy máme zlomkovitě doložené, stejně jako církevně právní, lze přepokládat i vlastnictví spisů z oboru obecného práva. Ty se však s největší pravděpodobností staly roku 1648 součástí švédské kořisti.

Mezi knihami, které se dochovaly, zcela převažuje literatura teologická, naopak pojednání některých vědeckých oborů, zejména přírodních věd, prakticky nebyla nalezena. Knihovna byla pochopitelně budována především pro zájmy a poslání řádu a konventu. Pátrání po krásné literatuře nebo uměleckých knihách přineslo, vyjma několika poetických a dramatických děl starověkých autorů, jediný konvolut hudebních tisků s notovými záznamy náboženských písní a mší, mezi nimiž jsou dvě pražská vydání hudebních děl Karla Luytona.³⁸³⁾

Švédská kořist měla být zjevně tvořena vybranými tituly, zejména pro potřeby švédských gymnázií a univerzit, proto byly vyhledávány zejména knihy praktického rázu. Katolic-

379) *Catechismi novitiorum ... tomus II.* Pont-à-Mousson 1623, SK, sign. FD I 15.

380) *[Sermones diversi]*, před 1585, SK, sign. DA IV 53.

381) *Narratio translati e Saxonia in Boemiam sacri corporis beatissimi viri Norberti*, Praha, Paulus Sessius, 1627, SK, sign. EZ III 5.

382) Bologna 1610. Kniha jenyní v majetku univerzitní knihovny v Göttingen (sig. 8 Theol. thet. II 588/45).

383) SK, sign. BV VI 76.

ká literatura byla pro švédské útočníky méně atraktivní, pokud se nejednalo o přepychově iluminované nebo skvostně vázané kusy, takže se nám z větší části dochovala i po přepadení roku 1648. Slabší zastoupení neteologických oborů můžeme rovněž připsat snaze Kaspara Questenberga o kvalitní vybavení externího učiliště v Collegiu Norbertinu na úkor vlastní konventní knihovny, kde se naopak ve větší míře shromažďovala literatura teologická.

Vyobrazení:

- obr. 1: V záhlaví jeden z nejstarších strahovských provenienčních záznamů pravděpodobně ze 13. století (sign. DF III 2).
- obr. 2: Unikátní vlastnické supralibros opata Mathiase Gehella z roku 1579 na Canisiově De Maria Virgine (sign. BH IV 25).
- obr. 3: Jeden z nejstarších strahovských provenienčních záznamů z doby Jana Lohelia z roku 1593 na Caesarových Zápisích z původní sbírky Joachima Hynconia. Mezi provenienčními zápisy jsou i nejstarší strahovské signatury: starší obliterovaná 23 G XV a novější 1 E XV (sign. AU XVI 28).
- obr. 4: Záznam o nákupu Stapletonových kázání opatem Janem Loheliem z roku 1594 (sign. BT V 17).
- obr. 5: Vlastnický záznam Jana Lohelia na konvolutu Ciceronových a Demostenových řečí, který si Lohelius přinesl na Strahov ze svého působiště v Teplé. (sign. AU XVI 13)
- obr. 6: Jednoduché iniciálové Loheliovo supralibros „ILAMS 1595“ (sign. AD XVI 24).
- obr. 7: Obsáhlejší iniciálové Loheliovo supralibros „ILDGAMBMMSES 1595“ s centrálním mariánským motivem v rolverkové kartuši. (sign. AS X 20)
- obr. 8: Loheliovo supralibros kombinované z iniciál a staršího erbovního supralibros z roku 1597. V dalších letech se iniciály i letopočet vypouštěly a používalo se jen znakové supralibros (sign. BA VIII 14).
- obr. 9: Záznam o darování Augustinovy De doctrina christiana Jiřím Pontanem z Breitenbergu strahovské knihovně roku 1595 (sign. BE V 8).
- obr. 10: Novější Loheliovo znakové supralibros používané od roku 1605 do roku 1615. Vylepšení supralibros rolverkovou kartuší jako v tomto případě bylo méně časté a používalo se zejména u foliových formátů (sign. BB III 11).
- obr. 11: Loheliovo znakové supralibros bez rolverkové kartuše (sign. BE VIII 29).
- obr. 12: Znakové supralibros Kaspara Questenberga, používané od roku 1615. Vylepšení supralibros rolverkovou kartuší jako v tomto případě bylo méně časté a používalo se zejména u foliových formátů (sign. AZ XI 24).
- obr. 13: Questenbergovo znakové supralibros bez rolverkové kartuše (sign. AH XII 18).
- obr. 14: Portrét opata Kaspara Questenberga v jeho pracovně. V pozadí je patrná opatova soukromá knihovna.
- obr. 15: Opatské supralibros Krispina Fucka (sign. BCh VIII 7).
- obr. 16: Zlacené supralibros Krispina Fucka (sign. BL IV 10).

Summary:

Bořek Neškudla

The Renovation of the Strahov Library by Abbots Johann Lohelius and Kaspar Questenberg.

The Strahov Library was established shortly after the foundation of the Strahov monastery. The comparison of the oldest preserved Strahov manuscripts with the book inventory of the maternal monastery in Steinfeld from 12th century suggests, that the first book equipment might have come from there. The amount of books rose during the Middle Ages, but the development of the library subsided after the Hussite Revolution. In Utraquist Bohemia the Catholic monasteries fell in deep crisis. The new era began in 3rd quarter of 16th century with the evolving counter-reformation. This era is in the Strahov monastery connected with abbot Johann Lohelius (1582-1612) and his successor Kaspar Questenberg (1612-1640). Johann Lohelius restored the institutional structures of the monastery and led it out of economical decline. In order to improve the convent life he started the renovation and revitalization of the library. At the beginning of his office there were around 100 books in the Strahov Library. Lohelius used his contacts and in the first years he replenished the collection with book gifts. Nevertheless he spent rising sums of money to purchase new books. The last source of book acquisition was the production of manuscripts, mainly of the continuously scarce liturgical books, produced by premonstrate Jan Václav Šícha. After Lohelius became the archbishop of Prague, abbot Questenberg continued with new book acquisitions. Questenberg used his contacts with publisher family of Kinckius from Cologne, bought books at Frankfurt book-fairs and acquired books through gifts and mediation of his brother, imperial diplomat Hermann Questenberg. Thus the amount of books in the Strahov

library in 1648, when it was looted by the Swedish army, reached between 1500 and 1800 books. Swedish booty was transported in 19 boxes and we can estimate that it contained around 600-800 books.

The reconstruction of the content of the Strahov library before 1648 is based only on books preserved in the contemporary library. The Swedish booty was probably destroyed during the fire of Turku 1834, where the books were deposited. Nowadays there are around 400 books in the Strahov library which were there before 1648. Their Strahov provenance can be proved by the owners inscriptions, abbot supralibros or the oldest shelf marks, established in the 1630s. Theological literature (Bibles, exegetics, patristics, scholastics and homilies) prevails in the segment of the preserved books. Almost one third of the authors are Jesuit authors. Apart from theology other disciplines are very rare. Mostly we can find linguistic or rhetorical literature, used as source books for writing homilies, and historiographical literature. Other disciplines are represented only inconsistently and randomly. We presume, that the absence of non-theological books, mainly medicine and natural sciences, is a result of the interest of Swedes in books of practical disciplines.

The Strahov library was renewed during Johann Lohelius and Kaspar Questenberg time and with some exaggeration we can talk about its second foundation. The effort of both men and spending of huge resources created the solid ground for the modern library whose collection was replenished and extended despite the palpable loss in 1648.

Translated by Author

NEZNÁMÝ LIST ATHANASIA KIRCHERA V PRAŽSKÉ STRAHOVSKÉ KNIHOVNĚ

Josef Smolka

Ř

ímský polyhistor německého původu, jesuita Athanasius Kircher (1601 či 1602–1680) patří v dějinách věd k neplodnějším autorům. Bibliografie jeho prací¹⁾ čítá 32 knih – některé z nich jsou velkého formátu nebo dosahují mnoha set stran – 23 rukopisů a 11 případů, kdy byl Kircherův text otištěn v knihách jiných autorů.²⁾ Vedle toho je s jeho jménem spojena obrovská korespondence, snad největší v celých dějinách věd. V současné době je její rozsah kolem 2.690 doručených i odeslaných – včetně otištěných – dopisů od zhruba 678 korespondentů. Poměrně velké množství jich bylo přitom i z našich zemí: M. Santini (1575–1655), J. Bareš (1580?–1650?), Th. Moretus (1602–1667), B. Conradus (1599–1660), A. M. Š. Reita (1604–1660, pokud jej vůbec můžeme považovat za našeho vědce), kardinál A. V. Harrach (1598–1667), J. M. Marci (1595–1667, ten psal spolu s Valdštejnem ze všech našich korespondentů Kircherovi nejčastěji), J. Caramuel (1606–1682), S. F. Hartmann (1632–1681), V. M. Ardensbach (?–1684), B. I. Martinic (1614–1685), G. A. Kinner (?), arcibiskup J. B. Valdštejn (1642–1694), J. J. V. Dobřenský (1623–1697), M. Hanel (1627–1689), A. A. Kochański (16361–1700) nebo V. Stansel (1621–1715). Počet Kircherem napsaných dopisů, které se zachovaly, je však podstatně nižší, je jich zhruba jen 520 včetně dedikací a tištěných listů. Tím cennější je nedávné zjištění, že se v pražské Strahovské knihovně zachoval jeden z jeho listů, který je dosud neznámý. Neznámý je ale bohužel i jeho adresát.

Dodejme ještě, že náš dopis měl v ruce téměř před půl stoletím B. Ryba,³⁾ věnoval mu však bohužel jen necelé tři řádky. Dopis je zařazen v tzv. balbínovském konvolutu,⁴⁾ což navozuje myšlenku, zda nebyl adresován právě Balbínovi (1621–1688), i když ten ve Fletcherově seznamu Kircherových korespondentů není uveden, časově by však nebyl vyloučen. Nehodí se však věčně – není známo, že by v roce 1672 nebo nedlouho před ním napsal nějaké význačné teologické dílo, které by Kircher tak vysoce ohodnotil.

1) Tu otiskl naposledy **Fletcher, J. E.**: *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher „Germanus Incredibilis“*..., Leiden 2011, s. 565–568.

Poněkud starší, ale podrobnější bibliografii otiskl ve sborníku *Athanasius Kircher und seine Beziehungen zum gelehrten Europa seiner Zeit*, Wiesbaden 1988, s. 179–189.

2) Několik stran textu napsal Kircher do pražského tisku svého žáka, dopřeklada židovských bajek, srv. **Hanel, M.**: *Parabola vulpium Rabbi Barachiae Nikdani*, Pragae 1661.

3) Srv. **Ryba, B.**: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny ...*, díl IV., Praha 1970, s. 20.

4) SK, rkp. sign. DH I 22, pp. 323–324. Řím, 3. prosince 1672.

-
- a) Slůvko „*comminciai*“ bylo dodatečně nadepsáno nad linku.
- b) Nečitelnost je zaviněna skutečností, že rukopis byl na tomto místě přeložen a v přeložení se posléze přetrhnul.
- c) V titulu vydaného spisu jsou zde navíc slůvka „*nova et multiplici*“.
- d) Slůvko „*vocesqlue*“ je v originále listu nadepsáno nad linku, v titulu vydaného spisu však chybí.
- e) V titulu vydaného spisu je zde místo „*palatiorum*“ výraz „*domorum*“.
- f) V titulu vydaného spisu je zde pouze „*phonologiam*“.
- g) Poslední dvě slůvka jsou nadepsána nad linkou.
- h) Slůvko „*mei*“ je nadepsáno nad linkou.

List Athanasia Kirchera neznámému adresátovi

Pagina 323

Molto Reve[ren]do Padre in Chr[ist]o

Il P[adre] Hogenecker, subito che arrivo a Roma mi presento le gloriose fatiche di V[ostra] R[everentia], le quale io con avidita grande comminciai⁹⁾ a perverderle meravigliandomi non poco, del singolare profitto che tra così poco tempo, hanone acquistato nelli argomenti theologichi piu sottili, e riconditi, di questa professione, del che con tutto il cuore congratulo V[ostra] R[everentia]. Ho ancora l'istesse conclusioni in vostro nome offerto al P[adre] Martinek et al Sparza i quali se rallegrarono summamente d'un discepolo di tanto profitto. Quanto poi a me sappia che proseguito gli mei studii comme prima parte componendo nuove opre, parte mettendo sott'al torchio quelle gi composte, e se la guerra francese con gli Olandesi non fossero d'impedimento gia sarrebbero finite due opere, cioe Archetypon politicum, Domus Ioanniae ex numismate hieroglyphicatum extractum e l'Arca di Noe, et come mi scrive Jansono, la prima tutta compita, aspetta opportunita di strada a venditori/?^{b)}. L'altra spero che fra da 6 mesi sara finita, et aspetta altre opre restanti per la pressa, e sono La torre di Babylo-nia et Hetruria. Ma essendo queste opre di gran spese a difinissione disegni, non me ne confido di mandargli in questi turbolentissimi tempi per strade pieni d'esserciti, che pero aspetto tempo piu quieto e pacifico. Et accio che il torchio non sia otioso gia

5) Touto osobou je nejspíše Georgius Hohenegger (1616-1684), rodák z Ingolstadt, který však dokončoval svá studia v českých zemích, kde pak zůstal a v nejrůznějších řádových funkcích působil až do konce svého života. V letech 1662-1665 byl např. rektorem olomoucké university. Dne 23. dubna 1673 se stal provinciálem, představeným české jezuitské provincie. Jestliže se z našeho dopisu dozvídáme, že koncem roku 1672 přicestoval do Říma – kde podle svého curricula zatím nebyl – můžeme předpokládat, že se sem přijel představit generálovi a dalším vysokým představitelům řádu. O Hoheneggerovi blíže srv. Čornejová, I. – Fechtnerová, A.: *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654-1773*, Praha 1986, s. 175-176.

6) Tato osoba není příliš známa. Identifikovat nám ji pomohl *Catalogus Provinciae Bohemiae Societatis Jesu ad annum 1764*, který zachycuje charakteristiky 147 členů provincie. Vydal jej Josef Pešek, srv. LXXIII. *výroční zpráva akademického stát. československého gymnasia v Praze II. za školní rok 1936-1937*, Praha 1937. Zde na s. 37 pod poř. č. 60 figuruje mezi klementinskými jezuity Norbertus Martinek. Dozvídáme se tu o něm, že byl *Bohemus Planensis*, který se narodil 13. srpna 1736 a vstoupil do řádu 17. října 1754. V době, kdy katalog vznikl, byly jeho vřesy, zdravotní stav, ohodnocen jako nadprůměrný. Absolvoval filosofii, historii a řečtinu, v koleji pak repetoval orientální jazyky, zřejmě hebrejštinu. Vystudoval 4 ročníky teologie a učil třídy gramatiky, vedl seminář, katechismus a promluvy ke studentům. Neměl žádný titul a dosud nesložil žádný řádový slib. Potud tedy výše zmíněný katalog. Ještě dodejme, že *Životopisný slovník* jej však neregistruje. Z podané charakteristiky můžeme usuzovat, že patřil k řádovým členům koleje, nikoli k jejím elitám. V dalších letech byl zřejmě vyslán do Říma, kde se seznámil s Kircherem.

7) Touto osobou je pravděpodobně španělský jezuita Martinus de Esparza, někdy Esparza y Artieda (1606-1689). Podle *Sommervogelovy Bibliothéque de la Compagnie de Jesus*, tome III, Bruxelles 1892, sl. 449-452, byl autorem 18 theologických a filosofických spisů. Mnoho let působil mj. v Collegiu Romano, uvádí jej např. Villoslada, R. G.: *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesu (1773)*, Romae 1954, s. 324, a upřesňuje, že byl v letech 1648-1658 profesorem scholastické teologie. O působení otce Martinka uvedeného v předchozí poznámce na Collegiu Romano se tento spis nezmiňuje.

8) Jde zřejmě o spis, který má dva kompletní titulní listy – platí to alespoň o exempláři *Bavorské státní knihovny*, sign. Mus. th. 266 – které znějí přesně: *Splendor et gloria domus Joanniae*, Amstelodami 1672, poté nenásleduje žádný text, ale druhý titulní list: *Principis christiani archetypon politicum sive la sapientia regnatricis, quam regis instrumentum documentis ex antiquo numismate honorati Joanni Caroli V. Imp. et Philippo II. aulici Caroli Hispaniarum principi magistri nec non exomensi ecclesiae antistitis*, Amstelodami 1672. Vydání spisu bylo zřejmě složité. S datem 1. září 1666 byl věnován hraběti A. J. de Candellasi, jednomu z velitelů španělsko-nizozemské války, generál jezuitského řádu J. P. Oliva jej však aproboval až v r. 1669. Vydání pak trvalo ještě tři další roky.

fo stampare in Germania nella Abbadia di Campidona (la quale e una de 4 Abbadi dell'Imperio) all'istanza del Eminentissimo Card[ina]le di Baden Abbate di Fulda e coadiutore della Abbadia di detta Campidona. Il titolo del libro e Phonurgia nova sive coniugium mechanico-physicum artis et naturae paranympha phonosophia concinnatum qua universa sonorum natura, proprietates, vires, effectuumq[ue] prodigiosorum causa multiplici^{c)} experimentorum exhibitione enucleatur, instrumentorum acusticorum machinarumq[ue] ad naturae prototypum adaptandarum, tum ad sonos vocesque^{d)} ad remotissima spacia propagandos, tum in abditis palatiorum^{e)} recessibus per occultioris ingenii per occultioris ingenii machinamenta clam palamve sermocinandi modus et ratio traditur, tum deniq[ue] in bellorum tumultib[us] singularis huiusmodi organorum usus et praxis per novam criptophonologiam^{f)} describitur. Ad Invidiosissimum Leopoldu[m] I. Rom[anorum] Imperator[em] semper Augustum

Pagina 324

opus uti curiosissimum, et hucusq[ue] inauditum, ita quoq[ue] et omnib[us] propagatum praesertim a Caesare desideratum. In quo nihil est, quod experimento non sit a me comprobatum ac exactior enim describitur. Tuba illa celebris a me primum ante 22 annos inventa, et in praxin redacta in Musurgia etiam impressa quam Angli primum in usum reduxerunt. Huiusmodi tuba aequa in monte eustachiana in loco conversioni(s?) S. Eustachii secta a me instaurata, ego cum oppidis ad 2, 3, 4, 5, 6 miliaribus tanquam praesens locutus ad communionem generalem invitatus qui audita voce postera die tanquam voce caelibus admissa concitati indigena ad duo millia et 200 comparaverat sacramentorum participes facti. Multa rara et exotica reperiet R[everentia] V[estra] in dicto opere, ut proinde fuit omnia ad divinam nominis glo-

9) Spis *Arca Noe in tres libros digesta* neměl také snadný osud, na své vydání si musel proti Kircherovu očekávání ještě několik let počkat. Nese označení „*Amsterodami 1675*“. Je věnován španělskému králi Carlosu II., který se zřejmě zasloužil o jeho vydání. Tento spis nedávno analysovali **Breidbach, O. – Ghiselin, M.:** *Athanasius Kircher (1602-1680) on Noah's Ark: Baroque „Intelligent Design“ Theory*, in: *Proceedings of the Californian Academy of Sciences, Fourth Series, Vol. 57, 2006, Nr. 36, s. 991-1002.*

10) Jedná se o vydavatele a tiskaře řady Kircherových děl, Johanna Janssonia Waesbergha z Amsterodamu.

11) V Amstrodamu vyšel v roce 1679 i Kircherův další spis, *Turris Babel*. Ani jeho vydání nebylo zřejmě snadné: dedikace Leopoldovi I. je tři roky stará (9. června 1776). Spis o Etrurii naopak ve výše citovaných bibliografiích nenalézáme.

12) Campidona je dnešní město Kempen, které leží v Německu, ve spolkové zemi Nordrhein-Westfalen.

13) Fulda je město ležící ve spolkové zemi Hessen, zhruba na stejné severní šířce jako Praha. Nedaleko Fuldy leží Gelsa, místo, které je Kircherovým rodištěm. Kircher se ke svému rodnému kraji stále hlásil, na titulním listě spisu *Phonurgia nova* je podepsán jako Athanasius Kircher Fuldensis.

14) Tak nějak se to i stalo. Spis *Phonurgia nova* uvádí o svém vydání na titulní straně „*Campidonae MDCLX-XIII*“, tedy Kempen 1673, jako tiskař je uveden Rudolphus Dreher. Dedikace patří císaři Leopoldu I. a nese datum 12. února 1673.

Kniha se brzy dočkala i německého překladu: *Neue Hall- und Thonkunst oder Mechanische Geheim-Verbindung der Kunst und Natur durch Stimme- und Hall-Wissenschaft gestiftet, worin ingemein der Stimm, Thons, Hall und Schalles Natur, Eigenschaft, Kraft und Wunderwirkung deren geheime Ursache mit vielen nit neu- und ungemeinen Kunst-Wercken und Proben vorgestellt werden ...*, Nördlingen 1684. Překladaťel spisu byl Agathus Cario. V roce 1983 vyšel tento spis znovu v edici *Libri rari* nakladatelství Th. Schäfer.

15) V originále je výraz „*invidiosissimus*“, který je poněkud obtížné přeložit. *Invidiosus* je ten, kdo je tak dokonalý, že to až vzbuzuje závist (invidia).

16) Výraz „tuba“ použitý v originále dopisu označuje v klasické latině trubku či vojenskou polnici, tedy krátký žesťový nástroj. Označení trubka se ale asi pro Kircherův nástroj vyrobený údajně v roce 1649 pro Kircherovo museum příliš nehodí.

17) Jedná se o dvoudílný spis *Musurgia universalis sive ars magna consoni et dissoni in X. libros digesta*, Romae 1650. Kircher se nemýlil, vyšel skutečně před 22 lety. Na s. 502 prvního dílu je část nazvaná *De tubis, eorumque proprietatibus*. V ní Kircher jmenovitě odkazuje na dva typy tohoto nástroje – srv. obrázek – oba jsou zatočené.

riam et recreationem emolumentumque principum; atque R[everentia] V[estra] cen-
set, ne me otiosum in novis semper inveniendis crederet commodatanda ? census.⁸⁾
Vale, mi pater amant[issime] mei,^{h)} in suis S[anctissimis] cleribus haud immemor.
Romae, 3 Decemb[ris] 1672
Tuus quem no[vi]sti Athan[asius] Kircher

Český překlad

Vysoce ctihodný otče v Kristu.

Jakmile přijel otec Hogenecker⁵⁾ do Říma, předvedl mi skvělá díla Vaší Ctihodnosti, která si začínám s velkým nadšením prohlížet, a nemálo jsem žasl nad jedinečným přínosem, jehož jste za tak krátkou dobu dosáhl v těch nejjemnějších a nejskrytějších teologických otázkách tohoto povolání, k čemuž Vaší Ctihodnosti z celého srdce blahopřeji. Tytéž závěry jsem Vaším jménem nabídl otci Martinkovi⁶⁾ a Sparzovi⁷⁾, kteří se převelice zaradovali z tak nadaného žáka. Pokud jde o mne, vězte, že jsem pokračoval ve svých studiích jako doposud, zčásti jsem tvořil nová díla, kromě toho jsem podrobil díla už vytvořená tvrdé kritice, a kdyby tomu francouzská válka s Holanďany nebránila, byla by už hotova dvě díla, totiž Archetypon politicum, Domus Ioanniae ex numismate hieroglyphicato extractum,⁸⁾ a Noemova archa,⁹⁾ a jak mi píše Jansono¹⁰⁾, to první čeká už hotové na příležitost dát se na cestu k prodejcům ...? Další doufá, že bude hotové za šest měsíců a čekají další zbývající díla na tisk, jsou to Babylonská věž a Etrurie.¹¹⁾ Ale protože jsou tato díla velmi nákladná a mají zpracované obrázky, nemám odvalu je v těchto velmi bouřlivých časech poslat po cestách plných vojsk, takže vyčkám klidnějšího a mírnějšího času. Ale nenechám tiskařský lis zahálet a dám vytisknout v Německu v Campidonském opatství¹²⁾ (které je jedním ze čtyř opatství říše) na žádost Eminence kardinála Badenského v opatství Fuldenském¹³⁾ a za pomoci řečeného opatství Campidonského.¹⁴⁾ Titul knihy je Nová fonurgie neboli mechanicko-fysické spojení umění a přírody shodující se s paranymfickou fonosofií, v níž se pomocí nové kryptofonologie popisuje úplná podstata zvuků, vlastnosti, síly i příčiny nejneobyčejnějších jevů s mnohanásobným předvedením experimentů s akustickými nástroji a přístroji, které jsou povahou prototypem a lze je upravit jak k šíření zvuků a tónů do nejvzdálenějších prostor, tak i do odlehklých koutů paláců, a to skrytě či zjevně prostřednictvím přístrojů s velmi tajnými vlastnostmi, podává se způsob a řád mluvení a konečně jedinečné praktické použití těchto nástrojů ve válečné vřavě. Dílo je věnováno nejdokonalejšímu¹⁵⁾ Leopoldovi I., římskému císaři, vznešenému po všechny časy, dílo jak velice zajímavé a až dosud neslýchané, tak i obdivované, šířené a požadované především císařem.

Není v něm nic, co bych sám experimentálně neproověřil a zároveň velmi přesně nepopsal.

Onu slavnou trubku¹⁶⁾ jsem objevil a uvedl do praxe poprvé před 22 roky v Musurgii,¹⁷⁾ rovněž vytištěné, poprvé ji začali používat Angličané.¹⁸⁾ Takovouto rovnou¹⁹⁾

18) Toto místo je zřejmě narážkou na osobu Samuela Morlanda (1625–1695), člena jedné z cambridgeských kolejí, diplomata, ale zároveň i matematika a vynálezce, s jehož jménem se můžeme setkat v raných prvopočátcích počítačích strojů, hydraulických strojů i využití síly páry.

Podle svědectví básníka Jacoba Albana Ghibbesia (James Alban Gibbes, 1611–1677), které Kircher otiskl ve spise *Phonurgia nova*, s. c 4-5, předvedl Morland Kircherem popsaný pokus před londýnskou Royal Society a snažil se přisvojit si i „objev“ jeho trubky.

19) Zdůrazněno je zde, že tato trubka byla rovná, nikoli zatočená. To odpovídá i náčrtku, který Kircher připojil na konec svého dopisu.

20) Jde o místo na úpatí hory, kde údajně došlo k zázraku a ke konverzi pozdějšího sv. Eustacha ke křesťanství, Kircher je nechal zobrazit na jedné rytině umístěné ve spise *Historia Eustachio-Mariana*.

trubku jsem umístil na Eustachově hoře, v místě konverse sv. Eustacha,²⁰⁾ hovořil jsem s městečky vzdálenými 2, 3, 4, 5, 6 mil, jako bych tam byl přítomen, pozval jsem místní lidi ke společnému přijímání a ti, když uslyšeli hlas, hlas seslaný jakoby s nebes, se shromáždili příštího dne v počtu dvou tisíc a 200 a stali se účastníky obřadu. Ve zmíněném díle najde Vaše Ctihodnost mnoho vzácného a exotického, aby ostatně vše bylo ke slávě jména Božího, obrození a prospěchu principů; ať to však posoudí Vaše Ctihodnost sama, aby se nedomnívala, že jsem při stálém objevování nových věcí pohodlný, seznam je k zapůjčení ?. Buď zdrav, můj nejmilovanější otče, ve svých nejsvětějších ... stěží zapomenutelný.

V Římě, 3. prosince 1672

Tvůj, jakého jsi poznal, Athan[asius] Kircher

21) Čornejová–Fechtnerová, *Životopisný slovník*, s. 147.

22) Srv. Findlen, P.: *Athanasius Kircher, The Last Man Who New Everything*, New York–London 2004, s. 36.

Na konci textu, na levé straně, pod datem, je malé, jednoduché, ne příliš umné vyobrazení. Znárodnuje trubku, zřejmě tu, s níž Kircher provedl v našem listu popsany pokus. Má spíše tvar jakéhosi tlampače. Je znázorněna ve svislé poloze, ústa, která do ní dula, jsou shora zakryta nosem.

Projdeme teď obsah dopisu (přitom nepřehlédneme, že jeho prvá část je psána italsky, druhá latinsky, Kircher používal zřejmě běžně obou jazyků), pokusme se jej okomentovat, osvětlit některé okolnosti, které stručný text listu nemohl postihnout a především položit otázku, kdo byl jeho adresátem.

Dopis má tři části. Prvá je inspirována návštěvou budoucího českého provinciála, druhá informuje o vydávání Kircherových děl, třetí je věnována jeho trubce. Dopis vstupuje jakoby *in medias res* a nedělá v žádném případě dojem, že by se jím Kircher obracel na někoho, koho dosud nezná. Totéž naznačují i závěrečná slova *Tuus quem novisti*. To by mohlo být prvním malým vodítkem k identifikaci osoby, jíž byl dopis adresován. Odpověď na tuto otázku by nám měla dát hned úvodní část listu, z níž se dovídáme, že se Kircher seznámil s jakýmsi teologickým dílem adresáta a dal mu velmi vysoké hodnocení. Dopis se zachoval v Praze, na Strahově, a tak se nejprve vynoří myšlenka, že adresátem byl někdo z výše uvedených Kircherových korespondentů z našich zemí. Bližší pohled na jejich seznam však ukazuje, že v r. 1672, kdy byl dopis napsán, už z nich byla velká řada po smrti. Živ byl ještě Caramuel, působil však v této době už v severoitalském Vigevanu, Stansel v Brazílii, a sotva lze předpokládat, že by se jejich korespondence dostala na Strahov, Ardensbach a Dobřenský byli lékaři, kteří o teologii nikdy nepsali a nebyli to ani patres, Martinic a Valdštejn nebyli prakticky literárně činní. Nikdo z nich také nevydal krátce před rokem 1672 nějaké význačnější teologické dílo, které by Kircher tak vychválil, což platí i o Hartmannovi a Kochaňském. V této souvislosti jsme si museli připomenout i strahovského opata Hieronyma Hirnhaima (1637–1679), ačkoli ten v seznamu Kircherových korespondentů nefiguruje.

Časová shoda by byla dobrá, ale při své protijesuitské orientaci byl sotva někdy žákem jezuitských otců, do roku 1672, kdy byl napsán Kircherův dopis, ostatně také zatím nevyšel žádný z jeho nemnoha spisů. Ani Balbín nenapsal v relevantní době podobné teologické dílo, které by Kirchera mohlo tak nadchnout. Přes to všechno se však musíme klonit k myšlence, že náš list byl určen nějakému adresátovi z našich zemí – z českých zemí byl nejpravděpodobněji i autor teologického spisu, který Hohenegger Kircherovi přivezl. Kdo to však byl a jak se list dostal do Strahovské knihovny – to nám zůstává bohužel i nadále utajeno. Lze se snad jen domnívat, že adresát byl mladšího věku – otec Martinek i Sparza jej označili za žáka, *discepolo*, i když z kontextu jasně nevyplývá, že by byl jejich žákem. Žákem Kircherovým, žákem soukromým, byl však v roce 1657 pražský jezuita Melchior Hanel, který sem odjel na doporučení J. M. Marci, aby u něj studoval hebrejštinu. Hanelovu „podezřelost“ jako adresáta zvyšuje i italština, jíž Kircher svůj dopis začal. Hanel ji musel po svém římském pobytu dobře ovládat: když se vrátil do Prahy, pracoval tu mj. jako *praeses* italské kongregace a italského špitálu.²¹⁾ Jako identifikační znak však chybí jeho teologický spis. V roce napsání dopisu, v roce 1672 vydal Hanel v Praze dvousvazkový spis *Mirabilis vita venerabilis Virginis Mariae de Escobar ...*, který je latinskou adaptací španělského originálu Ludovica de Ponte. Spis musel mít úspěch – nedlouho před Hanelovou smrtí, v r. 1688, vyšel v Praze znovu. Není však úplně jasné, zda jej mohl Kircher považovat jednoznačně za spis s teologickou problematikou. Pokud by tomu tak ale bylo, byl by adresátem Kircherova listu Melchior Hanel (ten byl v té době už ale na své rodné Hané, v koleji v Olomouci, kde se později stal teologem a zpovědníkem biskupa Karla z Lichtenštejnu). Řešení otázky adresáta listu tím ale ještě nepovažujeme za definitivně uzavřené, mělo by je potvrdit i další bádání.

V druhé části listu Kircher přechází ke své vlastní činnosti, k nové tvorbě, ke kritickému redigování starších věcí a k přípravě svých děl do tisku. Až do r. 1661 vydával Kircher svá díla převážně v Římě. V letech 1636–1667 tu vyšlo 18 jeho svazků. V r. 1661 však podepsal smlouvu s amsterodamským vydavatelem Johannem Jansoniem van Waesberghe, který tak za 2.200 scudů získal výhradní právo prodávat v zemi tohoto roku Kircherova díla v říši, Anglii a Nizozemí. Od poloviny 60. let u něj v Amsterdamu vyšlo 14 svazků Kircherových děl, vyskytne se však i Rotterdam a Antverpy a vedle toho i několik německých měst. Tuto situaci nám konkretizuje i analyzovaný Kircherův list Zdá se, že ke změně vydavatele přivedla Kirchera na jedné straně stále se zvyšující náročnost na sazbu, která obsahovala řadu nákresů, dřevorytů i speciálních znaků, na druhé straně i Jansoniova širší distribuční síť.²²⁾ My si přitom všimneme ještě jedné okolnosti – je to Kircherův optimismus. Všechna díla, jejichž vydání Kircher očekával v blízké době, se o několik let pozdžila.

23) *Historia Eustachio-Mariana qua admiranda D. Eustachii sociorumque vita ex variis authoribus collecta; Locus in quo eidem in Monte Vulturello Christus inter cornua cerui apparuit, noviter detectus; Ecclesia quoque B. M. Virginis, quam eodem in loco a Constantino Magno conditam, S. Sylvester Papa solemniter consecrasset traditur, summo studio inquisita, necnon variis antiquitatum monumentis illustrata, e densis, quibus hucusque delituerunt, tenebris, in publicae lucis bonum educuntur, Romae 1665.*

24) Dnes je však Eustach katolickou církví ze seznamu světců vyškrtnut, protože se nepodařilo doložit historické jádro eustachovské legendy.

25) Jeho výsledky uložil Kircher do spisu *Latium* vydaného v Amsterdamu roce 1671.

26) Srv. Havlík, J. M.: *Jan Bedřich z Valdštejna a jeho spory o daně na turecké války (1682–1694)*, disertace, Pedagogická fakulta UK, s. 37.

27) Svědectví o jejich setkáních přináší i nedávno vydané deníky kardinála Harracha, srv. Keller K. – Catalano A. (eds.): *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Wien–Köln–Weimar 2010.

V dalším textu dopisu se pak soustředí Kircher na svůj spis *Phonurgia nova*, jehož příprava pokročila nejdále – počátkem příštího roku skutečně vyšel: dedikace císaři Leopoldu I. nese datum 12. února 1673. Spis má barokně košatý, velmi dlouhý název – ten je v latině. V latině pak Kircher celý dopis i dokončí.

Tím začíná i jeho třetí část, v níž Kircher líčí svůj experiment s trubkou. Jeho popis je však poměrně stručný a bude proto vyžadovat obsírnější komentář. Řadu chybějících údajů jsme mohli získat v samotné *Phonurgii* (s. c 4–6), do jejíhož počátku – ještě před vlastní text – umístil Kircher tři *authentica testimonia*, autentická svědectví, která měla dodat jeho líčení větší váhu. Byl to Jacobus Albanus Ghibbesius, Caspar Schott a Franciscus Eschinardus. Jejich svědectví nejsou však zdaleka autentická a příběhu, který popisuje Kircher v našem dopise, se týkají jen částečně, přesto jsou nám v mnohém užitečné. Velice mnoho lze nalézt v Kircherově starším spise věnovaném této lokalitě.²³⁾

Kircher v listě nespecifikuje, kdy a kde se jeho pokus odehrál. Podle Ghibbesiova svědectví to bylo na počátku června 1672, a to na hoře, kterou nazývá „*mons Venturella*“. Ta leží poblíž obce Guadagnolo, severovýchodně od Říma v předhůří Appenin a je vysoká kolem 1200 metrů. Vedle oficiálního názvu má ale i několik krajových, Bulturella, Vultuilla či Venturella i Monterella – všechno jsou to zkomoleniny latinského *mons vulturum*, sokolí hora. Území, na němž hora leží, patřilo kdysi římskému důstojníkovi jménem Placidus. Tomu se podle legendy při lovu na úpatí hory zjevil jelen se zářícím křížem mezi parohy (podle Kircherovy verze to nebyl kříž, ale sám Kristus). Tento zázrak jej přivedl ke konverzi ke křesťanství a přijetí jména Eustach. Za císaře Hadriána byl však v r. 118 upálen. Jako mučedník byl později prohlášen za svatého. Tak jej také Kircher uctíval, z místa konverse se stalo poutní místo.²⁴⁾ Hora byla tak často označována i jako *mons eustachiana* – to je název, jehož používá Kircher ve svém dopise.

Na skalnatém svahu hory stála svatyně zasvěcená P. Marii Martyrellské či Monterellské, v níž se odbyvaly náboženské obřady údajně už od prvních století křesťanství. Později byla ale opuštěna a zpusťla. Znovu ji „objevil“ až Kircher, který prováděl systematický topografický a archeologický průzkum celého Latia,²⁵⁾ a pojal k tomuto místu i k celé eustachovské legendě silný emotivní vztah. Zasadil se o zrenovování svatyně a při slavnostním znovuotevření, které se konalo v r. 1664 na svátek sv. Michaela archanděla, sám Kircher celebroid. K slavnosti se prý sešly nesčetné davy z celého okolí.

Díky Kircherově spisu *Historia Eustachio-Mariana* pře-

28) Havlík, Jan Bedřich z Valdštejna, s. 39.

29) Fletcher, *A Study*, s. 543.

30) Naše označení tohoto nástroje jako „trubka“ není proto dosti výstižné. Hodil by se spíše výraz trumpet, toto slůvko ale není spisovné, *Slovník spisovné češtiny*, Praha 1978, jej alespoň nezná – a tak je otázka, zda v češtině takovýto ekvivalent vůbec existuje. Výraz „tuba“ najdeme i ve středověkém textu zádušní mše – rekviem sepsané v osmislabičných tercích: slova *Tuba mirum spargens sonum* znějí v oficiálním církevním překladu *Zní hlas trouby divně duně*. Ani výraz „trouba“ nelze považovat za šťastný, nehledě na to, že trouba není žádným hudebním nástrojem. Tento problém musel řešit i skladatel Ladislav Vycpálek, který si pro své České requiem, op. 24 (1941) pořídil vlastní překlad. Také jej nevyřešil, obešel jej svěrázným kompromisem: *Hlahol polnic, trouby lkání, k řadám hrobů letíc plání ...*

31) Angličtí historici si však Morlandovy trubky – zdá se – nějak zvlášť necení. Uznávaný spisek Jamese Halliwell, *Brief account of the life, writings and inventions of Sir Samuel Morland*, Cambridge 1838, se alespoň o této epizodě nezmiňuje.

32) „... nupera est inventio academiarum Societatis Regiae Londini, praecipua vero laus tribuitur clarissimo viro Samueli Morlando equiti aurato, tanquam primo et unico inventori; tametsi clamet Athanasius Kircherus sibi decus famamque vendicet ... Tot omnino ad millia probatum est in Anglia coram rege; mirabilis est futurum, quod narravit mihi haec omnia Kircherus ...“. *De phonurgia nova*, s. c 4.

rostla tato událost lokální význam a vstoupila do širšího evropského povědomí. Fletcher např. zaznamenal, že v r. 1669 přiznal císař Leopold I. Kircherovi roční pensi 600 scudů, ale po roce k tomu přidal dalších 600 scudů určených pro Monterellskou pokladnici. Na svatyni přispěl např. i neapolský místodržící Petr Aragonský.

Pro nás je ale ještě významnější další zpráva týkající se Jana Bedřicha Valdštejna. Dříve než se stal biskupem královéhradeckým (1673–1676), arcibiskupem pražským (1675–1694) a stálým kancléřem pražské university, žil určitou dobu na studiích v Římě. J. Havlík ji lokalizuje do let 1663–1666/7.²⁶⁾ Valdštejn se tu s Kircherem osobně spřátelil.²⁷⁾ Ten jej zavedl i ke své oblíbené svatyni a přenesl na Valdštejna své zanícení pro tuto lokalitu. S odvoláním na kázání S. Hartmanna u příležitosti jeho ustanovení generálním představeným křižovníků považuje Havlík tuto poustevnu dokonce za jedno z míst, které sehrálo rozhodující roli v tom, že se Valdštejn rozhodl pro duchovní stav.²⁸⁾

Když se v r. 1667 Valdštejn už ve Vídni dozvěděl o Kircherově nové aktivitě týkající se svatyně („*felicissimam tuam missionem in Sanctam montem Eustachianum*“), poslal mu z Vídne 150 scudů. Za dva roky následovalo, rovněž z Vídne, 100 imperiálů a zlatých nummů Jeho Milosti s řetězem. V tomtéž roce děkuje Kircherovi 11. července 1669 z Olomouce za popis události („*de transcripta missione in montem Eustachianum*“).²⁹⁾

Podobné shromáždění, jaké bylo při znovuotevření svatyně, se konalo pravidelně a tak Kircher stoupával každý rok na svou oblíbenou Eustachovu horu. Bylo tomu tak i v r. 1672 – při sestupu s hory uskutečnil experiment se svou trubkou, který popisuje v našem listě. Trubku nazývá Kircher jako „tuba“. V klasické latině se tak označovala krátká trubka, polnice. Kircherova trubka byla však podstatně jiná – podle svědectví Francisca Eschinarda byla dlouhá 21 dlaní. Jestliže jedna dlaň měřila nějakých 7–8 cm, bylo by to kolem 1,5 metru.³⁰⁾ Těto délce by snad snad mohly vyhovovat i nástroje na našem vyobrazení.

S touto Kircherovou trubkou je spojen ještě jeden problém, ve vzduchu jakoby visel prioritní spor. V textu našeho listu si Kircher nikde výslovně nenárokuje vůči tomuto nástroji svou prioritu, dikce listu je však taková, jako by to bylo samozřejmé: já jsem o ní poprvé napsal a tak ji uvedl do praxe (i když uvedení do praxe pouhým popisem v knize nás může poněkud udivit), Angličané ji pak prý začali používat. V podání Ghibbesiova autentického svědectví se však tato záležitost jeví jinak. V textu, kde nazývá tento nástroj jako *stentoro-phonica*, uvádí Ghibbesius, že je objevem akademiků z londýnské královské společnosti a především Samuela Morlanda, jemuž „náleží všechna chvála“. Přesto si ji nárokuje Kircher. To vše bylo odzkou-

33) Jeho spis se nazýval *Tuba Stentoro-phonica. An Instrument of excellent Use as well at Sea as Land, invented and variously experimented in anno 1670, Londini 1671.*

34) Srv. *Philosophical Transactions*, no. 79, (22 January 1671/2), s. 3056–3058.

35) Srv. Hall, A. R. – Hall, M. B. (eds.): *The Correspondence of Henry Oldenburg*, vol. IX (1665–1686), Madison and London 1973, s. 113.

36) Tamtéž, s. 14.

Zusammenfassung:

Josef Smolka

Ein unbekannter Brief von Ath. Kircher entdeckt in der Bibliothek des Prämonstratenser Klosters in Prag – Strahow.

znótovít pro Musaeum Kirchnerianum.

Máme zde tedy několik svědectví, která si protirečí a tak je situace poněkud nepřehledná. Die vorliegende Studie befasst sich mit einem bisher unentdeckten Brief Kirchers, den er im Jahre 1672 an einen unbekannten Adressaten geschrieben hat. Der Beitrag bringt eine Transkription des Briefes, seine Übersetzung ins Tschechische und ausführliche Kommentare.

Der erste Teil des Briefes wurde durch einen Besuch von G. Hohenegger, des künftigen Provinzials der böhmischen jesuitischen Provinz, bei Kircher inspiriert. In den Kommentaren wird nach dem Adressaten des Briefes geforscht – möglicherweise ist es der Prager Jesuit Melchior Hanel (1627–1689), seine Identität muss aber weiter untersucht werden.

Im zweiten Teil des Briefes informiert Kircher den Adressaten über seine Werke, deren Erscheinen kurz bevorsteht. Es ist zu jener Zeit, wo Kircher seine Verleger

in Rom verlässt und die Mehrzahl seiner Schriften in Amsterdam drucken lässt.

Der dritte Teil des Briefes ist Kirchers Trompete gewidmet. Er schildert, wie er dadurch die Landbevölkerung auch aus weit entfernten Dörfern zu einer gemeinsamen Kommunion eingeladen habe. Alle hätten ihn gut gehört und seien am nächsten Tag in grosser Zahl gekommen. In den Kommentaren wird u.a. der virtuelle Prioritätsstreit analysiert, der zwischen Kircher und Samuel Morland (1625–1695), einem Mitglied der Royal Society, entstanden sein könnte. Kircher beschrieb seine Trompete zwar schon 1650 in seiner *Musurgia*, aber die Version, auf die er sich in der oben geschilderten Geschichte 1672 benützt hat, stammt möglicherweise von dem Engländer.

Übersetzt von Autor
 I to velmi vzácných věstí. I to je jen údajně velmi důležitá. I to nás je to vše velmi
 uvěřitelné, ale – i když s nějakou nadsázkou – snad to tak nějak bylo.

Za jazykovou pomoc patří náš dík pí. K. Hálové a B. Divišové, různě nám pomohli i I. Lelková, E. Plochová, K. Žížková, sofijský badatel I. Avramov, skladatel H. Bartoň a především J. Pařez, pracovník Strahovské knihovny, který byl nejen průběžně naším konsultantem, ale který především Kircherův dopis ze strahovských, stále ne dosti probádaných fondů „vydoloval“.

Ještě ke Šporkově návštěvě na Strahově

Ignác Antonín
Hrdina

Tato glosa volně navazuje na článek kolegyně Hedviky Kuchařové *Hrabě František Antonín Špork a zpracování života sv. Jana z Boha, jímž letos (2013) laskavě přispěla do sborníku k mým šedesátinám, vydanému Královskou kanonií premonstrátů na Strahově*.¹⁾

Na tomto místě jí za to chci ještě jednou srdečně poděkovat. Pro ty, kteří tento sborník (a tím i onen článek) nemají k dispozici, chci stručně zrekapitulovat:

Můj vztah ke Šporkovu Kuksu a můj respekt před dodnes fascinující postavou jeho fundátora je alespoň na Strahově dobře znám. A tak asi nikoho nepřekvapilo, že když jsem ve vynikajícím Šporkově životopise od Heinricha Benedikta *Franz Anton Graf von Sporck (1672–1738). Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen*²⁾ vyčetl informaci, že hrabě Špork navštívil strahovský klášter, že jsem ji použil i v naší společné publikaci s Hedvikou Kuchařovou *Kacířský proces s Hrabětem F. A. Šporkem v právně historickém a teologickém kontextu*³⁾. Při této návštěvě měl být Špork seznámen se životem zakladatele milosrdných bratří sv. Janem z Boha, načež pod tímto dojmem se rozhodl svěřit svou zamýšlenou špitální nadaci v Kuksu pro stovku starých nemohoucích mužů z hradištského panství právě milosrdným bratřím, zatímco do té doby uvažoval o řádu piaristů.⁴⁾ Kuchařová s odvoláním na Preisse⁵⁾ dovozuje, že definitivní Šporkova opce pro řád milosrdných bratří je doložitelná nejpozději k roku 1705.

V té době byl ovšem strahovským opatem Vít Seipel (v úřadě v letech 1690–1711), nikoli tedy Marian Hermann (opatem v letech 1711–1741), jak jsme mylně uvedli ve výše zmíněné monografii o Šporkově kacířském procesu.⁶⁾

Benedikt při reprodukování této informace odkazuje v poznámce pouze na „H. Neumanna“; v seznamu šporkovské literatury⁷⁾ pak uvádí jediné Neumannovo dílo, a sice *Ortsbild und Geschichte von Kukus nebst den Lebensbeschreibungen des Generals Sporck und des Hospitalstifters Grafen Franz Anton von Sporck*.⁸⁾ A tuto informaci, slovo od slova stejnou, podává Neumann i ve dvou svých článcích, uveřejněných ve sborníku učitele v Choustníkově Hradišti Josefa Borufky *Der politische Bezirk Königshof. Eine Heimatkunde für das deutsche Haus und die deutsche Schule*.⁹⁾ jedná se o stati *Reichsgraf Franz Anton*

1) Šidlovský, E. G. – Valeš, V. – Polesný, J. (eds): *Melior est adquisitio scientiae negotiatione argenti. Pocta Prof. Ignáci Antonínu Hrdinovi, O. Praem. k šedesátým narozeninám*, Praha 2013, s. 159–166.

2) Vídeň 1923, s. 316.

3) Ostrava, 2011, s. 200, pozn. č. 529.

4) Tak podle Benedikta, s. 316. Preiss však dovozuje, že pravděpodobnější alternativu k milosrdným bratřím u Šporka původně představoval mladý řád anunciátek, kam vstoupila i jeho starší dcera Marie Eleonora Františka (Preiss, P.: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl, s. 238).

5) Ibidem.

6) Na s. 200.

7) V pozn. č. 1 na s. 335.

8) Sonderausgabe aus der „Festschrift zur Feier des 25jährigen Bestehens der Kukser Bürgerschule“, Kukus 1899.

9) Herausgegeben vom Deutschen pädagogischen Vereine im politischen Bezirke Königshof (im Selbstverlage des Vereins), Gradlitz 1908.

Sporck,¹⁰⁾ a dále *Die Graf Sporck und Graf Sweerts-Sporck'schen Stiftungen in Kukus*.¹¹⁾ Ony „inkriminované“ dvě věty v obou článcích znějí: „*Ursprünglich wollte der Graf die Verwaltung der Stiftung nicht in die Hände der Barmherzigen Brüder aus dem Orden Johannes von Gott legen, es waren vielmehr die Geistlichen der Kongregation St. Philippi Neri [sic!] dazu ausersehen gewesen. Erst später, nachdem Graf Sporck bei einem Besuche des Prämonstratenserstiftes Strahov in Prag die Lebensgeschichte des heiligen Johann von Gott gelesen hatte, kam er zu dem Entschlusse, diesem Orden die Administration anzuvertrauen, jedoch mit der event. Nachfolge der vorgenannten Kongregation.*“¹²⁾

Problémem bylo, že řídící učitel měšťanské školy v Kuksu Heinrich Neumann v žádném ze tří uvedených textů neodkazuje na zdroj této informace. Je ovšem třeba mít na zřeteli, že tak nečiní ani v případě jiných údajů – jeho texty nemají až na nepatrné výjimky poznámkový aparát. Nicméně jím podávané informace lze považovat, nakolik to lze posoudit, zásadně za korektní. To nám však nic bližšího o Šporkově návštěvě na Strahově neřekne, a pátrání po ní v archivu Královské kanonie premonstrátů na Strahově doposud nevedlo ke kladným výsledkům – sotva prý bylo možno evidovat návštěvy korunovaných hlav...

Kolegyně Kuchařová se proto pokusila hledat řešení v publikaci/publikacích vydaných u příležitosti kanonizace patrona Granady sv. Jana z Boha (* 8. III. 1495 Monté-mór o Novo u Evory, Portugalsko, + 8. III. 1550 Granada, Španělsko). Došlo k ní za papeže Alexandra III. dne 16. X. 1690 (spolu s dalšími blahoslavenci). V Praze byla tato událost slavena v novoměstském konventním kostele milosrdných bratří sv. Šimona a Judy bohoslužbou konanou dne 11. III. 1691. První homilii k počtě právě tohoto světce pronesl strahovský premonstrát Fredericus Heilmann a dedikoval ji tehdejšímu strahovskému opatovi Vítu Seipelovi.

Heilmannovo slavnostní kázání vyšlo v Praze v tiskárně arcibiskupského semináře, tehdy sídlícího v koleji sv. Norberta, pod vedením faktora Johanna Michaela Störitze, a to hned dvakrát: poprvé roku 1691, kdy podle Hedviky Kuchařové bylo rozdáváno posluchačům přímo na místě, podruhé roku následujícího (1692) v souboru s ostatními homiliemi k dalším dvěma světčům kanonizovaným spolu se sv. Janem z Boha (s Janem Kapistránem a Janem z Facunda).

Heilmann ve své homilii nepochybně vycházel z životopisu sv. Jana z Boha, jak jej u příležitosti jeho beatifikace roku 1630 sepsal titulární biskup cyrenský Antonius Govea z Madridu. Originál byl španělský, spis pak vyšel např. v Praze latinsky, ve Štýrském Hradci německy apod., následně i ve zkrácených verzích (včetně české).

Kuchařová pak uzavírá: „Lze si snadno představit, že se nedávno zvolený strahovský opat Seipel zúčastnil slavnostní mše s kázáním u milosrdných bratří, a jako projev úcty a vděku mu představený konventu věnoval životopis svatořečeného v luxusní vazbě. Stejný dárek

10) Ibid., s. 77–95.

11) Ibid., s. 97–102.

12) V prvním článku na s. 79, v druhém na s. 97.

mohl obdržet i Heilmann, ačkoli z citací v jeho kázání je jasné, že během přípravy Goveův životopis používal. Při hypotetickém setkání Šporka a Seipela na Strahově však na Goveův životopis velmi pravděpodobně došlo, a pokud Špork neobdržel přímo některé z jeho vydání, odnášel si nejspíše jako dárek a pro své poučení Heilmannovo kázání.“

To je ovšem, řečeno spolu s H. L. A. Hartem, „textura s otevřeným koncem“, a já jsem z ní vyčetl, že teď jsem na řadě zase já. Nejdříve jsem tedy prošel katalog Historické knihovny národní kulturní památky Hospitál Kuks¹³⁾ a objevil tam celkem čtyři biografické tituly o zakladateli milosrdných bratří: tak nejprve dva Goveovy životopisy sv. Jana z Boha v revidované verzi Jeronýma Hainna O. Hospit., dále vydaný a už rovněž zmiňovaný zápis Heilmannova kázání a konečně životopis z pera M. Chr. Wilmeta.

Goveova biografie sv. Jana z Boha se v Kuksu dochovala hned ve dvou německých exemplářích. Ten první,¹⁴⁾ kde je jako autor uveden dokonce jen Jeroným Hainn, takto generální vikář německé provincie milosrdných bratří, nese název *Leben / Tod / und Wunder-Werck Deß Heiligen JOANNIS DEI, Stiffers deß Ordens FF. MISERICORDIAE, Der Barmhertzigen Brüder. Anfänglich Durch den Hochwürdigsten Herrn / Herrn FRANC: ANTONI DE GOVEA, Bischoff zu Cyren / Apostolischen VISITATORN in Persien / Königl: Majest: Rath / und Prediger in Portugall / etc. In Spanischer Sprach beschrieben / dann in die Italiänische / mehrmal in die Lateinische letztlich auch in die Teutsche Sprach versetzt. Anjetzo aber Von neuen übersehen / und aufgelegt. Von F. Hieronymo HAINN, ord. S. JOANNIS de DEO der Teutschen Provintz Vicario Generali.*

Druhý exemplář tohoto životopisu¹⁵⁾ je téměř stejného názvu – jen s vynecháním zmínky o italském a latinském překladu. Jako autor je však už uveden nejen Hainn, nýbrž také Govea.

Obě publikace byly vydány roku 1711 v Praze u Petra Antonína Bennecha.

Dále je v kukské historické knihovně tištěné kázání „Frederici Heylmann“ s plným názvem *Die Mysterosische oder Geheimnuss-volle Vierdte Zahl, Das ist Vollkommene Heiligkeit bestehend Vieren Deß Glorwürdigen newen Heiligen JOHANNIS DEI Welcher bey Hochfeyerlicher Achtztägiger Fest-Begängnuß unter die Zahl der Heiligen erkläret und angekündiget ist worden / dessen Heiligkeit an den vierdten Tag und vierdten Stund Nachmittag dieser andächtigen Solennität / an dem Sonntag Reminiscere genandt Anno 1691. den 11 Martij in der Kloster-Kirchen deß St. Joannis DEI Ordens / bey S. Simon und Juda, in der Königl. Haupt-Statt Prag in einer Lob-Rede vorgestellt Von P. Frededrico Heylmann.*¹⁶⁾ Vydáno bylo roku 1692 v tiskárně arcibiskupského semináře – koleji sv. Norberta.

Konečně v kukské historické knihovně nalezneme ještě z franštiny do němčiny přeložený životopis tohoto světce od Michela Chr. Wilmeta *Lebensbeschreibung des heiligen Johannes von Gott, Stiffers des Ordens der barmerzigen Brüder. Aus dem Französischen übersetzt,*¹⁷⁾ vydaný v Regensburgu v nakladatelství Georg-Josef Manz roku 1856. Ten ovšem už s ohledem na rok vydání „vypadl ze hry“.

13) Oficiální název podle Národního památkového ústavu: „Zámecká knihovna Kuks“.

14) Sign. č. 6199.

15) Sign. č. 6200.

16) Sign. č. 700/h.

17) Sign. č. 2769.

To je ale případ i obou Goveových kukských životopisů, vydaných až roku 1711, bereme-li za bernou minci Preissovo zjištění, že Špork měl nejpozději roku 1705 ve věci svěření správy špitální nadace milosrdným bratřím jasno.

Zbývá tedy tisk obsahující Heilmannovo slavnostní kázání. Ale ani u něj (tak jako ani u ostatních zmiňovaných biografii zakladatele řádu milosrdných bratří v kukské historické knihovně) však nic nenavědčuje tomu, že by šlo o tisk ze Šporkovy pozůstalosti („*Aus d. Besitz F. A. Spork*“), popř. o svaz z Lysé nad Labem v souvislosti s prodejem lyského zámku Swéerts-Šporky po polovině 19. stol. („*Schloss Lissa*“), jako je tomu u řady jiných publikací. Nic také nenavědčuje jeho „strahovskému“ původu. Na druhou stranu zde ovšem není ani doklad o tom, že by šlo o publikaci z knihovny milosrdných bratří (jak bývá u některých publikací uvedeno – „*Ex bibliotheca Kukusiensi FF. Misericordiae*“), lze to však považovat za pravděpodobné.

Tato zjištění mají jen omezenou výpovědní hodnotu, protože zdaleka ne všechny Šporkovy knihy do knihovny milosrdných bratří (resp. do historické knihovny NKP Kuks) přešly, a ne všechny, které tam byly, zůstaly tam až doposud. Docházelo k četným transferům knih, které doposud nejsou zmapovány.¹⁸⁾

Jinak vynikající a spolehlivý zdroj informací o Šporkových aktivitách, a sice deník jeho hofmistra Tobiaše Antonína Seemana (*Seemanns Tagebuch*), nám nepomůže, protože Seeman s jeho vedením započal až roku 1726.¹⁹⁾ A tak zřejmě poslední možností, jak se o Šporkově návštěvě na Strahově něco dovědět, by bylo studium jeho korespondence. Do té doby zůstává jediným zdrojem této informace vzdělaný kukský řídící učitel Heinrich Neumann. Psal sice bez poznámkového aparátu, který by se do Borufkovy „Heimatkunde“ ostatně ani příliš nehodil (nešlo o vědeckou práci, nýbrž o vlastivědu), ale s německou důkladností a přesností, kterou můžeme ocenit v případech, kdy je možno jeho údaje verifikovat. A něco snad může (třebaže náhodou) v budoucnu prozradit i strahovský archiv...

18) Mělo by se tak stát v chystané publikaci **Kolda, J. – Hrdina, I. A.:** *Historická knihovna NKP Kuks a její románsko-kanonistický fond* (v tisku).

19) **Kubeš, J.:** *Tobiaš Antonín Seeman a jeho kalendářové zápisy*, in: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 11.

Summary:

Ignác Antonín Hrdina

More to Špork's visiting Strahov.

Heinrich Neumann, a senior teacher from the secondary school at Choustníkovo Hradiště, is the only one who writes about Count František Antonín Špork visiting the Strahov Canonry to study life of St. John of God, the founder of the Brothers Hospitallers of St. John of God, an order count Špork intended to run his new hospice at Kuks. Mr Neumann published this information in 1908 in the local history collection *Der politische Bezirk Königshof. Eine Heimatkunde...*, without further reference.

Ms Hedvika Kuchařová has recently suggested that the convenient opportunity for Špork to visit Strahov could have been the Saint's canonisation in 1691. A festive sermon delivered by Frederik Heilmann, Premonstratensian from Strahov, was printed and the book would be a suitable present from the Abbot of Strahov Vitus Seipel to Count Špork. So far, research in the Kuks library has not confirmed this suggestion.

Translated by Tomáš Kleisner

Strahovský rukopis Jana Lohelia Oehlschlägela z roku 1787 o současných hudebnících

Pavla Semerádová

Strahovský řeholní kanovník a bibliotékař Gottfried Jan Dlabacž (1758–1820) zahrnul do svého pojednání *Miscellaneum litterarium manuscriptorum* stručné biografie hudebníků 2. poloviny 18. století, které napsal strahovský řeholník a hudební skladatel Jan Lohelius Oehlschlägel (1724–1788).¹⁾

Na tento pokus navazovala další práce Dlabáčova, *Ver such eines Verzeichnisses der vorzüglichsten Tonkünstler in oder aus Böhmen* z roku 1788, která zahrnovala životopisy žijících skladatelů.²⁾ Všechny své poznatky pak Dlabáč použil při sestavování slovníku *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon*, kterým získal zásadní postavení v hudební historii.³⁾

V Dlabáčově *Miscellaneum* je Oehlschlägelova kapitola nadeepsána Dlabáčovou rukou: *Joannis Lohelii Oelschlegel | Can. Praem. in Strahov | Descriptio | quorundam Bohemicorum | Musicorum | 1787*. Text samotný je napsán Oehlschlägelem.⁴⁾ V tomto soupise z roku 1787 figurují současníci J. L. Oehlschlägela, se kterými se setkával jako „Tonkünstler a Musikdirektor“ strahovského chóru nebo jejichž skladby prováděl při liturgii v kostele Nanebevzetí Panny Marie na Strahově. Není náhodou, že se zmiňuje i o přímém kontaktu s některými z nich a o sobě jako o jednom z hudebníků.⁵⁾

Další Dlabáčova práce *Kurzgefasste | Biographien | einiger Prämonstratenser | aus dem königlichen Stift Strahov zu Prag | von Johann Lohelius, bis von Gottfried Johann Dlabacz premonstratenser | Priester zu Strahov | Im Jahre 1789*.⁶⁾

Životopis Jana Lohelia Oehlschlägela byl zpracován podrobněji Romualdem Perlíkem⁷⁾, který vycházel z archivních pramenů strahovského kláštera. Co se týče tradování jeho jména, v matričním zápise je *Jan Lohel Öhlschlägel* a na skladbách se podepisoval *Joannes Lohelius*. Jeho podpis je znám také z profesního slibu, kde se podepsal celým jménem: *Frater Lohelius | Oehlschlegl Boëmus | Duxoviensis*.⁸⁾

Oehlschlägel se narodil se v roce 1724 v obci Lahošť u Duchcova a zemřel v roce 1768 na Strahově v Praze. Do premonstrátského řádu vstoupil v roce 1747. Stal se nejprve

1) *Knihovna královské kanonie premonstrátů na Strahově* (dále jen SK), **Dlabacž, J. G.**: *Miscellaneum | litterarium manuscriptorum | recensens biographias eruditorum | et artificum | An. 1787*, sign. DB IV 36, op. 4., dále jen: Dlabacž, *Miscellaneum*.

2) První část jeho práce byla otištěna: **Riegger, J. A.**: *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*, (dále jen: Riegger, *Materialien*), Leipzig und Prag, Heft VII, 1788, další část v seš. XII, 1794.

3) **Dlabacž, J. G.**: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, Prag 1815, dále jen Dlabacž, *Künstler-Lexikon*.

4) **Perlík, R.**: *Jan Lohel Öhlschlägel, jeho život a dílo*. Zvl. otisk z časopisu „Cyril“, roč. LI. – LIII., Praha 1925–1927, dále jen: **Perlík, R.**: *Jan Lohel Öhlschlägel*.

5) V příloze uvádím přehled hudebníků sepsaných J. L. Oehlschlägelem v překladu z němčiny.

6) Na přídešti: *Ex Libris Godefridi Joannis | Dlabacz. Praemonstr. Strahoviensis | Pragae Praemonstr. SK*, sign. DG IV 57.

7) **Perlík, R.**: *Jan Lohel Öhlschlägel*.

8) *Ibid.*, s. 17.

sukcentorem a regenschorim v Milevsku, kde působil v letech 1748–1749.⁹⁾ V roce 1750 začal studovat na řádovém učilišti Collegium Norbertinum v Praze, kde po třech letech absolvoval. Zde se také dále vzdělával v hudbě, hudební výchova byla součástí studia. U koleje byl kostel sv. Benedikta, ve kterém zajišťovali hudební provoz studenti Norbertina. Oehlschläglovi však nejsou doklady o tom, jestli byl činný jako zpěvák, varhaník nebo hráč na nástroj. Mimoto se kompozici učil u Antonína Sehlinga a Josefa Habermanna.

O jeho působení ředitele kůru se dovídáme ze strahovských Analů se zápisů k jednotlivým rokům. Oehlschlägel je poprvé uváděn jako *componista a regenschori figuralis in Sion* v roce 1757.¹⁰⁾ Ve své autobiografii však uvádí rok 1756, kdy byl pověřen vedením figurální hudby v klášterním kostele.¹¹⁾ V dalších letech zůstala jeho funkce stejná, ale řádový analista se nerozepisoval o jeho působení v klášteře jako hudebníka. Od roku 1758 do roku 1764 Oehlschlägel vystupoval jako *musirurgus et regenschori*. V tomto roce začal také s rekonstrukcí varhan.¹²⁾ V roce 1765 byl uváděn jen jako *regenschori*, v roce 1766 jako *regenschori et informator vocalistarum* a naposledy v roce 1767 jako *regenschori et informator fundatistae Sion*.

Funkce ředitele kůru zahrnovala povinnost řídit figurální hudbu, což byl vícehlasý zpěv s doprovodem nástrojů. Nikdy se neuváděly prováděné skladby a jen zřídkakdy složení instrumentálního souboru. Příkladem mohou být *exequie* v r. 1788, kdy hrálo jedenáct hudebníků (musici) dohromady se zpěváky; mezi nástroji byly tympány, trubky a hony, které doprovázely žalm *Miserere*, provedený *alternatibus*.¹³⁾

V jiných pramenech je Oehlschlägel popisován jako „muž duchovní, zcela pohroužený do hudby takovou měrou, že do ní vkládal veškerou energii a tak po mnohá léta komponoval skladby pro provádění na kůru. Nechal postavit varhany, jak menší, tak větší a zvětšil počet píšťal. Složil varhanní skladby pro slavnostní příležitost s názvem *Constitutio interna libellorum*. Jeho snaha se rovněž týkala chorálního zpěvu a byla na Strahově přijata s uznáním. Týkala se nově stanovených svátků a mše za zemřelé a s tím spojených zpěvů pro *exequiae*. Řeholníci při hodinkách, zejména při tertii, při nešporách, o nedělích a svátcích zpívali podle daných chorálních vzorů“.¹⁴⁾

O významu V. P. Lohelia Oehlschlägela v pražském hudebním životě svědčí zpráva o provedení zádušní mše s doprovodem nástrojů v den jeho pohřbu 22. února 1768. „Zesnul po jednatřiceti letech svého působení na Strahově, kde byl regenschorim proslulého figurálního chóru. Velmi se zasloužil o hudbu a zval pražské hudebníky k účinkování na strahovském kůru. K provedení figurální *Missa de Requiem* při pohřebních obřadech pozval opat kláštera (Václav Mayer) slavné pražské hudebníky, kteří ji ochotně a slavnostně provedli. Po jeho smrti byl ustanoven ředitelem kůru současný bibliotékář P. Godefridus Dlabacz.“¹⁵⁾

- 9) „Sub ejusdem anni et mensis migrarunt Milovicium P. Lohelius Oehlschlegel“. SK, Album novitiatus Montis Sion, DT I 8, zápis k r. 1749.
- 10) NA, RPS Strahov, Annales Strahovienses, E. Weyrauch, Anály strahovské, č. kn. 225.
- 11) „Dieses Amt munterte ihn auf der Tonkunst, zu welcher er einige Jahre bevor den Grund gelezt hatte, völlig Meister zu werden.“ SK, DB IV 36, op. 4.
- 12) „Gloriosi regiminis max. sub. seu A: 1764 R. D. Abbas amore deconis domus motus perorante P. Lohelio facile conservit ut Organum in Ecclesia nostra defectorum aut saltum [.....] reparatur“. NA, RPS Strahov, DT I 8, č. kn. 225, s. 167a.
- 13) SK, Annales Strahovienses, DJ IV 4.
- 14) SK, Album novitiatus Regiae Ecclesiae Montis Sion ab Anno 1721, DT I 8, překlad ze s. 166.
- 15) „22da hujus mortu..... V. P. Lohelius Oehlschlegel. Missa requiem fuerat figurata, cum enim pie defunctus continuus 31 annos regisset Regentem Chori figuralis famosum, et de Musica optima meritis, Pragensibus musicis ac reddiderit multum amabilem, jussit et R. D. Abbas invitari celebres musicos Pragenos, qui figurati missa de Requiem loco solitae choralis, defuncto parentarent quod etiam prompte et solemniter praestiterunt. P. Godefridus Dlabacz, actualisbibliotecarius 22darius pro Regente chori figuralis determinatus est.“ SK, Annales Strahovienses, DJ IV 3, zápis k roku 1768.

Příloha.

Překlad Oehlschläglova rukopisu *Joannis Lohelii Oelschlegel Can. Praem. in Strahov Descriptio quorundam Bohemicorum Musicorum 1787* s doplněním údajů z Dlabáčova slovníku. Jména hudebníků jsou ponechána ve stejné podobě jako u Oehlschlägela.

fol. 99r-99v

Lohelius Johann

hudebník a hudební ředitel. Hudbě se učil ve svém rodném městě u jednoho učitele hudby. Brzy dosáhl virtuozyty ve hře na klavír a na varhany. Pak působil v jesuitském kostele v Bohosudově jako varhaník. Po třech letech odešel do Prahy a byl varhaníkem v kostele sv. Marie Magdalény. Po absolvování filosofické fakulty v roce 1747 se na vlastní žádost stal členem Královské kanonie premonstrátského řádu na Strahově. V roce 1757 byl pověřen řízením figurálního kůru v klášterním kostele. Až do své smrti v roce 1788 působil jako regenschori i jako varhaník a provozoval dobrou církevní hudbu, kterou se zaobíral s velkou láskou. Již dříve se zabýval stavbou varhan a díky svým znalostem je za částku přibližně 15 tolarů dostal do stavu, ve kterém se nacházejí dnes (t.j. v roce 1787).

fol. 100r-100v

Bär

účastnil se sedmileté války jako „Schützknab“. Posléze odešel do Paříže a působil ve vojenské kapele jako hoboista. Mezitím se věnoval klarinetu a hrál u francouzského vévody jako „Kammermusicus“. Po 22 letech se vrátil do Čech a byl angažován u kapelníka Josefa Strobacha jako první houslista v „Prager Opern Orchestr“. ¹⁶⁾ V Praze vystupoval v tak zvaných Lázních za přítomnosti představitelů duchovní a světské aristokracie, která poslouchala jeho hru na nástroj. Byl jsem u toho já sám (Oehlschlägel) dvakrát přítomen.

fol. 101r

Koželuch Leopold

vynikal ve hře na fortepiano, což mu vynášelo značné příjmy. Komponoval skladby pro svůj klavír. ¹⁷⁾

fol. 101r

Seiche

narodil se v Čechách, byl houslistou v Metropolitním chrámu v Praze. Napsal mnoho koncertů pro různé nástroje. ¹⁸⁾

fol. 101r

Büchel

narodil se v Praze, hudebník a houslista v Miláně ve službách hraběte Leopolda.

16) Strobach byl ředitelem kůru v různých pražských kostelích a také dirigentem v Bondiniho opeře v Nosticově divadle v Praze.

17) Leopold Koželuch (1753–1718) získal hudební školení u J. Haydna a u svého bratrance J. A. Koželuha. Hru na klavír studoval u Fr. X. Duška. Na Strahově se prováděly jeho chrámové árie. **Dlabáč, K.** *Künstler-Lexikon*, s. 227; **Pošťolka, M.**: *Leopold Koželuh. Praha 1964*, s. 54.

18) Seiche / Seichert / Lorenz (?–1765), byl v roce 1712 zpěvákem u sv. Mikuláše a od roku 1758 houslistou u sv. Víta. **Dlabáč, K.** *Künstler-Lexikon*, s. 227.

fol. 101v

Simon Priester Piarum Scholarum

český skladatel, dobrý hudebník, který působil v Kosmonosích a mezi jeho žáky patřil F. X. Brixi.¹⁹⁾

fol. 101v

Pokorní

český hudebník, od kterého jsem já (Oehlschlägel) dostal mše.²⁰⁾

fol. 101v

Soika

narozen v Čechách. Byl prvním houslistou v metropolitním chrámu sv. Víta a uskutečnil velké množství koncertů na svůj nástroj.²¹⁾

fol. 101v

Urtica

narodil se v Čechách. Složil mnoho mší, nešpor, litanií a jiných chrámových skladeb.²²⁾

fol. 101v

Pieschel

narodil se v Ústí nad Labem, varhaník, kromě Strahova hrál v různých kostelích v Praze.²³⁾

fol. 101v

Wollmann

ředitel kůru v Reichenbergu, napsal mnoho chrámových skladeb, hrál na různé nástroje.²⁴⁾

fol. 102r

Sehling Joseph

narodil se v Čechách, hudebník a ředitel kůru v katedrále sv. Víta. Mezi jeho skladbami vynikají mše, offertoria, pastoritia, Missa di Requiem. Jeho oratorium *Filius prodigus* bylo hráno na Strahově, slavnostní opera *Judita* byla provozována při korunovační slavnosti Marie Terezie v klementinské koleji 1743.²⁵⁾

fol. 102v

Brixi Franz Xavier

narodil se v Praze na Starém Městě, vynikající virtuóz na varhany; byl varhaníkem u sv. Havla a u sv. Mikuláše na Malé Straně. Ze skladatelů zde uvedených byl nejznámější a nejhranější. Zemřel poměrně mlád ve 39 letech.²⁶⁾

19) P. Simon a s. Bartolomaeo, vlastním jménem Václav Kalous (1715–1786) byl významný piaristický skladatel, jehož skladby se dochovaly nejen v místech, kde působil, ale jejich opisy byly nalezeny v mnoha českých a moravských kostelích. V roce 1752 dostal řád povolení působit v Praze a Václav Kalous byl mezi prvními sedmi řeholníky, kteří působili v Praze. *Missa B. V. Assumptae in Caelum* je dochována ve strahovském hudebním archivu a hrála se při hlavním mariánském svátku na Strahově. **Sehnal, J., Vysloužil, J.:** Dějiny hudby na Moravě, Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2001, s. 203.

20) Gotthard Pokorný (1733–1802), houslista a varhaník; napsal mnoho mší, litanií a nešpor. Na Strahově a v Roudnici bylo provedeno v r. 1786 jeho *Salve Regina*. Oehlschlägel byl s ním ve styku a jeho skladby velmi uznával. **Dlabacž, Künstler-Lexikon**, s. 482; **Riegger, Materialien**, s. 270.

21) Matěj Sojka (1740–1817), v Praze byl žákem Josefa Segera; vynikající varhaník, skladatel; vystupoval často jako houslový virtuóz. **Dlabacž, Künstler-Lexikon**, s. 495

22) Karel Kopřiva (1756–1785), varhaník a skladatel, citolibský kantor, byl žákem významného skladatele Josefa Segera.

23) **Riegger, Materialien**, Heft XII, s. 269.

24) **Riegger, Materialien**, Heft XII, s. 294.

25) Josef Sehling (1710–1756), houslista a skladatel, jako ředitel kůru působil u barnabitů a maltézských rytířů. Jeho varhanní skladby, libreta jeho oratorií a oper jsou ve strahovské sbírce. **Srb-Debrnov, J.:** *Dějiny hudby v 18. století*, s. 58–73; **Dlabacž, Künstler-Lexikon** s. 106–107; **Riegger, Materialien**, Hft. XII, s. 281.

26) František Xaver Brixi (1732–1771) po smrti Sehlingově v r. 1756 a po odstoupení Jana Františka Nováka byl jmenován ředitelem kůru u sv. Víta. **Novák, V.:** *Tematický katalog skladeb Fr. X. Brixiho* (zatím nevydáno).

fol. 103r

Augustinus Schenkirz

člen řádu benediktinů v Emauzích; vynikající hudebník, který složil mnoho mší a offertorií.²⁷⁾

fol. 103r-103v

Vogl Cajetanus

dřívější člen řádu servitů na Starém Městě v Praze u kláštere u sv. Michaela. K jubilejní primiční mši pražského arcibiskupa Antonína Příchovského z Příchovic složil *Missu Solemnis in G a Te Deum*. K této příležitosti byly skladby provedeny v metropolitním chrámu sv. Víta v roce 1781.²⁸⁾

fol. 103v

Loos

kantor v Tuchoměřicích, kde prováděl chrámovou hudbu.²⁹⁾

fol. 103v

Nowak Franz

český hudebník, kapelník v Metropolitním chrámě v Praze.³⁰⁾

fol. 103v

Laube Anton

narodil se v Mostě v Čechách, kapelník v Metropolitním chrámě v Praze.³¹⁾

fol. 104r

Paus Gerlak³²⁾

27) Augustin Šenkýř OSB (1736–1796), varhaník, houslista a gambista, skládal mše, offertoria, moteta a litanie, které byly prováděny na Strahově. **Berkovec, J.:** *České pastorely*, Praha 1987, s. 268.

28) Cajetano Vogel OSM (1750–1794) byl ředitelem kůru u sv. Michaela. **Weiss, F. M.:** *Thematisches Verzeichnis der Werke Cajetan Vogel O.S.M.*

29) Jan Karel Loos (1724–1784) byl ředitelem kůru a varhaníkem v Tuchoměřicích v roce 1768.

Ve strahovském hudebním archivu byly jeho tři velké mše a několik menších mší. **Dlabacž, Künstler-Lexikon**, s. 226–227.

30) Jan František Novák (?–1771), v r. 1756 byl před F. X. Brixim ředitelem kůru v katedrále sv. Víta, složil Missa de Requiem (1734) **Dlabacž, Künstler-Lexikon**, s. 399; *Ecclesia metropolitana Pragensis Catalogus collectionis operum artis musicae, Pars I.*, 1983, s. 28.

31) Antonín Laube (1718–1784), ředitel kůru u sv. Havla v Praze, po F. X. Brixim převzal místo kapelníka v katedrále sv. Víta v roce 1771. Skládal chrámovou hudbu, převážně mše.

32) Gerlak Paus František z Pauly (1739–?), strahovský premonstrátský řeholník, varhaník u sv. Martina ve zdi. Studoval filozofii u jezuitů, v r. 1758 vstoupil do řádu. Krátký čas byl regenschorim u sv. Benedikta na Starém Městě. Byl výborným klavíristou, který ještě v pozdním věku hrál výborně skladby Clementiho, Haydna a Mozarta. **Dlabacž, Künstler-Lexikon**, s. 434.

Summary:

Pavla Semerádová

The Strahov manuscript of Jan Lohelius Oehlschlägel about contemporary musicians from 1787.

Jan Lohelius Oehlschlägel (1724–1788) was a Premonstratensian canon regular of distinction from Strahov. He was choir-master, composer and organist. He deserved well of music at Strahov, especially figurative music in the church. His numerous compositions form substantial part of music collections of many Premonstratensian monasteries. As a choir-master of thirty years he played during the service music composed by himself and his contemporaries. The Strahov library keeps his list of musicians from 1787. The names of the

musicians from the second half of the 18th century are accompanied by short biographies. These people performed in Prague churches where Oehlschlägel had met them.

The manuscript provides an overview of Prague church music of the time. It has been already used by the Strahov librarian Gottfried Jan Dlabač (1758-1820) in his *Miscellaneum litterarium manuscriptorum*.

Translated by Tomáš Kleisner

• III •

DE ARTIBUS

•VI•

MISCELLANEA

???

???

???

???

1) ???

Nadační listina strahovského špitálu z roku 1625

Jan Pařez

P

očátky strahovského špitálu sv. Alžběty a sv. Norberta lze sice klást do období úřadu opata Jana Lohela, ale jsou dosti nejasné. Víme, že 18. února 1610 vydal Rudolf II. missiv, jímž daroval Strahovskému klášteru dům proti klášteru na Pohořelci. Ten koupila roku 1595 dvorská komora od vdovy po paušrajbrovi Pražského hradu Michalovi Kekovi a využívala jej jako jako skladiště sanytru. Klášter tu měl zřídit špitál „pro lepší chudých a nemocných lidí.“ O přestavbě či výstavbě se informace objevují až k roku 1622. Opat Kašpar Questenberg ve svých účetních přehledech uvádí, že na stavební práce „od základů“ vydal toho roku 5714 tolarů. V následujícím roce dosáhly výdaje trojnásobné výše.

Zároveň se opatovi Questenbergovi podařilo nashromáždit za pomoci bratrů Gerharda, Heřmana a Jana a také arcibiskupa Jana Lohela částku 28 000 tolarů, která posloužila jako nadace. Obsah nadační listiny byl znám díky pozdějšímu potvrzení Ferdinandem I., které se ale v originálu také nedochovalo.

Založení a nadání špitálu mělo široký ohlas, generální opat Petr Gossetius již 23. prosince 1624 na základě zprávy Servatia de Layruel, svého vikáře v Čechách, v Polsku a Německu udělil Heřmanovi a Gerhardovi fraternitu za jejich zásluhu o řád, především za vybudování špitálu sv. Alžběty a navrácení klášterů v Želivi a Milevsku řádu.

Nadační listina, v níž se fundátoři zavazovali ke složení částky, se v originálu ve strahovském archivu nezachovala, ale v roce 2005 (došlo 19. října) byla získána od hornorakouského zemského archivu (Oberösterreichisches Landesarchiv, A-4020 Linz, Anzengruberstr. 19) výměnou za publikace. Listina byla pořízena latinsky na pergameni. Plikou procházejí pergamenové proužky, na nichž jsou přivěšeny dvě pečeti s papírovou krytkou: opatská a konventní.

- 1) *Strahovská knihovna, Annales Strahovienses I*, rkp. sign. DJ III 2, fol. 245.
- 2) Na titulním listě svazku SK, sign. BB IX 5 je přímo vlastnický zápis Martina Franka „M. Martini Franci Hartensteino Misnici Pastoris in Pottstam.“
- 3) Biografické údaje z článku **Ostmann, R.:** *Das Hospital St. Gertrudis zu Potsdam*, in: *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Potsdams*, I/V, s. 6.
- 4) **Mader, E.-O.:** *Conversion Concepts in Early Modern Germany: Protestant and Catholic*, in: David M. Luebke Jared Poley, Daniel C. Ryan, and David Warren Sabean edd. *Conversion and the Politics of Religion in Early Modern Germany*, s. 33.

- 5) Podepsáni jsou Nicolaus Plutzer (†1654), Casparus Falco (†1647), Franciscus Fetterus († po 1641), Erasmus Kelbelius (†1649), Theodors Hulsman (†1647), Didericus Hötscher, Franciscus Vocatius (†1669), Chrysostomus Kynast (†1655), Augustinus Kugel (†1661), Paulus Scrabo (†1659), Martinus Zelenka (†1672), Benedictus Kehr (†1662), Basilius Radoniowsky (†1646), Laurentius Weigl (†1657), Ioannes Baptista Constans a Vestenburg (†1689), Vincentius Francus Potsamo-Mesomarchikos (s řeckou devisou z Menandra) (†1689), Bartholomaeus Eichen (†1657), Fridericus Kelner, Vitus Rösler (†1661). Úplný popis rukopisu podal **Ryba, B.**: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny V.*, Praha 1979, s. 355-356, č. 3250.

Vlastnický emblém P. Martina Franka na zadní předsádce
řecko-latinského slovníku (sign. AC X 31).

Knihovna pastora Martina Franka, otce strahovského opata Vincence Macaria Franka

Bořek Neškudla

Ve Strahovské knihovně je rozptýlena sbírka knih, které byly dříve vlastnictvím Martina Franka. Všechny nesou zpravidla na titulním listě oznámení „*ex libris Dni. Martini Franco*“ a provenienční zápis Strahovské knihovny k roku 1641. Knihy pravděpodobně byly umístěny do Strahovské knihovny po jeho smrti. Dar měl přispět k rozšíření knihovny konventu, ve kterém již byl členem řádu jeho syn, pozdější opat Vincenc Makarius Frank, který složil profesní sliby 1. listopadu 1640. Ve stručném životopise opata Vincence Macaria Franka ve strahovských análech se dozvídáme, že jeho rodiče byli původně nekatolíci, ale jeho otec coby luteránský kněz přestoupil ke katolické víře a arcibiskup Harrach mu svěřil do správy farnost.¹⁾ Tomu odpovídají i dostupná životopisná data. Martin Frank pocházel z Hartensteinu v Sasku nedaleko českých hranic.²⁾ V letech 1616–1617 byl jáhnem u kostela sv. Kateřiny v Postupimi (dnes kostel sv. Mikuláše). Poté byl církevním správcem v Putlitz v severním Německu a 1622 se vrátil do Postupimi a stal se farářem opět u sv. Kateřiny. V průběhu třicetileté války přestoupil na katolické vyznání a odebral se do Čech, kde působil jako farář v obci Pšov.³⁾

Frankova konverze od luteránského protestantismu ke křesťanství nebyla v jeho době nikterak výjimečná. Zatímco 16. století se vyznačovalo masovým přechodem k protestantským konfesím, po tridentském koncilu se zvedla vlna konverzí opačným směrem, která zasáhla všechny vrstvy obyvatelstva, včetně významných politických osobností. Tato vlna vedla k označení 17. století jako věku konverzí.⁴⁾ Mezi prvními konvertity byli například reformační kněží a teologové Valentin Pacaeus, Georg Witzel nebo Martin Eisengrein. Z tohoto hlediska je pozoruhodná jedna z předchozích proveniencí Frankovy sbírky. Jedna z knih byla ve vlastnictví lubušského cisterciáka Georga Bunzela. Právě lubušský opat Arnold Freiburger (1636–1672) patřil k řadě konvertitů ke katolictví.

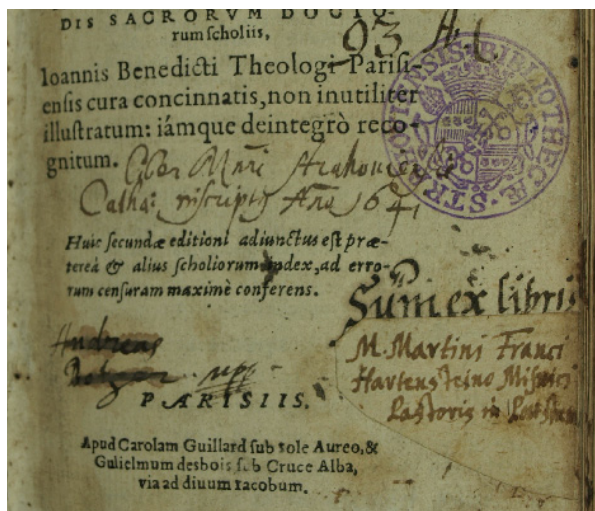
Celkem máme doloženo 21 dochovaných svazků Martina Franka s 31 bibliografickými jednotkami. Štědrost Frankovy donace v tomto období snese srovnání jedině s čilou dárcovskou aktivitou Hermanna Questenberga, bratra tehdejšího opata Kaspara Questenberga. Jedna z Martinových knih nám podává svědectví o jeho návštěvě Strahova 19. srpna 1638, snad v době,

- 1) *Strahovská knihovna*, Annales Strahovienses I, rkp. sign. DJ III 2, fol. 245.
- 2) Na titulním listě svazku SK, sign. BB IX 5 je přímo vlastnický zápis Martina Franka „*M. Martini Franci Hartensteino Misnici Pastoris in Pottstam.*“
- 3) Biografické údaje z článku **Ostmann, R.:** *Das Hospital St. Gertrudis zu Potsdam*, in: *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Potsdams*, I/V, s. 6.
- 4) **Mader, E.–O.:** *Conversion Concepts in Early Modern Germany: Protestant and Catholic*, in: David M. Luebke, Jared Poley, Daniel C. Ryan, and David Warren Sabean edd. *Conversion and the Politics of Religion in Early Modern Germany*, s. 33.

kdy Vincenc vstupoval do konventu, případně při návštěvě otce za synem, protože mezi podepsanými je i sám Vincenc. Na volných listech na konci konvolutu se signaturou ET XI 58 je sestaveno album s podpisy několika premonstrátů a kapucínů z roku 1638.⁵⁾ Bohumil Ryba označil sbírku podpisů jako album canonicis Sionei v domnění, že se jedná o památník jednoho z premonstrátů. Kniha však byla nepochybně ve vlastnictví Martina Franka.

Skladba knih odpovídá tomu, co bychom hledali v příruční knihovně kněze. Tři různá vydání Bible, dvě liturgické knihy (breviář, rituál) a základní díla křesťanského myšlení (Augustinovo *De civitate Dei*, spisy Bernarda z Clairvaux, *Mariale* Richarda de Saint-Laurent, *Imitatio Christi* Pseudo-Tomáše Kempenského). Největší počet knih se týká homiletiky. Ve sbírce se nacházelo několik svazků kázání, především jezuitských autorů, k ruce také měl pomůcky pro přípravu kázání (*Adagia* a *Apophthegmata* Erasma Rotterdamského) a latinsko-řecký slovník. Z beletristické literatury vlastnil Frank pouze jedinou sbírku naučných básní *Variorum in Europa itinerum Deliciae* Nathana Chytrea.

- 5) Podepsáni jsou Nicolaus Plutzer (†1654), Casparus Falco (†1647), Franciscus Fetterus († po 1641), Erasmus Kelbelius (†1649), Theodors Hulsman (†1647), Didericus Hötscher, Franciscus Vocatius (†1669), Chrysostomus Kynast (†1655), Augustinus Kugel (†1661), Paulus Scrabo (†1659), Martinus Zelenka (†1672), Benedictus Kehr (†1662), Basilius Radoniowsky (†1646), Laurentius Weigl (†1657), Ioannes Baptista Constans a Vestenburg (†1689), Vincentius Francus Potstamo-Mesomarchikos (s řeckou devisou z Menandra) (†1689), Bartholomaeus Eichen (†1657), Fridericus Kelner, Vitus Rösler (†1661). Úplný popis rukopisu podal **Ryba, B.:** *Soupis rukopisů Strahovské knihovny V.*, Praha 1979, s. 355-356, č. 3250.

Vlepený štítek s vlastnickým zápisem
P. Martina Franka na titulním listě jeho
Nového Zákona (sign. BB IX 5).

Seznam knih Martina Franka ve Strahovské knihovně

- Augustinus Aurelius: De Civitate Dei. Basel 1515* (VD16 A 4180), sign. BE V 11/1.
- Augustinus Aurelius: De summa Trinitate. Basel 1515* (VD16 A 4245). Sign. BE V 11/2.
- Bartholdus z Braitenberku, Jiří: Aureum Diurnale Concionatorum. Köln 1629* (VD17 12:193230G). Sign. ET XI 58/1; *Rituale Romanum Pauli V. pontificis. Köln 1628* (VD17 12:193232X). Sign. ET XI 58/2.
- Bernard z Clairvaux: Flores operum. Lyon 1579*. Sign. BE X 15.
- Bernard z Clairvaux: Sermones de tempore et de sanctis et de diversis. Basel, Nikolaus Kessler, 1495* (GW 3944). Sign. DN II 3.
- Biblia latina ... Tomus II. Basel 1502* (VD16 B 2581). Sign. DL I 4.
- Biblia cum summariorum apparatu pleno. Lyon 1524* (předchozí provenience Georg Sella 1561, Wolfgang Prauser Schleusnicensis). Sign. BX II 194.
- Diez, Felipe: Concionum quadruplicum ... tomus secundus Mainz 1611*. Sign. BP V 23.
- Enchiridion seu Breviarium secundum morem insignis ecclesiae Verdensis. Basel 1516* (VD16 B 8202; předchozí provenience Schuster (?) 1516, Johann Ernest 1601). Sign. ACh X 18.
- Erasmus Rotterdamský: Adagiorum epitome. Köln, 1539* (VD16 E 1960; předchozí provenience Johanne[s]). Sign. AC V 47.
- Erasmus Rotterdamský: Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus libri octo. Köln 1581* (VD16 E 2051; předchozí provenience Joannes Schüllerus 1599; Jodocus Meiberus. Na vazbě supralibros ISL 1598 = Johannes Schüllerus L[...]bergensis). Sign. AC V 63.
- Escobar, Andreas de: Modus confitendi. Lübek, Matthäus Brandis, 1485* (GW 1854; předchozí provenience Baltaser Joh[annes] 1566). Sign. DQ V 4/2.
- Ferrerusius, Vincentius: Sermones de tempore et de sanctis. Pars I – III. Köln, [Heinrich Quentell], 1485* (GW 9836). Sign. DQ IV 15/1.
- Garth, Balthasar: Lexicon Latino-graecum. Frankfurt 1609* (VD17 14:699212W; předchozí provenience obliterovaná 1623. Na zadní předsádce emblém šestilistého okvěti v okruží s opisem „MARTINVS FRANCVS ANNO MDCXX [= 1630]“, pozdější rukou dopsáno „1641“). Sign. AC X 31.
- Chytraeus, Nathan: Variorum in Europa itinerum Deliciae. Herborn 1594* (VD16 C 2802). Sign. AD IV 86.
- Ludvík z Granady: Tertius tomus concionum de tempore. Antwerpen 1612*. Sign. JL III 22/1.
- Ludvík z Granady: Quartus tomus concionum de tempore. Antwerpen 1604*. Sign. JL III 22/2.
- Ludvík z Granady: Conciones de tempore et sanctis. Antwerpen 1614*. Sign. BS II 157/1.
- Ludvík z Granady: Secundus tomus concionum de tempore. Antwerpen 1610*. Sign. BS II 157/2.
- Ludvík z Granady: Quinque conciones de poenitentia, habitae in quadragesima. Antwerpen 1610*. Sign. BS II 157/3.
- Novum Testamentum. Paris 1554* (předchozí provenience Andreas Botger, Michael de Bonff). Sign. BB IX 5.

- Priele, Gilles van den: Conciones In Evangelia Et Epistolas ... Pars Hyemalis. Köln 1607* (VD17 12:193549Y). Sign. BT VII 37/1.
- Priele, Gilles van den: Conciones In Evangelia Et Epistolas ... pars Aestivalis. Köln 1607* (VD17 12:193547H; předchozí provenience na vazbě supralibros FGB 1625, Bunzelius, Georgius, monachus Lubensis 1625). Sign. BT VII 37/2.
- Richardus de Sancto Laurentio: De laudibus beatae Mariae Virginis = Mariale. Strasbourg, Martin Flach, 1493.* (GW 616/10; předchozí provenience Martin [...]ener 1498, Stephan Piscator 1498, Valentin Fyrle 1498, Peter Swanz 1498). Sign. DN V 18.
- Rolewinck, Werner: Fasciculus temporum, Strasbourg, Johann Priuss, 1487* (GW(M) 38721). Sign. DQ IV 15/2.
- Servas sanctus de Faenza: Sermones de tempore et de sanctis. Ulm, Johann Zainer der Ältere, 1481.* Sign. DQ IV 14.
- Stapleton, Thomas: Promptuarium morale super evangelia dominicalia totius anni... Pars hyemalis. Köln 1615* (VD17 1:080463S). Sign. BT VI 31/1.
- Stapleton, Thomas: Promptuarium morale super evangelia dominicalia totius anni... Pars aestivalis. Köln 1615* (VD17 1:080466Q). Sign. BT VI 31/2.
- Pseudo-Thomas a Kempis: Imitatio Christi, Lübeck : Matthäus Brandis, 1485* (GW(M) 46739). Sign. DQ V 4/1.
- Vermigli, Pietro Martire: Dialogus de utraque in Christo natura. Zürich 1563* (VD16 V 835). Sign. BE IX 18/2.
- Vigilius z Thapsu: Libri V contra Eutychianam confusionem duarum naturarum. Leipzig 1575.* (VD16 V 1188). Sign. BE IX 18/1.

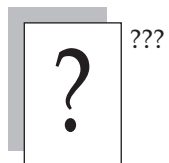
Vlastnický emblém P. Martina Franka na zadní předsádce řecko-latinského slovníku (sign. AC X 31).

???

???

???

???

1) ???

Seznam zkratek

APraem	Analecta Praemonstratensia
AUC	Acta Universitatis Carolinae
BS	Bibliotheca Strahoviensis
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
DP	Documenta Pragensia
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
GA ČR	Grantová agentura české republiky
HT	Husitský Tábor
LF	Listy filologické
MGH SS	Monumenta Germaniae historica. Scriptores
NA	Národní archiv
PA	Památky archeologické
PL	Patrologia latina
SAP	Sborník archivních prací
SNM	Sborník Národního muzea v Praze

Spojení na autory:

Anna Kernbach: anna.kernbach@gmail.com

Hedvika Kuchařová: hedvika@strahovskyklaster.cz

Antonín Lojek: lojekantonin@centrum.cz

Bořek Neškudla: borek@strahovskyklaster.cz

Jan Pařez: honza@strahovskyklaster.cz

Josef Smolka: josef.smolka@gmail.com

Petr Voit: petr@strahovskyklaster.cz

Citační zásady v Bibliotheca Strahoviensis pro autory

Dodržujte prosím i typ písma, tedy členění na kurzívu, bold, apod. Při citaci běžných odborných periodik (např. Český časopis historický, Jihočeský sborník historický, apod.) a institucí (např. Národní archiv, Národní knihovna, apod.) používejte prosím zavedené zkratky. Jejich seznam bude uveden v závěru čísla. Při opakované citaci lze používat zkrácenou verzi, např. Straka, Nejstarší kniha, s. 66, či u stěžejních edic zavedené zkratky, např. CDB I.

Článek:

Straka, C.: *Nejstarší kniha výsledků na právě kláštera Strahovského na Pohořelci*, ČL 17, 1908, s. 65-67, 116-118.

Článek ve sborníku:

Royt, J.: *Zobrazení 14 ctihodných mučedníků*, in: *Historia franciscana II. Sborník textů*. (Usp. P. R. Beneš – P. Hlaváček), Kostelní Vydří 2005, s. 136-143.

Monografie:

Křivský, P.: *Popis Strahova a jeho vodovodu z roku 1782 a jeho autor J. A. Kolbe*, Praha 1983, s. 72

Edice:

Emler, J. (ed.): *Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente*, Praha 1884, s. 297.

Citace pramenů uložených v archivech a jiných institucích:

NA, ŘP Strahov, kniha č. 138. Gruntovní kniha registra pro pohořelecké postranní právo, ff. 1r-3v.

Citace textu z pramenů či literatury:

„Anno 1647, die 4. mensis januarii“

Výrazy v textu článku, které jsou odlišné od jazyka článku, je nutno uvádět v kurzívě:

např.

post quem

praefectus culinae

Při citaci internetových zdrojů je nutno vyjma plné internetové adresy citovat i název textu, autora a případně vlastníka stránek. Dále je třeba uvést datum, kdy došlo k citaci, neboť stránky se mohou v průběhu času upravovat:

Břicháček, P.: *Archeologický průzkum milevského klášterního kostela*, www.milevskoklaster.cz (webové stránky Řeholního domu premonstrátů v Milevsku), citováno dle stavu 10. 10. 2007.

Citace internetových časopisů:

Citovat i ročník a číslo, není však nutno citovat datum, neboť tyto časopisy mají chronologickou řadu a jsou přístupny v archivu na webu.

Novotná, E.: *Výstava k 100. výročí narození geografa a kartografa prof. Karla Kuchaře*, Ikaros [online] 10, 2006, č. 6, <http://www.ikaros.cz/node/3384>.